

POHJOIS-KARJALAN AMMATTIKORKEAKOULU

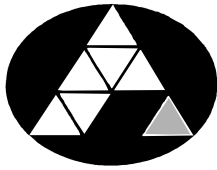
Liiketalouden koulutusohjelma

Asko Niemeläinen

SOPIMUSPAKKO YRITYSTEN KULUTTAJASOPIMUKSISSA

Opinnäytetyö

Marraskuu 2012

POHJOIS-KARJALAN
AMMATTIKORKEAKOULU

OPINNÄYTETYÖ
Marraskuu 2012
Liiketalouden koulutusohjelma

Karjalankatu 3
80200 JOENSUU
p. (013) 260 6800

Tekijä
Asko Niemeläinen

Nimeke
Sopimuspakko yritysten kuluttajasopimuksissa

Tiivistelmä

Sopimukset solmitaan useimmiten molempien sopijapuolten vapaasta tahdosta. On kuitenkin tilanteita, joissa sopijapuoli ei ole oikeutettu kieltäytymään toisen sopijapuolen vaatiman sopimuksen tekemisestä. Silloin vallitsee sopimuspakko. Velvoittavuudestaan huolimatta sopimuspakko ei aina ole ehdoton, vaan erityisen syyn perusteella siitä saattaa olla mahdollista vapautua.

Tutkimukseni tarkoitus oli systematisoida kuluttajasopimuksia koskeva sopimuspakkoon velvoittava lainsäädäntö. Erityisesti tutkin sitä, millaisin perustein sopimuspakosta on mahdollista vapautua. Käyttämäni tutkimusmenetelmä oli lainoppi.

Löysin lainsäädännöstä kaikkiaan 35 kuluttajasopimukseen sovellettavaa velvoitetta sopimuspakkoon. Niistä suurin osa on sellaisia, joista on mahdollista vapautua. Velvoitteiden löytämisen lisäksi tutkimukseni tärkeä havainto oli se, että velvoitteesta vapautumisen peruste voi olla muukin kuin sopimuksesta sopijapuolelle aiheutuva erityisen suuri riski tai kapasiteetin riittämättömyys.

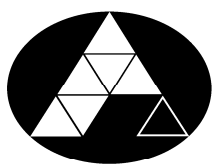
Kieli

suomi

Sivuja 79

Asiasanat

kuluttajasopimus, sopimusoikeus, sopimuspakko, sopimusvapaus

NORTH KARELIA
UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

THESIS
November 2012
Degree Programme in Business
Economics
Karjalankatu 3
80200 JOENSUU
Tel. 358-13-260 6800

Author
Asko Niemeläinen

Title
Obligation to Contract When Enterprises Make Agreements with Consumers

Abstract

Contracts are most often made of the contracting parties' own volition. Nevertheless, there are situations in which one or other of the parties is committed to make a contract solely on demand of the other party. In such a situation an obligation to contract prevails. Binding force though, the obligation is not always unconditional; particular reasons which release the obliged party from the obligation may still exist.

The purpose of my study was to systematize the legislation that obliges to contract consumer agreements. In particular, I studied the reasons that justify the obliged party to release from the obligation. The research method I used was jurisprudence.

In total, I found 35 instances of obligation to contract from the legislation regulating consumer agreements, most of which can be released from. Furthermore, a significant discovery of my study was the fact that in addition to considerable risks or insufficiency of capacity caused by obliged contracts there are also other reasons that may release the obliged party from the obligation to contract.

Language

Finnish

Pages 79

Keywords

consumer agreement, contract law, freedom of contract, obligation to contract

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	5
	1.1 Tausta	5
	1.2 Motiivi ja tavoite	6
2	SOPIMUSVAPAAUS JA SOPIMUSPAKKO	8
	2.1 Sopimusvapauden kehittyminen	8
	2.2 Sopimusvapauden elementit	10
	2.3 Sopimuspakko	13
3	SOPIMUSPAKKOA MUISTUTTAVA SÄÄNTELY	14
	3.1 Syrjintä ja määräävä markkina-asema	14
	3.2 Asunnon vuokraus	15
	3.3 Esisopimus	18
	3.4 Vakuutukset	21
4	SOPIMUSPAKKO ERI TOIMIALOILLA	22
	4.1 Sopimuspakon velvoittamat toimialat	22
	4.2 Sopimuspakkoon velvoittavat lainkohdat	24
	4.2.1 Telepalvelut	24
	4.2.2 Energia- ja vesihuolto	26
	4.2.3 Asuminen	31
	4.2.4 Posti- ja kuljetuspalvelut	36
	4.2.5 Vakuutukset	40
	4.2.6 Rahoituspalvelut	41
	4.2.7 Muut toimialat	43
	4.2.8 Epäsuora velvoite sopimuspakkoon	47
	4.3 Sopimuspakosta vapautuminen	50
	4.3.1 Telepalvelut	50
	4.3.2 Energia- ja vesihuolto	52
	4.3.3 Asuminen	54
	4.3.4 Posti- ja kuljetuspalvelut	56
	4.3.5 Vakuutukset	59
	4.3.6 Rahoituspalvelut	59
	4.3.7 Muut toimialat	63
	4.3.8 Vapautuminen epäsuorasta sopimuspakkovelvoitteesta	65
5	YHTEENVETO	66
	5.1 Sopimuksen tekeminen	66
	5.2 Tutkimuksen tulokset	67
	5.3 Pohdinta	71
	LÄHTEET	76

1 JOHDANTO

1.1 Tausta

Yhteiskunnan toiminta perustuu siihen, että eri toimijat, kuten valtiot, organisaatiot tai yksityiset henkilöt, päättävät keskenään säännöistä, joita noudatetaan. Päätöksen syntyminen edellyttää osapuolilta yhteisymmärrystä ainakin seuraavista kolmesta asiasta: 1) millaisissa tilanteissa sääntöjä sovelletaan, 2) millaisia säännöt ovat sisällöltään ja 3) miten toimitaan, ellei sääntöjä noudateta. Päätöksentekoprosessin lopputuloksena muotoutuvia sääntöjä on tapana kutsua sopimukseksi. Lainsäädännön alalla sopimuksista käytetään nimityksiä ”laki” ja ”asetus”, kun taas päällikköorganisaatioissa puhutaan ”määräyksistä” tai ”ohjesäännöistä”, mutta usein esiintyy nimenomaan sana sopimus, esimerkkeinä vaikkapa valtiosopimus, kauppasopimus, työsopimus ja vuokrasopimus.

Sopimuksia sääntelevä lainsäädäntö eli sopimusoikeus on Suomen oikeusjärjestyksessä osa velvoiteoikeutta (J. Tolonen 2000, 16). Velvoiteoikeus kuuluu varallisuusosoikeuden piiriin eli siihen oikeusjärjestelmän osaan, joka sääntelee yksityisten välisiä taloudellisia suhteita (Kartio 2000, 34–36). Yksityisiksi katsotaan paitsi yksityishenkilöt, myös yritykset (Hemmo 2003, 4) sekä muut yhtiöt, yhdistykset ja säätiöt (Saarnilehto 2009, 27). Sopimusoikeutta sovelletaan kaikkien edellä mainittujen toimijoiden välisiin sopimuksiin, kun kyse on esimerkiksi sopimuksen syntymisestä, sisällöstä tai lakkaamisesta, tai sopimukseen osallisten oikeudellisesta suojasta. Sopimusoikeuden piiriin voitaisiin lukea myös osia kauppaoikeudesta. (Kartio 2000, 34–38.) Sopimusoikeuden säännöksillä on merkitystä muillakin oikeudenalalla kuin sopimusoikeudessa, koska esimerkiksi perhe- ja jäämistöoikeus ei sisällä yleisiä säännöksiä sopimuksen tekemisestä (Saarnilehto 2009, 39).

Sopimuksia sääntelevä yleislaki on laki varallisuusosoikeudellisista oikeustoimista (L228/1929, vastedes oikeustoimilaki). Sen lisäksi myös kuluttajansuojalaki (L38/1978) voitaneen katsoa yleislain veroiseksi, koska se sääntelee elinkeinonharjoittajan ja kulut-

tajan välisten sopimusten syntymistä, ehtoja, sovittelua, purkamista ja oikeusvaikutuksia hyvin laajasti. Muuta sopimusoikeuden yleislainsäädäntöä ei ole. Moniin sopimukseen joudutaan sen vuoksi soveltamaan erityislakeja. (Hemmo 2003, 29.) Tosin aina erityislainsäädäntökään ei ole tai se on puutteellista. Näin on esimerkiksi tutkimussopimusten osalta. (Saarnilehto 2009, 13.)

Suomen lainsäädäntö pohjautuu sopimusoikeuden osalta sopimusvapauteen. Se merkitsee muun muassa sitä, että sopimusta solmittaessa lähtökohtana on osapuolten oikeus päättää sopimuksen sisällöstä haluamallaan tavalla. (Saarnilehto 2009, 13.) Sopimusvapaus ei tosin ole yleensä ehdoton: lainsäädännön sisältämien pakottavien säännösten vastaisesti tehdyt sopimukset eivät päde, kohtuuttomien sopimusehtojen sovittelu mahdollisuuden voidaan tulkita rajoittavan sopimusvapautta, ja sopimuksen purkamisen mahdollisuutta on rajoitettu (Saarnilehto 2009, 38–39). Merkittävän tosiasiallisen rajoitteen sopimusvapauteen muodostaa myös se, että nykyisin suuri osa sopimuksista on ns. joukkosopimuksia, jotka yritys solmii asiakkaidensa kanssa itse asettamallaan ehdoilla. Asiakas ei tällöin pysty vaikuttamaan sopimuksen sisältöön mitenkään, vaan hänelle jää ainoastaan vapaus päättää, suostuuko sopimukseen vai ei. (Wilhelmsson 1995, 5–6.)

Äärimmillään sopimusvapautta rajoittaa ns. sopimuspakko. Sen vallitessa toinen sopijapuoli on velvollinen tekemään sopimuksen, vaikkei haluaisikaan. (Saarnilehto 2009, 56–57). Sopimuspakko perustuu sopijapuolen julkisoikeudelliseen asemaan tai julkisoikeudellisten säännösten perusteella saatuun asemaan (Jaakkola & Sorsa 2005, 46). Tällaisessa asemassa oleva sopijapuoli velvoitetaan tekemään sopimus toisen sopijapuolen niin halutessa, kunhan toinen sopijapuoli suostuu tavanomaisiin sopimusehtoihin eikä sopimukseen liity erityisiä riskejä (Hemmo 2003, 77).

1.2 Motiivi ja tavoite

Sopimuspakko vaikutti minusta mielenkiintoiselta tutkimusaiheelta ja kiinnostukseni kasvoi, kun totesin sopimuspakkoa ja siihen velvoittavaa lainsäädäntöä tutkitun varsin vähän. Ainoat löytämäni aiemmin tehdyt tutkimukset ovat Nyberghin (1997) vertaileva tutkimus sopimuspakon ilmenemisestä Pohjoismaiden lainsäädännössä sekä Nyberghin (2004) erityisesti pankkipalveluiden saatavuuteen kohdistunut väitöskirjatyö. Sopimus-

oikeutta käsittelevässä kirjallisuudessaakaan sopimuspakkoa ei käsitellä kovin laajasti, eikä aiheesta edes löydy aivan tuoretta kirjallisuutta (Telaranta 1990, 179–181; Hemmo 2003, 78–79). Yksi syy tähän niukkuuteen lienee se, ettei sopimuspakosta ole yleistä lainsäädäntöä, vaan säännökset ovat hajallaan erityislaeissa. Siksi jo pelkkä sopimuspakoon velvoittavien säännösten esiin hakeminen on työlästä. Koska lainsäädäntö on vanhemman kirjallisuuden ja aiempien tutkimustulosten julkaisemisen jälkeen monilta osin muuttunut ei aiheesta ole olemassa ajantasaista koostetta, jonka antaisi kokonaiskuvan sopimuspakon nykyisestä ulottuvuudesta. Sen vuoksi aihe on mielestäni hyvinkin tutkimisen arvoinen.

Tarkastelen opinnäytteessäni yritysten ja kuluttajien välisiä sopimuksia eli kuluttajasopimuksia koskevaa sopimuspakoon velvoittavaa lainsäädäntöä. Kuluttajana pidetään kuluttajansuojalain 1:4 §:n mukaan ”luonnollista henkilöä, joka hankkii kulutushyödykkeen pääasiassa muuhun tarkoitukseen kuin harjoittamaansa elinkeinotoimintaa varten”. Kulutushyödykkeen puolestaan määritellään kuluttajansuojalain 1:3 §:ssä tarkoittavan ”tavaroita, palveluksia sekä muita hyödykkeitä ja etuuksia, joita tarjotaan luonnollisille henkilöille tai joita tällaiset henkilöt olennaisessa määrässä hankkivat yksityistä taloutta varten”. Kulutushyödykkeitä ovat myös asunnot, kiinteistöt, arvopaperit, ammatillisia valmiuksia antavat kurssit sekä pankkipalvelut (Ämmälä 2006, 19). Yrityksellä tarkoitan samaa kuin kuluttajansuojalain 1:5 §:ssä määritellyllä elinkeinonharjoittajalla eli ”luonnollista henkilöä taikka yksityistä tai julkista oikeushenkilöä, joka tuloa tai muuta taloudellista hyötyä saadakseen ammattimaisesti pitää kaupan, myy tai muutoin tarjoaa kulutushyödykkeitä vastiketta vastaan hankittaviksi”. Julkisyhteisön järjestämien koulutus-, terveydenhoito-, sairaanhoito- ja päivähoitopalveluiden tarjoamista ei katsota elinkeinon harjoittamiseksi, koska tällaisten palveluiden tarjoamisella ei tavoitella taloudellista hyötyä (Ämmälä 2006, 18).

Tutkimustehtävänäni on ensinnäkin kartoittaa ne kuluttajien kannalta tärkeät toimialat, joilla sopimuspakko ilmenee, ja toisekseen seuloa lainsäädännöstä esiin kyseisiä toimialoja koskevat sopimuspakoon velvoittavat lainkohdat sekä taustoittaa ne. Lisäksi selvitan edellytykset, joiden vallitessa yritys on oikeutettu vapautumaan sopimuspakon veloitteesta. Tavoitteeni on siis systematisoida kuluttajasopimuksia tekeviä yrityksiä koskeva sopimuspakkoa käsittelevä lainsäädäntö, toisin sanoen käyttämäni tutkimusmenetelmä on lainoppi (Husa, Mutanen & Pohjolainen 2008, 20).

Ennen sopimuspakon käsitteen teoreettista tarkastelua esittelen sopimusvapauden käsitteen, joka on sopimuspakkoa yleisempi sopimusoikeuden käsite. Sopimusvapauden merkityksen hahmottaminen on nähdäkseni välttämätön edellytys sopimuspakon merkityksen ymmärtämiselle. Näiden käsitteiden esittelemisen jälkeen paneudun sopimuspakkoon velvoittavien lainkohtien tarkastelemiseen.

2 SOPIMUSVAPAUS JA SOPIMUSPAKKO

2.1 Sopimusvapauden kehittyminen

Kuten länsimaiset oikeusjärjestykset yleensäkin, myös Suomen oikeusjärjestys rakentuu etenkin velvoiteoikeuden osalta sopimusvapauden periaatteelle. Sopimusvapaus on itse asiassa yksi sopimusoikeutemme tärkeimmistä pääperiaatteista. (Muukkonen 1956, 601–602). Viitteitä sopimusvapauteen oli jo roomalaisessa oikeudessa, esimerkiksi periaatteessa, jonka mukaan jokainen on omien valintojensa paras toteuttaja. Keskiajalla sopimusvapautta rajoittivat korjaavan oikeudenmukaisuuden ja sopimustasapainon ajatukset, joiden mukaan kohtuuttomat sopimukset eivät sitoneet ja olosuhteiden muuttuminen saattoi jopa vapauttaa sopimusvelvoitteista. Varsinainen sopimusvapauden ajatus syntyi 1600-luvulla kehittyneessä luonnonoikeudessa, jossa esitettiin tahdonvapauden reaalin ja taloudellinen peruste: hinta on sitä oikeudenmukaisempi, mitä enemmän esiintyy ostajia, myyjiä ja käytettävissä olevaa rahaa. Itse asiassa yleinen markkinamekanismi käsitteellistyi tässä ensimmäisen kerran. (H. Tolonen 2000, 74–76.)

Ajatus täydellisestä sopimusvapaudesta kehittyi 1800-luvulla ns. tahtoteoriaksi (H. Tolonen 2000, 76), jonka mukaan sopimusvelvoitteen saavat aikaan sitoutumistahto ja sen ilmaiseminen toiselle. Tahtoteorian tärkeä periaate on se, että sitoutumistahtoon täytyy olla todellinen, toisin sanoen erehdyksessä tai muuten vastoin todellista tahtoa tehty sopimus ei velvoita. Tahdon korostaminen estää tarkoituksettomien velvoitteiden syntymisen, mutta johtaa myös ongelmaan: sopimuksen toinen osapuoli jää huomiotta eikä voi varmasti luottaa sopimuksen sitovuuteen. Epävarmuuden hälventämiseksi tahtoteorian rinnalle kehittyi toinen teoria, ns. luottamusteoria. Sen mukaan huolellisesti toi-

mivan sopijapuolen ei tarvitse epäillä tahdonilmaisun sitovuutta. (Hemmo 2003, 17.) Suomen ja muiden Pohjoismaiden sopimusoikeutta koskevaa keskeistä lainsäädäntöä eli oikeustoimilakeja valmisteltaessa 1900-luvun alussa päädyttiin painottamaan luottamusteoriaa: sopimuksen pätemättömyyteen ei voida vedota, mikäli toinen sopijapuoli on perustellusti ollut tietämätön pätemättömyyden syystä. (Hemmo 2003, 18 ja 97.)

Sopimusvapaus on osa liberalistista yhteiskuntamallia, jonka muita keskeisiä käsitteitä ovat esimerkiksi elinkeinovapaus, yhdistymisvapaus ja yksityinen omistusoikeus (H. Tolonen 2000, 76) sekä vapaa kilpailu (Wilhelmsson 1995, 5). Sopimusvapaus on liberalistisessa järjestelmässä osoitus uskosta markkinamekanismien itsesäätelyyn ja oletus yksilöiden kyvystä hoitaa asiansa omaksi parhaakseen (H. Tolonen 2000, 77). Viimeksimainitun oletuksen toteutumiseksi sopijapuolten tietojen ja taitojen tulisi olla yhdenveroiset, mutta niin ei aina ole. Käsitys sopijapuolten yhdenvertaisuudesta onkin vähitellen muuttunut. Monopoli- tai oligopoliasemassa olevat yritykset ovat sopijapuolina ylivoimaisia asiakkaisiinsa nähden, sillä suuri osa tällaisten yritysten asiakkaitensa kanssa tekemistä sopimuksista on joukkosopimuksia eli sopimuksia, joiden ehdot yritys asettaa itse. Asiakkaille ei anneta edes mahdollisuutta neuvotella sopimusten yksityiskohdista. (Wilhelmsson 1995, 4–6.)

Sopijapuolten todellisen yhdenvertaisuuden turvaamiseksi lainsäädäntöä ryhdyttiin muuttamaan niin, että heikompi osapuoli saisi suojan vahvempaa osapuolta vastaan. Pyrkimyksenä on erityisesti ollut rajoittaa vahvemman osapuolen vapautta sopimusehtojen yksipuoliseen sanelemiseen. Kyse on ns. suojeluperiaatteesta, joka näkyi ensiksi työsuhdetta, maanvuokraoikeutta ja huoneenvuokraoikeutta koskevan lainsäädännön muuttumisena. Sittenkin muutoksia on tehty muidenkin alojen lainsäädäntöön etenkin kuluttajansuojan parantamiseksi. Nykyisin puhutaan sosiaalisesta sopimusoikeudesta, koska suojelusäännöt tulivat ensimmäiseksi sellaiseen lainsäädäntöön, jonka sosiaalinen merkitys oli suuri. (Wilhelmsson 1995, 7–8.)

Esimerkiksi alkutuotannon piirissä työskentelevällä väestöllä ei vielä 1900-luvun alussa ollut nytemmin itsestään selvänä pidettyä oikeutta työsopimuksen solmimiseen, sillä siihen asti Suomessa vallitsi palveluspakko. Se velvoitti jokaisen työkykyisen henkilön pestautumaan palvelukseen, jollei henkilöllä ollut itsensä elättämiseksi riittävästi varallisuutta tai omaa elinkeinoa. Työsopimusvapauden lisäksi palkollisilta puuttui muutamia

muitakin nykyisin perusoikeuksiksi katsottavia vapauksia, kuten asuinpaikan valitsemisen vapaus ja liikkumisvapaus: palkollisen täytyi asua isäntänsä luona, eikä henkilö saanut muuttaa pitäjästä toiseen, ellei vastaanottava seurakunta antanut siihen lupaa. (Kairinen 2009, 16.) Palkollisiin nähden aivan erilaisessa asemassa oli teollisuustyöväestö, joka sai sopia työehdoistaan varsin vapaasti, koska työehtojen sääntely puuttui tai oli vajavaista. Työehtojen sopimisen vapaudesta tosin seurasi vaikeita sosiaalisia ongelmia, äärimmäisenä epäkohtana jopa lapsityövoiman käyttö. Työnantaja oli sopijapuolena selvästi työntekijää vahvempi. Ensimmäinen työsopimuslaki säädettiin vasta vuonna 1922 ja ensimmäinen työehtosopimuslaki kaksi vuotta myöhemmin. (Kairinen 2009, 17–18.) Sääntelyn tavoitteena oli työnantajan ja työntekijän välisen oikeudenmukaisuuden saavuttaminen (Kairinen 2009, 41). Työsopimuslainsäädännön kehitys ilmentää mielestäni erinomaisesti sosiaalisen sopimusoikeuden näkökulman vaikutusta lainsäädännön muotoutumiseen.

Sosiaalisen sopimusoikeuden toteutumiseksi sopimusvapautta on jouduttu rajoittamaan. Rajoitukset ilmenevät etenkin pakottavana lainsäädäntönä eli säännöksinä, joiden vastaiset sopimusehdot ovat mitättömiä, tai säännöksinä, joilla kielletään tietynlaiset ehdot. (Ämmälä 2000, 98 ja 101–102.) Rajoituksista huolimatta sopimusvapaus on pitkälti säilyttänyt alkuperäisen merkityksensä, joskin kaventuneena ja muuntuneena. Sopimusvapaus on silti yhä sopimuksen tekemisen lähtökohta, vaikka yhdenvertaisuutta tavoiteltaessa sopimusvapaudesta joudutaankin osin luopumaan. (H. Tolonen 2000, 77 ja 81.)

2.2 Sopimusvapauden elementit

Sopimusvapaus on yksi sopimusoikeuden keskeisimmistä käsitteistä, mutta sitä on käytetty monissa eri merkityksissä, kuten Muukkonen (1956, 603–605) osoitti. Sopimusvapaus on mielletty yhdeksi jakamattomaksi kokonaisuudeksi, vaikka se tosiasiassa koostuu useista erilaisista vapauksista. Sopimusvapaus pitää siksi nähdä yläkäsitteenä, joka jakautuu useiksi alakäsitteiksi. Alakäsitteitä voidaan kutsua sopimusvapauden elementeiksi. Kun eri asiayhteyksissä puhutaan sopimusvapaudesta, tarkoitetaan nimenomaan jotakin sopimusvapauden elementtiä. (Muukkonen 1956, 606.) Selkeyden vuoksi olisikin aina syytä täsmentää, mistä elementistä eli millaisesta vapaudesta kulloinkin on kyse (Saarnilehto 2009, 38).

Muukkonen (1956, 607–608) esitti sopimusvapauden jakautuvan seuraaviksi kuudeksi elementiksi: 1) päätäntävapaus, 2) sopimuskumppanin valitsemisen vapaus, 3) muotovapaus, 4) tyyppivapaus, 5) muu sisältövapaus kuin tyyppivapaus ja 6) purkuvapaus. Tätä elementtijakoa pidetään yhä perusteltuna, joskin myös toisenlaisia elementtijakoja on esitetty (Hemmo 2003, 76–77; H. Tolonen 2000, 80).

Päätäntävapaus tarkoittaa osapuolten vapautta päättää siitä, tehdäänkö sopimus vai ei. Sopimuskumppanin valintavapaus, lyhyemmin valintavapaus, puolestaan antaa vapauden valita, kenen kanssa sopimus tehdään. (Saarnilehto 2009, 37.) Nämä kaksi vapautta liittyvät läheisesti toisiinsa. Jos niistä kumpaa tahansa rajoitetaan, on kyse sopimuspakosta (H. Tolonen 2000, 81).

Muotovapaus tarkoittaa sitä, että sopijapuolet voivat vapaasti päättää, missä muodossa ja millaisessa järjestyksessä sopimus tehdään (Saarnilehto 2009, 37). Tahto sitoutua sopimukseen voidaan ilmaista kirjallisesti, suullisesti tai tosiasiallisilla teoilla, joskus jopa ns. hiljaisella hyväksynnällä (Routamo 1996, 36). Nykyisin sopimuksia tehdään myös sähköisten viestinten avulla ja sitoutuminen ilmaistaan sähköisin allekirjoituksin (Hoppu & Hoppu 2011, 389). Sopimuksentekojärjestykseen puolestaan liittyvät ainakin seuraavat seikat: täytyykö sopijapuolten olla sopimukseen sitoutuessaan yhtäaikaan saapuvilla (Jokela, Kartio & Ojanen 2010, 35), tarvitaanko todistajia ja pitääkö sopimus tehdä viranomaisen läsnä ollessa (Saarnilehto 2009, 53).

Ennen tyyppivapauden merkityksen esittämistä kuvailen vastakkaisen käsitteen eli tyyppipakon merkityksen. Tyyppipakko merkitsisi ankarimmillaan sitä, että laissa määriteltäisiin ne sopimustyyppit, joilla perustetaan toteuttamiskelpoisia oikeuksia (Halila & Hemmo 2008, 18). Jos esimerkiksi ainoat laissa määritellyt sopimustyyppit olisivat kauppaa-, työ- ja vakuutus sopimus, ei vuokraamalla voitaisi perustaa lain suojaamia oikeuksia, koska vuokrasopimusta ei olisi laissa määritelty sopimustyyppiksi. – Tyyppipakon käsitettä käytetään myös toisenlaisessa merkityksessä. Halila ja Hemmo (2008, 20) erottavat tyyppipakon vahvan ja lievemmän muodon: Vahva muoto tarkoittaa edellä kuvaamaani ankaraa tyyppipakkoa, jonka vallitessa vain tiettytyyppisiin sopimuksiin perustuvat oikeudet ovat täytäntöönpanokelpoisia. Lievempi muoto puolestaan rajoittaa jotkin oikeusvaikutukset aikaansaataviksi vain tiettytyyppisillä sopimuksilla, muttei estä muuntyyppisillä sopimuksilla perustettujen oikeuksien täytäntöönpanoa.

Suomen lainsäädäntö ei sisällä vahvaa tyyppipakkoa sopimusoikeudessa (Hoppu & Hoppu 2011, 134). Tyyppipakon lievempi muoto sen sijaan ilmenee siten, että määrämuotoista sopimusta edellyttävää oikeustointia ei voida saada aikaan vapaamuotoisella sopimuksella (Halila & Hemmo, 2008, 21). Esimerkiksi kiinteistön vastikkeellinen luovutus voidaan toteuttaa vain maakaaren (L540/1995) muotovaatimukset täyttävänä kauppana. Ellei tyyppipakkoa olisi, voitaisiin muotovaatimukset kiertää tekemällä sopimus, jolla saavutettaisiin samat oikeusvaikutukset kuin kaupalla, mutta jota ei silti luokiteltaisi sopimukseksi kiinteistön kaupasta. (Halila & Hemmo 2008, 21–22.)

Tyyppivapaus tarkoittaa, ettei tyyppipakkoa ole. Sopimusoikeuden näkökulmasta se merkitsee, että sopimuksen tyyppi voidaan valita vapaasti. (Saarnilehto 2009, 37–38.) Ankara tyyppipakko ei nykyisin olisi mahdollinen, koska alati muuttuvien sopimuskäytäntöjen myötä kehittyvät uusia sopimustyyppisiä, joista ei säännellä lailla. Näitä ovat esimerkiksi osakassopimukset ja leasingsopimukset. (Halila & Hemmo 2008, 26.) Sen sijaan lievempi muoto tyyppipakosta lienee välttämätön sen varmistamiseksi, ettei lakisääteisiä muotovaatimuksia kierretä vapaamuotoisia sopimustyyppisiä käyttämällä. Tyyppivapautta toisin sanoen rajoitetaan, koska muotovapauden noudattamisen vaatimus pakottaa tekemään niin. (Hemmo 2003, 76.) Vaikka sopimuksen tyyppi voidaankin useimmiten valita vapaasti, on se silti syytä määritellä, koska sen perusteella määräytyy, mitä lainsäädäntöä sopimukseen sovelletaan (Hoppu & Hoppu 2011, 134).

Muu sisältövapaus kuin tyyppivapaus, lyhyemmin sisältövapaus, antaa sopijapuolille vapauden määrätä siitä, millaisin ehdoin sopimus tehdään (Saarnilehto 2009, 37). Esimerkiksi irtaimen kaupassa sopimuksen sisältövapaus on tärkein sopimusvapauden elementeistä, koska sen ansiosta sopijapuolet saavat vapaasti päättää yksittäiset ehdot, joihin he sopimuksen tekemällä sitoutuvat (Routamo 1996, 35). Monia sopimustyyppisiä tosin säädellään erityislaeilla, joiden sisältämistä pakottavista säännöksistä ehdot joko eivät saa lainkaan poiketa tai eivät saa poiketa jommankumman sopijapuolen oikeuksia heikentävällä tavalla. Pakottavien säännösten tarkoituksena on suojata sitä sopijapuolta, jolla lainsäätäjällä katsotaan sopimuksentekotilanteessa olevan toiseen sopijapuoleen nähden heikompi asema. (Saarnilehto 2009, 38). Esimerkiksi lakiin asuinhuoneiston vuokrauksesta (L481/1995, vastedes huoneenvuokralaki) sisältyvillä pakottavilla säännöksillä suojellaan vuokralaista (Ämmälä 2000, 104). Vuokrasopimusta solmittaessa vuokralaisen toisin sanoen katsotaan olevan vuokranantajaa heikommassa asemassa.

Purkuvapaudella tarkoitetaan laillista vapautta vetäytyä sopimussuhteesta (Saarnilehto 2009, 38). Sopimuksen purkaminen tai sen voimassaolon päättäminen muulla tavoin tulee kyseeseen silloin, kun toinen sopijapuoli toimii sopimuksen vastaisesti eli syyllistyy sopimusrikkomukseen. Rikkomuksesta kärsinyt sopijapuoli voi silloin sopimuksen purkamisen uhalla koettaa painostaa toista sopijapuolta täyttämään sopimuksen ehdot. Ellei näinkään päästä sopimuksen mukaiseen tilaan, sopimus puretaan ja sopijapuolet vapautuvat sen velvoitteista. (Hemmo 2003, 76.)

2.3 Sopimuspakko

Sopimusvapautta voimakkaimmin rajoittava sääntelykeino on sopimuspakko. Sopimuspakon vallitessa toinen sopijapuoli eli sopimuksen tekemiseen velvoitettu osapuoli ei lähtökohtaisesti voi kieltäytyä sopimuksesta, mikäli toinen osapuoli ilmaisee halukkuutensa sopimuksen tekemiseen. Koska sopimus on solmittava velvoitetun osapuolen tahdosta riippumatta, sopimuspakko rajaa velvoitetulta osapuolelta pois sekä päätäntä- että valintavapauden. (Saarnilehto 2009, 57.) Näiden lisäksi sopimuspakko rajoittaa myös sisältövapautta, kuten Wilhelmsson (1978, 18) huomauttaa.

Suomen lainsäädännössä ei ole yleisiä säännöksiä sopimuspakosta. Sopimuspaktoon velvoittavia erityissäännöksiä on sen sijaan sekä elinkeinojen harjoittamista koskevassa että julkisiksi miellettyjen palveluiden tuottamista käsittelevässä lainsäädännössä. Käytännössä sopimuspakko kohdistuu yrityksiin, joilla on toimialallaan tai toimialueellaan joko monopoliasema tai siihen rinnastettava asema ja jotka tuottavat perustarpeita palvelevia välttämättömyyshyödykkeitä. (Hemmo 2003, 78–80.) Oikeustoimilain muuttamista pohtinut komitea (KM20/1990, 151) esitti, että oikeustoimilakiin otettaisiin säännöksiä myös sopimuspakosta, mutta lakia ei ole toistaiseksi muutettu.

Sopimusta ei aivan kaikissa tilanteissa välttämättä synny edes sopimuspakon vallitessa. Jos sopimusta tahtova osapuoli ei suostu tavanomaisiin sopimusehtoihin tai jos oikeustoimeen liittyy sopimuksesta kieltäytymiseen oikeuttavia riskejä, esimerkiksi osapuolen epävarma maksukyky, ei velvoitetun osapuolen tarvitse tehdä sopimusta. (Hemmo 2003, 77.) Sopimus voidaankin nähdä paitsi sopijapuolten yhteisen tahdon ilmaisuna (Jaakkola & Sorsa 2005, 38), myös välineenä riskien jakamiseen (H. Tolonen 2000, 81).

Riskienhallinnan näkökulmasta mahdollisuus ehdottomasta sopimuspakosta poikkeamiseen on mielestäni tärkeä, koska se on ainoa laillinen keino, jolla velvoitettu osapuoli voi välttyä ennakoimaltaan toisen osapuolen todennäköiseltä sopimusrikkomukselta (Hemmo 2003, 86). Jos rikkomus toteutuu, voi velvoitettu osapuoli vaatia sopimuksen purkamista, mutta elleivät purkamisen edellytykset täyty, saattaa velvoitettu osapuoli pahimmillaan joutua itse suorittamaan vahingonkorvausta (Hemmo 2002, 22).

3 SOPIMUSPAKKOJA MUISTUTTAVA SÄÄNTELY

3.1 Syrjintä ja määräävä markkina-asema

Sopimuspakkoon velvoittavan sääntelyn lisäksi on olemassa sopimuspakkoa muistuttavaa sääntelyä, jota sovelletaan, mikäli osapuoli joissakin tilanteissa kieltäytyy tekemästä sopimusta (Hemmo 2003, 88–90). Yhdenvertaisuuslaki (L21/2004) sekä laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta (L609/1986, vastedes tasa-arvolaki) kieltävät syrjinnän. Kilpailulaki (L948/2011) puolestaan kieltää määräävän markkina-aseman väärinkäytön. Syrjinnäksi tai määräävän markkina-aseman väärinkäytöksi katsottavalla sopimuksesta kieltäytymisellä on oikeudellisia seuraamuksia, mutta velvoitetta sopimuksen tekemiseen ei silti synny (Hemmo 2003, 89–90). Kieltäytyvän osapuolen valintavapautta ei siis sinänsä rajoiteta, mutta jos valintavapautta käytetään väärin ja loukattu osapuoli riitauttaa asian, niin kieltäytyjälle voi aiheutua sanktioita.

Kuluttajaa koskeva sukupuoleen perustuva syrjintä voi ilmetä tavaroiden tai palveluiden tarjoamisenmenettelyssä tasa-arvolain 8 e.1 §:ssä ilmaistulla tavalla. Sukupuoleen perustuvan syrjinnän eri muodot määritellään tasa-arvolain 7 §:ssä. Muu kuin sukupuoleen perustuva syrjintä puolestaan määritellään yhdenvertaisuuslain 6 §:ssä. Syrjintäkiellon rikkoja velvoitetaan maksamaan loukatulle hyvitystä tasa-arvolain 11 §:n tai yhdenvertaisuuslain 9 §:n nojalla, ja loukatulla on samojen lainkohtien mukaan myös oikeus saada vahingonkorvausta. Määräävän markkina-aseman väärinkäyttö taas määritellään ja kielletään kilpailunrajoituslain 7 §:ssä. Kiellon rikkomisen seuraamuksista säädetään kilpailunrajoituslain 3 luvussa.

3.2 Asunnon vuokraus

Sopimuspakon kaltaista sääntelyä on myös asuinhuoneiston vuokraamista sääntelevässä huoneenvuokralaissa. Lain 4 §:n mukaan vuokrasopimus on joko määräaikainen tai toistaiseksi voimassa oleva, mutta jos saman vuokralaisen kanssa tehdään sopimus enintään kolmen kuukauden pituisesta määräaikaisesta vuokrasuhteesta useammin kuin kahdesti peräkkäin, niin vuokrasopimuksen katsotaan olevan voimassa toistaiseksi. Säännöksen ilmeinen tarkoitus on estää lyhyiden määräaikaisten vuokrasopimusten ketjutus ja näin vähentää vuokralaisen epävarmuutta vuokrasuhteen jatkumisesta. Vuokranantaja siis veloitetaan jatkamaan vuokrasuhdetta viimeisimmäksi tehdyn määräaikaisen sopimuksen voimassaolon päätyttyäkin, vaikkei uutta sopimusta lainkaan tehtäisi tai vaikka se tehtäisiin määräaikaisena. Tilanne on nähdäkseni käytännössä olennaisesti samanlainen kuin jos vuokranantajan edellytettäisiin solmivan vuokralaisen kanssa uusi, toistaiseksi voimassa oleva vuokrasopimus, vieläpä määräaikaaisuutta lukuun ottamatta entisin ehdoin. Vuokranantajalla ei silloin olisi päätäntä- eikä valintavapautta – eikä itse asiassa myöskään sisältövapautta – joten sopimuspakon tunnusmerkistö täytyisi. Nähdäkseni sopimuspakon ei silti voida katsoa vallitsevan, koska uutta vuokrasopimusta ei välttämättä tehdä; vuokrasuhdehan jatkuu ilman uutta sopimustakin. Vastaavasti lain 5.1 §:ssä todetaan vuokrasopimuksen olevan toistaiseksi voimassa, jollei sopimusta ole tehty kirjallisesti. Kyseisen lainkohdan mukaan suullinen vuokrasopimus tosin sallitaan vain silloin, kun huoneisto vuokrataan määräajaksi vapaa-ajan käyttöön.

Vuokratassa asuinhuoneistossa voi vuokrasopimuksen tehneen henkilön eli vuokralaisen lisäksi asua muitakin henkilöitä. Huoneenvuokralain 17.1 §:n mukaan vuokralaisen puoliso sekä perheen lapset saavat asua huoneistossa. Saman säännöksen mukaan huoneistossa saavat asua myös vuokralaisen ja hänen puolisonsa lähisukulaiset, ja lisäksi vuokralainen saa luovuttaa enintään puolet huoneistosta asumiskäyttöön alivuokrauksen tai muun sopimuksen perusteella. Lähisukulaisen tai alivuokralaisen asumisesta ei tosin saa aiheutua vuokranantajalle huomattavaa haittaa tai häiriötä. Lain 80.2 §:n ja 82 §:n mukaan 17.1 §:ää sovelletaan myös alivuokrasuhteisiin.

Vuokralaisen puoliso ja muut henkilöt eivät ole vuokrasuhteessa vuokranantajaan, jos vuokralainen on vuokrasopimuksen toisena sopijapuolena yksinään. Huoneenvuokralaissa on säännöksiä sellaisten tilanteiden varalta, ettei vuokralainen enää asu huoneis-

tossa, mutta hänen kanssaan asuneet henkilöt silti edelleen asuvat huoneistossa. Lain 11 §:n mukaan huoneistosta pois muuttaneen vuokralaisen puoliso on vastuussa vuokrasopimuksen velvoitteista niin kauan kuin hän asuu huoneistossa. Lain 46 §:ssä säädetään vuokrasuhteen voimassaolosta ja jatkumisesta vuokralaisen kuoltua, lain 48 §:ssä vuokrasuhteen jatkumisesta avioerotilanteessa, ja lain 76 §:ssä jälleenvuokralaisen¹ oikeudesta jatkaa vuokrasuhdetta sen jälkeen, kun ensivuokrasuhde on päättynyt. Lain 79 §:n mukaan myös työnantajan työntekijälleen vuokraama palkkaetuasunto katsotaan jälleenvuokrasuhteeksi. Lain 49 §:ssä säädetään vuokralaisen konkurssipesän vastuusta vuokrasopimuksen velvoitteista. Kaikissa edellä mainitsemisiani tilanteissa on kyse nimenomaan vuokrasuhteen jatkumisesta eli uutta vuokrasopimusta ei välttämättä tehdä eikä sopimuspakko siksi vallitse, vaikka tilanteet muistuttavatkin sopimuspakkoa.

Työsuhdeasunnon vuokrasuhteen jatkaminen poikkeaa muun vuokrasuhteen jatkamisesta tilanteissa, jolloin vuokralainen kuolee tai muuttaa avioeron takia pois huoneistosta. Huoneenvuokralain 88 §:n mukaan huoneistossa vuokralaisen kanssa asuneella on oikeus jatkaa vuokrasuhdetta vain, jos hän itsekkin on työ- tai virkasuhteessa vuokralaisen työnantajaan. Tällöinkään ole kyse sopimuspakosta, vaan siitä, että vuokrasuhde pysyy edelleen voimassa asuntoon asumaan jäävän vastatessa vuokranmaksusta sekä muista mahdollisista vuokrasopimuksen mukaisista velvoitteista.

Vuokrasopimuksen voimassa pysymistä koskee myös huoneenvuokralain 38.3 §. Sitä sovelletaan, jos huoneiston omistaja vaihtuu vuokrasopimuksen tekemisen jälkeen, huoneiston luovutussopimuksessa ei osattu tai haluttu ottaa huomioon aiemmin tehtyä vuokrasopimusta eikä vuokralainen luovutuksen tapahtuessa vielä asunut huoneistossa esimerkiksi sen takia, että asunnon haltuunottopäivän oli vuokrasopimuksessa sovittu olevan jokin myöhempi päivämäärä. Lain 38.3 §:n mukaan vuokrasopimus pysyy voimassa, ellei uusi omistaja pura sopimusta kuukauden kuluessa saannosta tai kuukauden kuluessa vuokrasopimuksesta tiedon saatuaan. Sopimuspakko ei vallitse, vaan aiemmin tehty vuokrasopimus sitoo uutta omistajaa, ellei tämä määrääjässä käytä sopimuksen purkamisoikeuttaan. Uutta vuokranantajaa sitovat lain 42.1 §:n nojalla myös ne vuokrasopimukseen tehdyt muutokset, joista uusi vuokranantaja ei tiennyt huoneiston luovutuksen tapahtuessa, ellei uusi vuokranantaja kuukauden kuluessa muutoksista tiedon saatuaan ilmoita vuokralaiselle, ettei hyväksy muutoksia. Vuokrasopimus pysyy joka

¹ Jälleenvuokrasuhde ja ensivuokrasuhde on määritelty huoneenvuokralain 72.1 §:ssä.

tapauksessa voimassa ainakin niine ehtoineen, joista uusi vuokranantaja luovutuksen tapahtuessa tiesi, joten sopimuspakosta ei tässäkin tapauksessa ole kyse.

Huoneenvuokralain 20.2 § tulee sovellettavaksi, jos huoneistossa on olennaisia puutteita, joiden muodostumiseen vuokralainen ei ole voinut vaikuttaa ja jotka vuokranantaja on velvollinen korjaamaan. Jollei vuokranantaja puutteista tiedon saatuaan korjaa niitä viipymättä tai vuokralaisen kanssa sopimassaan ajassa, saa vuokralainen joko purkaa vuokrasopimuksen tai korjata puutteet vuokranantajan kustannuksella. Vuokralaisella ei ole korjaamisoikeutta, jos puutteiden syy on rakennuksen keskeneräisyys tai se, että viranomaisen on kieltänyt huoneiston käyttämisen. Lain 20.3 §:n mukaan vuokralainen saa käyttää korjaamisoikeuttaan, vaikka huoneisto olisi vuokrattu siinä kunnossa, missä se oli vuokrasopimusta tehtäessä, ellei vuokralainen tiennyt puutteista eikä olisi tavanomaista huolellisuutta noudattaen voinut havaita tai odottaa niitä.

Huoneiston olennaisten puutteiden korjaaminen ei välttämättä onnistu vuokralaiselta itseltään, etenkin jos korjausten tekeminen edellyttää ammattitaitoa. Silloin vuokralainen voi ymmärtääkseni teettää korjaustyön alan yrityksellä, mutta vuokranantajan tulee maksaa kustannukset. Sopimusoikeuden näkökulmasta mielenkiintoinen seikka on silloin se, ketkä ovat korjaustyöstä tehtävän sopimuksen osapuolina. Jos vuokranantaja ei osallistu sopimusneuvotteluihin, ei vuokralaisen korjaustyöhön valitsema yritys ehkä suostu tekemään sopimusta sellaisin ehdoin, että vuokranantaja merkitään maksajaksi, vaikka vuokralaisella onkin oikeus puutteiden korjaamiseen vuokranantajan kustannuksella. Huoneenvuokralain esitöissäkään (HE304/1994) ei otettu kantaa siihen, miten vuokranantajan vastuun ajateltiin käytännössä toteutuvan. Vuokranantajaa ei nähdäkseni voida velvoittaa sopimuksen tekemiseen, korjaus- ja kustannusvastuusta huolimatta. Viime kädessä vuokralaisen on oikeusteitse haettava vuokranantajalta korvaus maksamistaan korjauskustannuksista. Sopimuspakon edellytykset eivät käsittääkseni täyty, vaikka vuokranantaja olisikin mukana sopimusneuvotteluissa, sillä vuokranantajallahan on joka tapauksessa oikeus tehdä korjaukset itse tai sopia niistä myös jonkin muun kuin vuokralaisen valitseman yrityksen kanssa. Jos vuokranantaja osallistuu neuvotteluihin, niin voitaneen jopa asettaa kyseenalaiseksi, onko ylipäätään kyse korjausvelvollisuuden laiminlyömisestä.

3.3 Esisopimus

Ennen varsinaisen sopimuksen eli pääsopimuksen tekemistä voidaan solmia esisopimus, jossa osapuolet ilmaisevat aikomuksensa tehdä pääsopimus myöhemmin. Esisopimus tehdään esimerkiksi silloin, kun osapuolet ovat jo päässeet yhteisymmärrykseen monista pääsopimuksen ehdoista, mutteivät vielä aivan kaikista yksityiskohdista. Kyse saattaa olla myös siitä, että ennen pääsopimuksen tekemistä toisen osapuolen täytyy järjestellä pääsopimusta varten tarvitsemansa rahoitus, mihin kuluu aikaa ja mistä todennäköisesti aiheutuu myös kustannuksia. Olkoon syy esisopimuksen tekemiseen mikä hyvänsä, niin esisopimuksella osapuolet ilmaisevat toisilleen sitoutuvansa aikeeseen pääsopimuksen tekemisestä. Näin pyritään varmistamaan se, etteivät pääsopimuksen valmisteleminen jatkamisesta aiheutuvat kulut ja vaivannäkö menisi hukkaan. Esisopimusta voidaan toisin sanoen käyttää riskienhallinnan välineenä: osapuolet koettavat esisopimuksella minimoida sitä riskiä, että jompikumpi osapuoli vetäytyisi pääsopimuksesta ennen kuin pääsopimuksen tekeminen on käytännössä mahdollista. (Hemmo 2003, 253.)

Esisopimus on mahdollista laatia vain toista osapuolta velvoittavaksi. Silloin toiselle osapuolelle jää päätäntä vapaus pääsopimuksen tekemisestä. Esisopimus voidaan tehdä myös kolmannen hyväksi, toisin sanoen esisopimuksen toinen osapuoli voi sitoutua tekemään pääsopimuksen jonkun muun kuin esisopimuksen toisen osapuolen kanssa. (Telaranta 1990, 175–176.) Kolmatta osapuolta ei ymmärtääkseni voida velvoittaa esisopimuksella, joten ainoastaan esisopimuksen osapuolten lienee mahdollista sitoutua pääsopimuksen tekemiseen. Kolmannen hyväksi tehdyssä esisopimuksessa on käsitteääkseni kyse siitä, että sitoutunut osapuoli ilmaisee suostuvansa pääsopimuksen tekemiseen, mutta päätäntä vapaus pääsopimuksen tekemisestä jätetään kolmannelle.

Sitova esisopimus velvoittaa pääsopimuksen tekemiseen sellaisin ehdoin kuin esisopimuksessa sovittiin (Hoppu & Hoppu 2011, 57). Mielenkiintoinen kysymys onkin nyt se, aiheutuuko esisopimuksesta sopimuspakko eli täytyykö esisopimuksella sitoutuneen osapuolen tehdä pääsopimus esisopimuksessa tarkoitetun toisen osapuolen kanssa. Esisopimushan ei ole lopullinen sopimus (Hemmo 2003, 260), vaan tahdonilmaisu aikomuksesta tehdä pääsopimus, kuten jo aiemmin mainitsin. Hemmo (2003, 258) tosin huomauttaa, että ”esisopimuksen tekeminen asettaa vaatimuksen pidättäytyä sellaisista jatkotoimista, jotka estävät esisopimuksen täyttämisen”, mutta hän ei tarkoittane sitä,

että sopimuspakko vallitsisi. Jos nimittäin esisopimuksen osapuoli kieltäytyy tekemästä pääsopimusta, tapahtuu esisopimusta koskeva sopimusrikkomus, josta puolestaan voi aiheutua kieltäytyjälle seuraamuksia, esimerkiksi vahingonkorvausvelvollisuus (Hoppu & Hoppu 2011, 57) tai sopimussakko, mikäli esisopimuksessa on sopimussakkoehdo (Jokela ym. 2010, 62). Pääsopimuksesta kieltäytyvää ei silti, sopimusrikkomuksesta huolimatta, veloiteta tekemään pääsopimusta. Tästä on muutamia korkeimman oikeuden ennakkotapauksia: Tapauksessa KKO 1999:111 oli tehty esisopimus osakkeiden myynnistä, mutta osakkeiden omistaja oli silti myynyt osakkeet sivulliselle ostajalle, joka tiesi esisopimuksesta. Korkein oikeus totesi, etteivät esisopimukseen perustuvat oikeudet ilman erityistä perustetta sido myöhempää luovutuksensaajaa. Sivullinen ostaja ei siksi ollut velvollinen myymään osakkeita esisopimuksessa tarkoitettulle ostajalle. Tapauksessa KKO 1984-II-85 todettiin, ettei esisopimukseen perustuva velvoite siirry esisopimuksen osapuolen perillisille. Tapauksessa KKO 1981-II-98 ostaja oli vetäytynyt esisopimuksessa tarkoitettusta kaupasta, eikä häntä veloitettu päättämään kauppaa. Korkeimman oikeuden linjaus on näissä tapauksissa selkeästi ollut se, ettei esisopimus sitovuudestaan huolimatta aiheuta sopimuspakkoa.

Tarkastelen vielä kiinteistön kaupan esisopimusta sopimuspakon näkökulmasta. Koska asunto katsotaan kulutushyödykkeeksi (Ämmälä 2006, 19), on kuluttajan asunnokseen hankkiman kiinteistön kauppa kuluttajasopimus, jos myyjä on elinkeinonharjoittaja. Jokelan ym. (2010, 71) mukaan myös asumiseen tarkoitettuja rakennuspaikkoja käypään hintaan myyvä kunta voitaisiin rinnastaa elinkeinonharjoittajaan. Tämän näkemyksen perusteella merkittävä osa kiinteistöjen kaupoista voisi olla kuluttajasopimuksia. Kun vielä muistetaan, että näissä kaupoissa on usein kyse suurehkoista rahasummista, lienee todennäköistä, että kiinteistön kaupan esisopimuksia tehdään melko paljon.

Esisopimukseen sovelletaan useimmiten oikeustoimilain säännöksiä, sillä esisopimuksia koskevaa erityislainsäädäntöä on hyvin vähän. Nähdäkseni ainoa merkittävä erityissäännös on maakaaren 2:7 §, jossa säädetään kiinteistön kaupan ja muun luovutuksen² esisopimuksesta. Kiinteistön kaupassa osapuolilla on sekä päätäntä- että valintavapaus, toisin sanoen sopimusvapaus vallitsee, mutta jos kaupasta on tehty maakaaren 2:1 §:n

² Maakaaren 4 luvun säännösten nojalla kiinteistön kauppaa koskevia säännöksiä sovelletaan muuhunkin kiinteistön luovutukseen kuin kauppaan, siis esimerkiksi vaihtoon ja lahjaan. Toistoa välttääkseni en käytä täsmällistä sanamuotoa ”kiinteistön kauppa tai muu luovutus”, vaan ”kiinteistön kauppa” tarkoittaa tässä kohden esitystäni sekä kiinteistön kauppaa että kiinteistön muuta luovutusta.

muotovaatimukset täyttävä esisopimus, on esisopimuksen osapuoli maakaaren 2:7.3 §:n nojalla oikeutettu kanteella vaatimaan toista osapuolta tekemään kauppa esisopimuksen mukaisesti. Jos esisopimuksen osapuoli siis kieltäytyy päättämästä kauppaa, voi kauppa toteutua tuomioistuimen antamalla tuomiolla (Jokela ym. 2010, 61). Sopimuspakosta ei silti ole kyse, koska esisopimuksen osapuolet eivät tee kauppaa, vaan tuomio korvaa kauppakirjan, kuten ulosottokaaren (L705/2007) 7:15.2 §:ssä säädetään.

Vaikka kiinteistön kaupasta olisi sovittu esisopimuksella, ei kiinteistön omistusoikeus siirry esisopimuksen perusteella. Esisopimukseen sitoutunut myyjä voi siksi myydä kiinteistön sivulliselle. Silloin myyjä syyllistyy sopimusrikkomukseen, mutta kiinteistön ostanut sivullinen saa pitää kiinteistön. Esisopimus ei toisin sanoen aiheuta sivullisittomuutta. Sen sijaan myyjä on sopimusrikkomuksen seuraamuksena maakaaren 2:7.3 §:n nojalla velvollinen korvaamaan esisopimuksen loukatulle osapuolelle aiheuttamansa vahingon. (Jokela ym. 2010, 61–63.) Sen, että kiinteistön kaupan esisopimus sitoo vain esisopimuksen osapuolia, esitti kantanaan maakaaritoimikunta (KM53/1989, 90), ja sama todettiin maakaaren esitöissä (HE120/1994).

Muukkonen (1998, 826) nostaa esiin vielä yhden näkökulman kiinteistön kaupan esisopimuksen sivullisittomuuteen: sivullisen kanssa vastoin esisopimusta tehty kauppa voitaisiin julistaa tehottomaksi, jos kauppa tehtiin nimenomaan esisopimuksen rikkomiseksi eli ns. kollusiivisella menettelyllä (Jokela ym. 2010, 62). Kaupan tehottomuuden peruste olisi oikeustoimilain 33 §, jonka nojalla sinänsä pätevää oikeustointa ei pidä saattaa voimaan, jos sen tekemisolosuhteista tietoisena olisi ollut kunnian vastaista ja arvotonta vedota oikeustoimeen ja jos oikeustoimen osapuolen täytyy olettaa tienneen kyseisistä olosuhteista. Kaupan tehottomaksi julistamisen lisäksi esisopimuksessa tarkoitettulla ostajalla olisi maakaaren 2:7.3 §:n mukainen oikeus kanteella vaatia kauppa tehtäväksi esisopimuksen mukaisesti. (Muukkonen 1998, 826.) Silloin sivullinen ostaja menettäisi kiinteistön esisopimuksessa tarkoitettulle ostajalle (Jokela ym. 2010, 62) eli lopputulos olisi olennaisesti sama kuin jos esisopimus velvoittaisi sopimuspakkoon. Kollusiivisesta menettelystä ei Muukkosen (1998, 826) esityksen laatimisen aikaan ollut korkeimman oikeuden julkaistuja ratkaisuja, eikä niitä tietääkseni vielääkään ole, joten tämä tarkastelu esisopimuksen vastaisesti tehdyn kiinteistön kaupan tehottomaksi julistamisesta on täysin teoreettinen.

3.4 Vakuutukset

Vakuutuslainsäädännön (543/1994) sisältää kaksi säännöstä, joiden nojalla vakuutus-entaja on velvollinen hyväksymään vakuutuksenhakijan tekemän vakuutushakemuksen eli solmimaan vakuutuslainsäädännön, vaikkei sopimuksen tekeminen olisi vakuutus-entajan edun mukaista. Kyseiset säännökset ovat vakuutuslainsäädännön 10 § ja 11.2 §. Nämä lainkohdat tulevat sovellettaviksi silloin, kun vakuutuksenhakijan tilanne muuttuu vakuutuslainsäädännön kannalta epäsuotuisaksi sillä välin, kun vakuutushakemus on jätetty vakuutuslainsäädännön, mutta tämä ei ole vielä ennättänyt käsitellä hakemusta. (Hoppu & Hemmo 2006, 102–105.)

Vakuutuslainsäädännön 10 §:n mukaan vakuutuslainsäädännön ei saa hylätä henkilövakuutusta koskevaa hakemusta siksi, että vakuutuslainsäädännön sattuu tai vakuutuslainsäädännön henkilön terveydentila huonontuu sen jälkeen, kun vakuutushakemus on jo annettu tai lähetetty vakuutuslainsäädännön. Vakuutuslainsäädännön 11.2 §:ssä puolestaan todetaan, että jos kirjallinen vakuutushakemus on annettu tai lähetetty vakuutuslainsäädännön ja on ilmeistä, että tämä olisi myöntänyt vakuutuksen, niin vakuutuslainsäädännön vastaa hakemuksen antamisen tai lähettämisen jälkeen sattuneista vahinkotapahtumista.

Molempien edellä mainitsemieni lainkohtien tarkoituksena on nähdäkseni vakuutuslainsäädännön suojeleminen sinä aikana, jonka vakuutushakemuksen käsitteleminen kestää. Vakuutushakemushan voidaan lähettää vakuutuslainsäädännön vaikkapa postitse, jolloin aiheutuu väistämättä muutaman päivän viive hakemuksen lähettämisen ja käsittelemisen välillä. Hakemusta ei ymmärtääkseni käsitellä välittömästi silloinkaan, kun hakemus tehdään vakuutuslainsäädännön toimipaikassa. Vakuutuslainsäädännön toisin sanoen solmitaan muodollisesti vasta vakuutuslainsäädännön oman toiminnan aiheuttaman viiveen jälkeen. Koska viiveen kesto ei voida ennalta arvata, lienee oikeudenmukaista, että riski viiveen aikana sattuvista vahinkotapahtumista tai olosuhteiden muutoksista jää vakuutuslainsäädännön. (Hoppu & Hemmo 2006, 103.)

Kummassakaan edellä tarkastelemassani lainkohdassa ei ole kyseessä sopimuslainsäädännön. Vakuutuslainsäädännön päättää vakuutuslainsäädännön solmimisesta vakuutushakemusta teh- täessä vallinneiden olosuhteiden perusteella. Ellei vakuutuslainsäädännön olisi alkujaankaan katsottu voitavan myöntää, ei sitä tarvitse myöntää edellä mainittujen lainkohtien nojalla.

4 SOPIMUSPAKKO ERI TOIMIALOILLA

4.1 Sopimuspakon velvoittamat toimialat

Velvoitteesta sopimuspaktoon ei ole yleislainsäädäntöä. Kun lainsäätäjällä on katsottu sopimuspakon tarpeelliseksi jollakin toimialalla, on sopimuspaktoon velvoittavat säännökset sisällytetty kyseistä toimialaa koskevaan erityislainsäädäntöön. Sopimuspakko on pitkälti koskenut vain yrityksiä, jotka tuottavat tavanomaisessa elämässä välttämättä tarvittavia hyödykkeitä ja joilla on ollut joko toimialallaan tai omalla toimialueellaan monopoli tai siihen verrattavissa oleva asema. Yhteiskunnan muuttuessa sopimuspakko on tosin vähitellen alkanut velvoittaa muitakin kuin monopoliasemassa olevia yrityksiä. Näin on käynyt, kun aiemmin julkisoikeudellisina tuotettuja palveluita on yksityistetty ja kilpailu samojen hyödykkeiden markkinoilla on lisääntynyt. (Hemmo 2003, 78–80.)

Hyvä esimerkki viime vuosikymmeninä tapahtuneesta muutoksesta on teletoiminta. Aiemmin telepalveluita tarjosivat yksityiset puhelinlaitokset ja valtion virastona toiminut Posti- ja telelaitos. Puhelinlaitokset vastasivat paikallispuhelupalveluista omilla alueillaan. Ellei alueella toiminut puhelinlaitosta, vastasi paikallispuhelupalveluista Posti- ja telelaitos, jolla oli myös kaukopuhelupalveluiden monopoli. (Edwardsson 2012). Nykyään puhelupalveluiden tarjoajia sanotaan teleyrityksiksi (HE112/2002, 8), joita ovat puhelinlaitosten sekä Posti- ja telelaitoksen puhelupalveluiden yhtiöittämisen jälkeisissä järjestelyissä muodostuneen TeliaSoneran lisäksi myös matkapuhelinoperaattorit.

Viestintävirasto voi viestintämarkkinalain (L393/2003) 24 a §:n nojalla velvoittaa kiinteässä puhelinverkossa toimivan ns. huomattavan markkinavoiman teleyrityksen tarjoamaan asiakkailleen mahdollisuuden käyttää myös muiden saatavilla olevien puhelinpalvelun tarjoajien palveluita. Tämä säännös murtaa teleyrityksillä aiemmin omilla toimialueillaan olleen monopoliaseman. Viestintämarkkinalain 59 § ja 60 c § puolestaan varmistavat, että telepalveluita on maan jokaisella alueella saatavilla edes yhdeltä ns. yleispalveluyritykseltä: ellei alueella voida muuten taata telepalveluiden saatavuutta, on Viestintäviraston nimettävä alueelle yleispalveluyritys, joka on velvollinen tarjoamaan alueella vakituisesti asuville tai toimiville kohtuuhintaisen liittymän yleiseen viestintäverkkoon. Yleispalveluyritykselle asetetaan toisin sanoen velvoite sopimuspaktoon.

Viestintämarkkinalain esitöissä todetaan, että yleispalveluyritykseksi nimettävä teleyritys voi olla myös muu kuin alueella toimiva huomattavan markkinavoiman teleyritys (HE150/2006, 22), ja ettei yleispalveluyritys saa yksinoikeutta yleispalvelun tarjontaan (HE150/2006, 21). Yleispalveluyritykseksi nimeäminen ei siksi merkitse, että kyseinen yritys saisi jollakin alueella monopoliaseman. Lain esitöissä mainitaan myös, että yhtäläisiä puhelinpalveluita tulisi olla saatavissa kohtuullisin ehdoin koko maassa ja että sopimusehtojen kohtuullisuus on erityisasemassa yleispalvelua tarjottaessa, koska kyse on peruspalvelusta (HE150/2006, 22). Sosiaalisen sopimusoikeuden näkökulma ilmenee tässä nähdäkseni hyvin. Samoin tämä on mielestäni mainio esimerkki siitä, että nykyisin sopimuspakko voi koskea myös sellaista yritystä, joka ei välttämättä ole toimialansa ainoa toimija tai jolla ei ole monopoliasemaa edes omalla toimialueellaan.

Välttämättömyyshyödykkeistä puhuttaessa ei telepalveluita ehkä tultaisi ensimmäisenä ajatelleeksi; ennemminkin mieleen saattaisivat tulla elintarvikkeet, vesi, lämpö ja sähkö. Nybergh (1997, 132–133) toteaa, etteivät telepalvelut kaikilta osin olekaan välttämättömiä, mutta niillä on myös välttämättömyyshyödykkeen luonne, koska niiden avulla voidaan kutsua apua ihmishengen tai omaisuuden pelastamiseksi sairaustapauksen tai onnettomuuden sattuessa. Viestintämarkkinalain vaatimus siitä, että telepalveluita on oltava saatavilla maan jokaisella alueella, siis myös syrjäisimmillä seuduilla, on siksi mielestäni hyvin perusteltu. Telepalveluiden välttämättömyyshyödykeluonne on Nyberghin (1997) tutkimuksen tekemisen jälkeen entisestäänkin vahvistunut. Esimerkiksi sairaanhoidon ajanvarauksen tai sähköntoimitussopimuksen tekeminen saattaa nykyisin osoittautua vaikeaksi muuten kuin telepalveluiden avulla.

Nybergh (1997, 97–98) tarkasteli tutkimuksessaan telepalveluiden lisäksi seuraavia hyödykkeitä: sähkö, kaasu, lämpö ja vesi, sairaanhoito, asuminen, posti- ja kuljetuspalvelut, vakuutukset sekä pankkipalvelut. Elintarvikkeiden myyntiä koskeva sääntely ei velvoita sopimuspakkoon (Nybergh 1997, 99). Sopimuspakkoa ei nähdäkseni liity monien muidenkaan tavanomaisten tuotteiden ja palveluiden myyntiin, vaikka kyse olisi välttämättömyyshyödykkeistä. Esimerkiksi päivittäistavaroita, vaatteita, kodinkoneita, tai autoja myyvillä yrityksillä samoin kuin vaikkapa parturi- ja kampaamopalveluita tarjoavilla yrityksillä on sekä päätäntä- että valintavapaus. Sairaanhoitopalveluiden tuottamista ei puolestaan katsota elinkeinon harjoittamiseksi silloin, kun palvelun tuottaja on julkisyhteisö (Ämmälä 2006, 18). Laki yksityisestä terveydenhuollosta (L152/1990)

ei sisällä sopimuspaktoon velvoittavia säännöksiä. Nybergh (1997, 143) totesikin, ettei sairaanhoitopalveluihin liity sopimuspakkoa. Mikään viimeainituista toimialoista ei toisin sanoen kuulu opinnäytteeni aihepiiriin enkä siksi tarkastele niitä lainkaan.

Jo edellä mainitsemiä toimialojen lisäksi on vielä muutamia muita toimialoja, joita koskevissa säädöksissä on velvoitteita sopimuspaktoon. Velvoitteita on asetettu etenkin niille toimialoille, jotka mainitaan lain elinkeinon harjoittamisen oikeudesta (L122/1919, vastedes elinkeinolaki) 3 §:ssä, mutta velvoitteita sisältyy myös joitakin muita toimialoja koskeviin säädöksiin. Tarkastelen näitä toimialoja koskevia sopimuspaktoon velvoittavia lainkohtia luvussa 4.2.7.

Telaranta (1990, 181) mainitsi alkoholijuomien myynnin sekä lääkkeiden myynnin esimerkkeinä toimialoista, joita koskevissa säädöksissä velvoite sopimuspaktoon ilmaistaan epäsuorasti. Epäsuora velvoite sopimuspaktoon ilmenee muutamia muitakin toimialoja koskevassa sääntelyssä. Tarkastelen epäsuoraa sopimuspakkoa luvussa 4.2.8.

4.2 Sopimuspaktoon velvoittavat lainkohdat

Tarkastelen seuraavaksi sopimuspakkovelvoitteita toimialoittain ja käsittelen myös epäsuoria sopimuspakkovelvoitteita. Sen jälkeen, luvussa 4.3, käsittelen sopimuspakosta vapautumisen edellytyksiä. Käsittelen toimialat siinä järjestyksessä, missä ne edellä mainitsin. Valitsemani järjestyksen ei ole tarkoitus arvottaa eri toimialojen keskinäistä välttämättömyysastetta. Toimialat voisi mainiosti käsitellä muussakin järjestyksessä. Toimialat on silti tarkoituksenmukaista ryhmitellä, jotta esimerkiksi eri liikennöinti-
muotoja koskevat velvoitteet tulevat tarkastelluksi perätysten ja velvoitteiden toisiinsa vertaileminen siten hieman helpottuu.

4.2.1 Telepalvelut

Telepalveluiksi katsotaan paitsi varsinaiset puhelupalvelut, myös telekopioiden sekä tiedon lähettämiseen ja vastaanottamiseen käytettävät palvelut. Internet-palveluiden käyttämiseksi tarvittavat tietoliikennepalvelutkin ovat sen vuoksi telepalveluita. Tällä

tavoin määritellyillä telepalveluilla tarkoitetaan samaa kuin yleispalveludirektiivin (EY22/2002) 2 artiklassa määritellyillä yleisessä puhelinverkossa tarjottavilla palveluilla eli yleispalvelulla. Telepalveluiden käyttämiseksi on välttämätöntä, että käyttäjällä on liittymä yleiseen puhelinverkkoon. Viestintämarkkinalain (L393/2003) 60 c.1 § velvoittaa yleispalveluyrityksen³ tarjoamaan käyttäjälle tämän vakituksessa asuin- tai sijaintipaikassa, sen maantieteellisestä sijainnista riippumatta, kohtuullisen hintaisen liittymän yleiseen puhelinverkkoon. Yleispalveluyritykseksi nimettävä teleyritys toisin sanoen velvoitetaan sopimuspakkoon.

Viestintämarkkinalain esitöissä todetaan mm., että yhtäläisiä puhelinpalveluita tulisi olla saatavissa kohtuullisin ehdoin koko maassa, ja että sopimusehtojen kohtuullisuus on erityisasemassa yleispalvelua tarjottaessa, koska on kyse peruspalveluista (HE150/2006, 22). Esitöissä kiinnitetään huomiota myös siihen, että vammaisilla käyttäjillä tulee kaikissa tilanteissa olla muihin käyttäjiin nähden yhtäläiset oikeudet peruspalveluiksi katsottaviin telepalveluihin (HE238/2010, 100). Nämä palveluiden saatavuutta koskevat edellytykset on säädetty yleispalveludirektiivin artikloissa 3 ja 7. Yleispalveludirektiivin perusteluissa on maininta, että myös vammaisille tulisi taata mahdollisuus käyttää kohtuulliseen hintaan kaikkia yleisesti saatavilla olevia puhelinpalveluita – siis myös hätänumeropalveluita, joiden saatavuuden välttämättömyyteen Nyberghkin (1997, 132–133) kiinnitti huomiota.

Yleispalveludirektiivin perusteluissa itse asiassa todetaan yleispalveluiden käyttämismahdollisuus niin tärkeäksi, että sen tulisi olla jokaisen sitä tiettyyn sijaintipaikkaan perustellusti pyytävän saatavilla. Tämä tavoite ilmentää sosiaalisen sopimusoikeuden näkökulmaa ja se onkin mielestäni riittävä peruste sille, miksi viestintämarkkinalaissa velvoitetaan yleispalveluyritykset sopimuspakkoon. Velvoite on tosin hieman lievempi kuin yleispalveludirektiivin perusteella voitaisiin olettaa: sopimuspakkovelvoite koskee liittymää käyttäjän vakituksessa asuin- tai sijaintipaikassa. Yleispalveluyritys ei siksi ole velvoitettu tarjoamaan liittymää muualle, esimerkiksi käyttäjän vapaa-ajan asuntoon (HE112/2002, 154), vaikka käyttäjällä olisikin sinänsä hyvin perusteltu syy liittymän tarpeeseen.

³ Viestintämarkkinalain 59.1 §:n nojalla Viestintävirastolla on velvollisuus nimetä teleyritys yleispalveluyritykseksi, jos se on välttämätöntä yleispalvelun takaamiseksi jollakin maantieteellisellä alueella.

4.2.2 Energia- ja vesihuolto

Energian- ja vedensaanti ovat ihmisille täysin välttämättömiä perustarpeita. Niiden tyydyttäminen on yhteiskunnassamme eriytetty toimijoille, joita arkikielessä kutsutaan esimerkiksi sähkölaitoksiksi tai vesilaitoksiksi. Kuluttajan asema näihin toimijoihin nähden määräytyy lähinnä kuluttajan oman asumismuodon perusteella. Taajamaan rakennetussa omakotitalossa asuvan täytyy useimmiten tehdä sopimukset sekä energiaa että vettä saadakseen, mutta haja-asutusalueella asuva ehkä ottaakin vettä omasta kaivostaan, jolloin hänen tarvitsee tehdä sopimus vain energiansaannista. Kerros- ja rivitaloissa vedensaannin ja lämmitysenergian saannin järjestäminen on tavanomaisesti taloyhtiön vastuulla ja asukkaat hoitavat itse muut energiansaantiin liittyvät sopimukset. Vuokralla asuvan asema puolestaan määräytyy sen mukaan, mitä vuokrasopimuksessa sovitaan: energian ja veden saamiseksi mahdollisesti tarvittavien sopimusten tekeminen saattaa olla yhtä hyvin vuokralaisen kuin vuokranantajankin vastuulla.

Polttoaineet

Kuluttajat tarvitsevat energiaa mm. asuntojen lämmittämiseen, erilaisten laitteiden käyttämiseen sekä kulkuneuvojen polttoaineeksi. Monet energiatuotteista kuluttaja hankkii markkinoilta, joille ei ole säädetty sopimuspakkoa. Esimerkiksi kulkuneuvojen polttoaineet, polttopuut, lämmitysöljyn ja muut vastaavat tuotteet kuluttaja hankkii markkinoilta, joilla tuotteiden myyntiin ei normaalioloissa käsittääkseni liity sopimuspakkoa. Kriisitilanteissa kauppa- ja teollisuusministeriö määrää turvavarastolain (L970/1982) 8 a §:n nojalla turvavarastoihin koottujen energiatuotteiden luovutettavista määristä. Määräykset voivat sisältää myös sopimuspakkovelvoitteen, mutta määräykset annetaan siis vain valmiuslain (L1552/2011) 3 §:n mukaisissa poikkeuksellisissa oloissa.

Sähkö

Sähköenergian siirrosta ja myynnistä säädetään sähkömarkkinalaissa (L386/1995). Sähkö on energiatuote, jonka kuluttaja saa erityisen jakeluverkon kautta. Sähköä myyviä yrityksiä on useita, mutta niiden olisi taloudellisista tai ympäristösyistä mahdotonta rakentaa omat jakeluverkkonsa eri jakelualueille (HE138/1994). Siksi Energiamarkkina-

virastolle⁴ on sähkömarkkinalain 6.1 §:n nojalla annettu tehtäväksi määrittää kullekin sähköjakeluverkon haltijalle maantieteellinen alue, jolla verkonhaltija vastaa jakeluverkon ylläpitämisestä, ja sähkömarkkinalain 15.2 §:n mukaan kuluttaja on oikeutettu käyttämään koko maan sähköverkkoa omasta liittymispisteestään. Sähkömarkkinalain 17.1 §:n nojalla jakeluverkonhaltijalla on itse asiassa yksinoikeus jakeluverkon rakentamiseen omalla vastualueellaan. Yksittäisen verkonhaltijan jakeluverkko muodostaa siksi luonnollisen monopolin, kuten Nybergh (1997, 108) totesi, ja sama mainittiin jo sähkömarkkinalain esitöissä: ”sähköjakeluverkot ovat tyypillisiä luonnollisia alueellisia monopoleja” (HE138/1994).

Sähköenergian saaminen edellyttää, että sähkönkäyttöpaikan haltija liittyy sähköjakeluverkkoon tekemällä liittymissopimuksen sen verkonhaltijan kanssa, joka vastaa jakeluverkosta liittymispisteessä. Sähkönkäyttöpaikan haltija on esimerkiksi omakotitalon omistaja tai asunto-osakeyhtiö. Asunto-osakeyhtiössä asuva kuluttaja ei itse tee liittymissopimusta, vaan sopimuksen tekee asunto-osakeyhtiö. Omakotitalon omistava kuluttaja puolestaan joutuu tekemään liittymissopimuksen, ellei sopimus siirry hänelle kiinteistön edelliseltä omistajalta. Omakotitalossa vuokralla asuvan kuluttajan sen sijaan ei yleensä tarvitse tehdä liittymissopimusta, vaan sopimuksen tekee kiinteistön omistaja. Pelkkä liittymä sähköjakeluverkkoon ei vielä riitä sähkön saamiseen, vaan sen lisäksi tarvitaan sopimus sähkön siirtoa varten tarvittavasta verkkopalvelusta. Tätä sopimusta sanotaan sähköverkkosopimukseksi. Sen kuluttaja tekee jakeluverkonhaltijan kanssa. Vielä yksi tarpeellinen sopimus on sähkömyyntisopimus, jonka solmivat kuluttaja ja sähköä myyvä yritys. Verkkopalvelu voidaan tosin myös tilata sähkön vähittäismyyjältä tai siitä voidaan sopia sähkömyyntisopimuksessa, jolloin verkkopalvelusta ei tehdä erillistä sopimusta. (HE162/1998.)

Sähkömarkkinalain säännökset edellä mainituista sopimuksista velvoittavat sopimuspaktoon. Verkonhaltijalla on sähkömarkkinalain 9.2 §:n mukainen liittämisvelvollisuus eli velvollisuus liittää toiminta-alueensa sähkönkäyttöpaikat sähköjakeluverkkoonsa ja sähkömarkkinalain 10.1 §:n mukainen siirtovelvollisuus eli velvollisuus myydä sähkön siirtopalveluja niitä tarvitseville. Liittämisvelvollisuudella varmistetaan, että sähkönkäyttäjillä ylipäätään on mahdollisuus ostaa sähköä, ja siirtovelvollisuudella murretaan

⁴ Sähkömarkkinalaissa puhutaan sähkömarkkinaviranomaisesta, jona nykyisin toimii Energiamarkkinavirasto.

jakeluverkonhaltijoiden alueelliset monopoliasemat (HE138/1994). Siirtopalveluhan mahdollistaa sen, ettei kuluttaja ole liittymispisteensä maantieteellisen sijainnin perusteella sidottu mihinkään tiettyyn sähkön vähittäismyyjään.

Sähkömarkkinalain 21.1–2 §:t sisältävät määräykset sähkön vähittäismyyjän toimitusvelvollisuudesta eli velvollisuudesta myydä sähköä kuluttajille. Toimitusvelvollisuus eli sopimuspakko tosin koskee kunkin jakeluverkonhaltijan vastuualueella vain huomattavan markkinavoiman tai suurimman markkinaosuuden omaavaa sähkön vähittäismyyjää. Toimitusvelvollisuus ei siis koske muita sähkön vähittäismyyjiä kuin kuluttajan liittymispisteen alueellista markkinaajohtajaa. Vaikka kuluttaja haluaisikin ostaa sähköä joltakin toiselta vähittäismyyjältä, ei tällä ole velvollisuutta myydä. Uudelle asiakkaalle myymisestä kieltäytyminen tulee nähdäkseni käytännössä kyseeseen, jos myyjä olettaa asiakkuuteen liittyvän erityisiä riskejä tai jos myyjä ei pystyisi toimittamaan asiakkaan tarvitsemaa määrää sähköä.

Nybergh (1997, 109–110) mainitsee kaksi kuluttajavalituslautakunnan⁵ ratkaisua, joissa oli kyse energialaitoksen sähköntoimitusvelvollisuudesta. Tapauksessa 93/37/646 kuluttaja oli vuokrannut kaupungilta omakotitontin. Vuokrasopimukseen oli otettu ehto siitä, että vuokramies liittää tontin kaupungin kaukolämpöverkkoon. Kuluttaja halusi kuitenkin asentaa sähkölämmityksen, mutta kaupungin energialaitos ei antanut siihen lupaa. Kuluttajavalituslautakunta totesi, että [silloisen] sähkölain nojalla sähkölaitos on velvollinen huolehtimaan siitä, että sähköä tarvitsevien on mahdollista saada sähköä tavantomaisia käyttötarkoituksia varten, elleivät olosuhteet ole poikkeukselliset tai vaikeat. Lautakunnan mukaan sähkön käyttäminen lämmittämiseen on tavallista eivätkä kaupungin olosuhteet olleet lain tarkoittamalla tavalla vaikeat, eikä sähkölaitos voi rajoittaa sähkön toimittamista siksi, että muu lämmitysmuoto tulisi kuluttajalle edullisemmaksi. Lisäksi lautakunta mainitsi, ettei sähköntoimittajan kuulu valvoa, noudattaako asiakas kaupungin kanssa solmimansa vuokrasopimuksen ehtoja. Lautakunnan suositus oli, että sähkölaitos maksaa kuluttajalle vahingonkorvausta. Kaukolämmön liittymismaksu oli nimittäin kalliimpi kuin sähkölämmityksen liittymismaksu, ja kaukolämmön lämmitys-laiteinvestointi oli myös kalliimpi kuin vastaava sähkölämmön investointi. Sähkölämmityksen asennustyö olisi lisäksi tullut edulliseksi, koska kuluttaja olisi sähköurakoitsijana pystynyt tekemään asennustyön itse. (Kuluttaja-asiamies 1995, 15.)

⁵ Nykyisin kuluttajariitalautakunta.

Myös kuluttajavalituslautakunnan tapauksessa 85/37/248 oli kyse siitä, että sähkölaitos kieltäytyi toimittamasta kuluttajalle sähköä lämmitystarkoitukseen. Kieltäytymisperuste oli se, että sähkölaitos oli valmistautunut toimittamaan kuluttajan asuinalueen kiinteistöihin kaukolämpöä. Lautakunta katsoi sähkölaitoksen sähköntoimitusvelvollisuuden laiminlyönnistä aiheutuneen kuluttajalle vahinkoa, koska kaukolämmön investointikustannukset olivat sähkölämmön investointikustannuksia korkeammat. Siksi lautakunta suositti kuluttajalle maksettavaksi vahingonkorvausta. (Nybergh 1997, 109.)

Molempien edellä esittämieni kuluttajavalituslautakunnan ratkaisujen keskeinen sisältö oli se, ettei energialaitoksella ollut oikeutta rajoittaa sähkön toimittamista kuluttajalle sillä perusteella, että kuluttajan olisi pitänyt valita muu lämmitysmuoto kuin sähkölämmitys. Sähköntoimituspakkoa eli sopimuspakkoa ratkaisut eivät silti aiheuttaneet. Tähän on useita syitä. Ensinnäkin lautakunta antaa suosituksia (Kuluttajavirasto 2012) eikä oikeusvaikutteisia tuomioita. Toisekseen molempien kuluttajien kanssa oli ilmeisesti jo tehty tavanomaiset sähköntoimitussopimukset eli kyse ei ollut siitä, että energialaitos olisi kokonaan kieltäytynyt toimittamasta sähköä. Lisäksi kiinteistöihin oli ennen lautakunnan ratkaisujen antamista nähtävästi jo asennettu kaukolämmitys; muutenhan korvausten maksamiseen kalliimpien liittymismaksujen ja laiteinvestointien takia ei olisi ollut perusteita. Lämmitysmuodon vaihtaminen ei siksi olisi ollut enää kannattavaa siinä vaiheessa, kun lautakunta antoi suosituksensa.

Maakaasu

Sähköenergian lisäksi toinen energiamuoto, jonka markkinoista säädetään erityislailla, on maakaasuenergia. Sen siirrosta ja myynnistä säädetään maakaasumarkkinalaissa (L508/2000). Myös valtioneuvoston asetus maakaasumarkkinoista (A622/2000, vastedes maakaasumarkkina-asetus) sisältää maakaasun siirtoa koskevia säännöksiä. Maakaasumarkkinalain 1:2.2 §:n mukaan lakia sovelletaan myös biokaasuun ja muuhun maakaasuverkossa siirrettävään kaasuun. Maakaasun ja muiden vastaavien kaasujen markkinat ovat Suomessa toistaiseksi vähäiset verrattuna sähkömarkkinoihin, mutta maakaasumarkkinalakia säädettäessä on haluttu varautua markkinoiden laajenemiseen. Lisäksi maakaasumarkkinoita koskeva lainsäädäntö on ollut tarpeen saattaa yhteensopivaksi maakaasun sisämarkkinoita koskevista yhteisistä säännöistä annetun direktiivin (EY30/1998, vastedes maakaasumarkkinadirektiivi) kanssa. (HE134/1999.)

Sähkön tavoin maakaasukin on energiatuote, jonka kuluttaja saa erityisen jakeluverkon kautta, ja maakaasunjakeluverkko muodostaa luonnollisen monopolin (HE134/1999). Maakaasun markkinointia koskevat säännökset ovat yhdenmukaiset sähkömarkkinalain kanssa: verkonhaltijalla on maakaasumarkkinalain 2:2 §:n mukaan liittämisvelvollisuus ja lain 2:3.1 §:n mukaan siirtovelvollisuus, ja määräävässä markkina-asemassa olevalla maakaasun myyjällä on lain 4:1.1 §:n mukaan toimitusvelvollisuus. Verkonhaltija ja määräävässä markkina-asemassa oleva myyjä ovat siis velvoitetut sopimuspaktoon.

Kaukolämpö

Kolmas varta vasten rakennetun jakeluverkon kautta kuluttajalle toimitettava energia-tuote on kaukolämpö. Sen markkinoinnista ei ole annettu lainsäädäntöä. Tämä on mielestäni yllättävää, koska kaukolämmön osuus kaikesta lämmityksestä oli Suomessa vuonna 2011 peräti 46 % (Energieollisuus 2012, 2). Nybergh (1997, 240) ehdotti, että kaukolämpömarkkinoista säädettäisiin vastaavalla tavalla kuin sähkömarkkinoista. Koska erityislainsäädäntöä ei ole, ei kaukolämpömarkkinoilla ole sopimuspakkovelvoitteita. Syy siihen, ettei erityislainsäädäntöä ole annettu, on käsittääkseni se, että kiinteistön lämmitysmuoto on miltei poikkeuksetta valittavissa useista vaihtoehdoista. Kuluttaja ei siksi jää pulaan, vaikkei saisikaan solmituksi sopimusta kaukolämpöä tarjoavan yrityksen kanssa. Sähköä kuluttaja sen sijaan tarvitsee muihinkin kuin lämmitystarkoituksiin, esimerkiksi valaistusta ja kodin teknisiä laitteita varten, eikä sähkölle niissä tarpeissa ole laajamittaiseen käyttöön sopivaa vaihtoehtoa. Sähköenergian saanti on siksi kuluttajalle tärkeämpää kuin nimenomaan kaukolämpöenergian saanti, mikä selittää sen, että sopimuspakko vallitsee sähkömarkkinoilla, muttei kaukolämpömarkkinoilla.

Vesi

Energian rinnalla toinen kuluttajille täysin välttämätön hyödyke on vesi. Sitä koskeva säädös on vesihuoltolaki (L119/2001). Vesihuoltolain 3.1 §:n mukaisesti vesihuollolla tarkoitetaan vedenhankinnan lisäksi myös käytetyn veden poistamista eli viemäröintiä, ja vesihuoltolaitoksella yhdyskunnan vesihuollosta huolehtivaa laitosta. Lain 6.1 §:n mukaan kiinteistön vesihuolto on kiinteistön omistajan tai haltijan vastuulla, mutta lain 6.2 §:n nojalla kiinteistön sijaintikunnan on huolehdittava siitä, että vesihuoltolaitosta ryhdytään perustamaan kunnan sellaisille alueille, jossa vesihuoltopalvelua tarvitaan

suuren asukasmäärän, terveydellisten syiden tai ympäristönsuojelullisten syiden takia. Edelleen lain 8.1 §:n mukaan kunta hyväksyy vesihuoltolaitoksen toiminta-alueen. Vaikka vesihuoltolaitokset usein toimivatkin kunnallisina organisaatioina tai kunnan liikelaitoksina, niin kuluttajansuojan ja kilpailunrajoituksen kannalta vesihuoltotoiminta katsotaan elinkeinon harjoittamiseksi (HE85/2000).

Vesihuoltolain 10.1 § sisältää sopimuspakkoon velvoittavan säännöksen. Sen mukaisesti vesihuoltolaitoksen toiminta-alueella sijaitseva kiinteistö täytyy liittää laitoksen vesijohtoon ja viemäriin. Tämä sopimuspakkovelvoite on toisin sanoen molemminpuolinen eli se velvoittaa sekä palvelun tarjoajaa että palvelun käyttäjää (Nybergh 1997, 127). Molemminpuolinen sopimuspakko on todella harvinainen poikkeus lainsäädännössä, sillä eihän yksipuolistakaan sopimuspakkoa ole säädetty kovin monille toimialoille.

Vesihuoltolaitoksen velvoittaminen sopimuspakkoon perustuu ensinnäkin kuluttajansuojan turvaamiseen (HE85/2000). Kuluttajahan on vesihuoltolaitokseen nähden heikommassa asemassa oleva sopijapuoli, jonka oikeuksia sopimuspakon on nähdäkseni tarkoitus suojata. Toisaalta terveyden- ja ympäristönsuojelun näkökulmasta on tärkeää, että jokaisen saatavilla on riittävästi moitteetonta talousvettä ja että viemäröinti järjestetään asianmukaisesti (HE85/2000). Sillä, että myös kuluttaja velvoitetaan sopimuspakkoon, tavoitellaan kuluttajan edun lisäksi yleistäkin hyötyä, nimittäin ympäristön kunnossa säilymistä. Vesijohtoverkostosta saatava vesi on yleensä tasalaatuista ja sitä on saatavilla riittävästi, kun taas kuluttajan omasta kaivostaan ottaman veden laatu ja riittävyys voivat vaihdella monista syistä. Viemäröinnillä ja jäteveden puhdistamisella puolestaan ehkäistään ympäristön pilaantumista, mistä hyötyy koko yhteiskunta. Kuluttajan sopimuspakkoon velvoittaminen on perusteltua myös vesihuoltolaitosten talouden parantamisen näkökulmasta (HE85/2000). Vesihuoltoverkosto on kallis rakentaa ja siksi on tärkeää, että verkoston piirissä olevat myös käyttävät verkoston palveluita.

4.2.3 Asuminen

Asunnot ovat kulutushyödykkeitä, kuten jo aiemmin mainitsin (Ämmälä 2006, 19). Asumiseen liittyviä sopimuksia ovat esimerkiksi sopimukset asunnon, kiinteistön tai asumiseen tarkoitettun rakennuksen rakentamista varten tarvittavan maa-alueen kaupasta

tai vuokraamisesta. Tällaiset sopimukset tosin solmitaan usein yksityishenkilöiden kesken, jolloin kyse ei ole kuluttajasopimuksista. Kun kuluttaja tekee sopimuksen asunnon rakentamisesta tai kunnossapidosta, on toisena sopijapuolena sen sijaan usein yritys, mutta tällaisten hyödykkeiden markkinoilla ei käsittääkseni vallitse sopimuspakkoa. Opinnäytteeni aihepiiriin kuuluvat siksi vain sellaiset asumiseen liittyvät sopimukset, joissa luovutuksensaaja tai vuokralainen on kuluttaja ja toinen sopijapuoli on yritys. Mikäli osapuolilla on päinvastaiset roolit, ei kyse ole kuluttajasopimuksesta.

Asuntokauppa

Kiinteistön kaupasta ja muusta luovutuksesta, kuten vaihdosta, säädetään maakaarella. Muuta asuntokauppaa kuin kiinteistön kauppaa sääntelevä laki on asuntokauppalaki (L843/1994). Se ei tosin koske aikaosuuasunnon kauppaa eikä asumisoikeuden luovutusta, niin kuin asuntokauppalain 1:1.2 §:ssä todetaan. Asuntokauppalakia sovelletaan, kun kaupan tai vaihdon kohteena ovat asuinhuoneiston hallintaan oikeuttavat osakkeet. Maakaarella sen enempää kuin asuntokauppalaisissa tai aikaosuuasuntojen kauppaa sääntelevässä kuluttajansuojalain 10 luvussakaan ei ole sopimuspaktoon velvoittavia säännöksiä. Maakaaren säännöksiä tarkastelin jo aiemmin luvussa 2.4.

Kiinteistöä tai muuta asuntoa myydessään kuluttajat käyttävät usein kiinteistönvälitysliikkeen palveluja, joista säädetään laissa kiinteistöjen ja vuokrahuoneiden välityksestä (L1074/2000). Kyseisessä laissa ei ole sopimuspaktoon velvoittavia säännöksiä.

Asumisoikeusasunto

Kun asuntoa hallitaan asumisoikeussopimuksen perusteella, on kyse asumisoikeusasunnosta, jota koskevat säännökset ovat laissa asumisoikeusasunnoista (L650/1990, vastedes asumisoikeuslaki). Asumisoikeuslain 4 a.1 §:n mukaan asumisoikeuden hallinnan myöntää asumisoikeutta hakeneelle se kunta, jossa asumisoikeusasunto sijaitsee. Kunta ei tee asumisoikeuden haltijan kanssa sopimusta asumisoikeudesta, vaan sopimuksen tekevät asumisoikeuden haltija ja asumisoikeustalon omistava yhteisö, niin kuin asumisoikeuslain 1.1 §:ssä todetaan. Asumisoikeuteen liittyy kolme sopimuspakko-velvoitetta, joita tarkastelen seuraavaksi.

Samalla kun asumisoikeuden hakijalle myönnetään asumisoikeuden hallinta, hänelle osoitetaan asumisoikeuslain 4 a.1 §:n mukaan asumisoikeustalossa sijaitseva huoneisto, jota hallintaoikeus koskee. Asumisoikeuden perustamiseksi hakijan täytyy asumisoikeuslain 1.1 §:n mukaan tehdä hallintaoikeuden myöntämisen jälkeen asumisoikeustalon omistajan kanssa asumisoikeussopimus ja maksaa asumisoikeusmaksu. Asumisoikeuslaista ei löydy yksittäistä säännöstä, jonka nojalla omistaja olisi velvoitettu sopimuksen tekemiseen, mutta mielestäni velvoite ilmenee epäsuorasti lain 1 luvun säännöksistä. On nähdäkseni selvä, että kun hakijalle on myönnetty asumisoikeuden hallinta tiettyyn huoneistoon, täytyy huoneiston omistajan tehdä asumisoikeussopimus nimenomaan kyseisen hakijan kanssa. Huoneiston omistajalla ei toisin sanoen ole sopimusta tehdessään päätäntä- eikä valintavapautta, joten omistajaa velvoittaa sopimuspakko.

Hakijaa ei velvoiteta sopimuksen tekemiseen, toisin sanoen hakijalla on päätäntävapaus. Valintavapauden osalta hakijan tilanne voi vaihdella. Asumisoikeuslain 4 c.2 §:n mukaan hakijalla voi nimittäin samanaikaisesti olla vireillä useita asumisoikeuden hallintaa koskevia hakemuksia. Jos hakemukset on tehty eri hakualueilla, on mahdollista, että hakijalle myönnetään asumisoikeuden hallinta useampaan kuin yhteen huoneistoon. Silloin hakijalla on päätäntävapauden lisäksi myös valintavapaus, mikäli tarkastellaan pelkästään asumisoikeussopimuksen tekemistä. Käytännössä hakijalla tosin lienee miltei poikkeuksetta myös merkittävästi laajempi valinnan vapaus siksi, että asumisoikeusasuminen ei yleensä liene hakijan ainoa mahdollinen asumismuoto. Siksi ei nähdäkseni voidakaan katsoa, että hakija olisi asumisoikeussopimusta tehdessään sopimuspakon velvoittama.

Asumisoikeuslain toinen sopimuspakkoon velvoittava säännös liittyy tilanteeseen, jossa asumisoikeuden haltija haluaa luopua asumisoikeudestaan eikä hän luovuta sitä lain 23.1 §:n 2 kohdassa tarkoitettulle sukulaiselleen tai perheenjäsenelleen. Silloin hänen täytyy ilmoittaa luopumisesta asumisoikeustalon omistajalle. Ellei omistaja sen jälkeen kolmen kuukauden kuluessa osoita uutta luovutuksensaajaa, jolle haltija voi asumisoikeutensa luovuttaa, täytyy omistajan lunastaa asumisoikeus siitä luopuvan haltijan niin vaatiessa maksamalla tälle lain 24 §:n mukainen luovutushinta. Lunastusvelvoite on nähdäkseni selvästi sopimuspakkovelvoite, joka määräytyy lain 23.2 §:n nojalla.

Kolmas asumisoikeuslain sopimuspakkoon velvoittava säännös on lain 32 §:n mukainen asumisoikeustalon omistajan velvollisuus tehdä asumisoikeussopimus sellaisen henkilön kanssa, joka on saanut asumisoikeuden perinnön tai testamentin nojalla. Tosin tätä velvollisuutta ei lain 31.3 §:n nojalla ilmeisestikään ole, jos asianomainen perinnön tai testamentin saaja ei voisi olla asumisoikeuden luovutuksensaaja. Velvoite astuu toisin sanoen voimaan vain siinä tapauksessa, että asianomainen henkilö voitaisiin muutenkin hyväksyä asumisoikeuden haltijaksi. Kyse ei silti ole täysin merkityksettömästä asiasta, sillä perinnön tai testamentin nojalla asumisoikeuden saanut henkilö ohittaa kaikki muut asumisoikeutta hakevat. Asumisoikeuslain 4 a.1 §:n vaatimus asumisoikeuden haltijoiden hyväksymisjärjestyksestä ei siis tällaisessa tapauksessa toteudu, vaikka vaatimus on kirjattu 4 a.1 §:ään – 4 b §:ssä tarkoitettua tilannetta lukuun ottamatta – ehdottomana. Oikeutus hyväksymisjärjestyksestä poikkeamiseen perustuu lain 4.5 §:ään.

Aravavuokra-asunnon lunastus

Aravarajoituslain (L1190/1993) 2 §:ssä tarkoitettua aravavuokra-asuntoa hallitsevalla vuokralaisella on oikeus lunastaa asunnon hallintaan oikeuttavat osakkeet, mikäli kaikki aravarajoituslain 12.1 §:ssä mainitut edellytykset täyttyvät. Jos kyseessä ei ole aravarajoituslain 12.2 §:ssä tarkoitettu tilanne, ei osakkeitten lunastamiseen tarvita edes osakkeitten omistajan suostumusta, vaan lunastusmenettely käynnistyy vuokralaisen ilmoituksesta, niin kuin arava-asetuksen (A1587/1993) 40.1 §:ssä säädetään. Tällaisessa tilanteessa osakkeitten omistaja on toisin sanoen velvoitettu sopimuspakkoon.

Maanvuokraus

Kun kuluttaja aikoo rakentaa tai rakennuttaa itselleen asunnon, hänen täytyy saada hallintaansa maa-alue, jolle rakennus pystytetään. Maa-alueen hallinta voi omistamisen lisäksi perustua myös vuokrasuhteeseen. Asumistarkoitusta varten vuokrattavan maa-alueen maanvuokrasopimus katsotaan nähdäkseni kuluttajasopimukseksi, jos vuokranantaja harjoittaa elinkeinonaan maanvuokraustoimintaa. Tällainen elinkeino tosin lienee Suomessa harvinainen, muttei periaatteessa mahdotonkaan. Maa-alueen vuokraamiseen liittyy joitakin sopimuspakkoon velvoittavia säännöksiä ja sen vuoksi sisällytän opin- näytetyöhöni myös maanvuokraussopimuksia koskevan tarkastelun.

Maa-alueen vuokraamisesta säädetään maanvuokralaissa (L258/1966), jossa eritellään neljä erilaista maanvuokraustilannetta. Lain 2 luvussa käsitellään tontinvuokrausta, joka voi tulla kyseeseen, kun vuokralle luovutetaan asemakaava- tai rakennuskaava-alueella sijaitseva asuntotarkoitukseen käytettävä rakennuspaikka, niin kuin asia lain 26.1 §:ssä ilmaistaan. Lain 3 luku sisältää säännökset lain 51 §:n mukaisen, pysyvää asumista varten tarkoitetun kiinteistön tai alueen vuokralle luovuttamisesta, kun kyse on muusta kuin lain 26 §:ssä tarkoitetusta tontinvuokrauksesta. Lain 4 luvun säännökset koskevat lain 57.1 §:ssä määritellyn rakennetun viljelmän vuokraamista, ja lain 5 luvussa ovat säännökset maan vuokraamisesta muihin kuin luvuissa 2–4 mainittuihin tarkoituksiin. Viljelmän vuokraamisessa on nähdäkseni ensisijaisesti kyse maatalouden harjoittamisesta, vaikka vuokrattavalla maa-alueella olisikin asuinrakennus, eikä lain 5 luvussa ole kyse maa-alueen vuokraamisesta asumistarkoitukseen. Siksi rajoitun tarkastelemaan lain 2 ja 3 luvuissa ilmeneviä sopimuspakko-velvoitteita. Muihin lukuihin ei nähdäkseni tosin sisällykään sopimuspakoksi katsottavia velvoitteita.

Maanvuokralain 28.1 §:n mukaan tontinvuokrasopimus on tehtävä vähintään 30 vuoden ja enintään sadan vuoden pituiseksi määräajaksi, ja lain 3 luvussa tarkoitetun asunto-alueen vuokrasopimus on lain 52 §:n mukaan myös tehtävä vähintään 30 ja enintään sadan vuoden pituiseksi määräajaksi, kun on kyse alueesta, jonne rakennetaan vuokramiehen rakennukset. Merkille pantavaa on, että määräajan päättyessä vuokranantajaa ei velvoiteta tekemään uutta vuokrasopimusta vuokramiehen kanssa, vaikka vuokramies niin haluaisi. Uuden vuokrasopimuksen tekemiseen ei toisin sanoen ole sopimuspakkoa. Vuokrasopimuksen mukaisen määräajan päättyessä vuokramiehen on siksi luovuttava vuokra-alueesta samoin kuin sille rakennetuista rakennuksista, ellei vuokranantaja tee hänen kanssaan uutta sopimusta. Tämän tilanteen varalta maanvuokralaissa on säädetty vuokranantajalle lunastusvelvoite: tontinvuokrasuhteen päättyessä vuokranantaja on lain 34.1 §:n nojalla velvollinen lunastamaan mm. tontilla olevat omistukseensa siirtyvät rakennukset, ja lain 55.1 §:n mukaan vuokranantajalla on vastaava lunastusvelvollisuus myös silloin, kun lain 3 luvussa tarkoitetun asuntoalueen vuokrasuhde päättyy. Lain 34.3 § ja 55.2 § velvoittavat suorittamaan lunastuksen käypään hintaan. Vuokrasuhteen päättyessä vuokramies siis saa vuokranantajan omistukseen siirtyvistä rakennuksista niiden senhetkisen arvon mukaisen korvauksen. Lunastusvelvollisuus ei lain 34.2 §:n mukaan tosin koske ilmeisiä ylellisyyslaitteita eikä sellaisia laitteita tai laitoksia, joita on käytetty muuhun kuin vuokrasopimuksen mukaiseen tarkoitukseen.

Mielestäni vuokranantajalle säädetty rakennusten lunastusvelvollisuus on vuokramiehen kannalta oikeudenmukainen ratkaisu, sillä nykyisin ei käytännössä juuri ole mahdollista purkaa rakennusta ja pystyttää sitä uuteen paikkaan. Menneinä aikoina niin meneteltiin, mutta silloin rakennettiinkin pääasiassa hirsirakennuksia, jotka olivat kohtuullisella tavalla siirrettävissä. Vuokramies tosin sanoen saattoi maanvuokrasuhteen päättyessä viedä rakentamansa rakennukset mukanaan uudelle asuinpaikalleen.

Asunnon vuokraus

Asuinhuoneiston vuokraamisesta säädetään huoneenvuokralaissa. Asuinhuoneiston vuokrasuhteeseen liittyy useita säännöksiä, joiden nojalla vuokralaisen kanssa samassa huoneistossa asuneella on oikeus jatkaa vuokrasuhdetta, vaikkei vuokrasopimuksen solminut vuokralainen itse enää asuisikaan kyseisessä huoneistossa. Säännöksiä on myös vuokrasopimuksen voimassa pysymisestä, kun huoneiston omistaja vaihtuu, sekä vuokralaisen oikeudesta korjata asunnon puutteita vuokranantajan kustannuksella. Mitkään edellä tarkoittamistani säännöksistä eivät velvoita vuokranantajaa sopimuspaktoon, kuten luvussa 3.2 totesin, vaan niissä on kyse sopimuspakkoa muistuttavasta sääntelystä. Huoneenvuokralaissa ei ole sopimuspaktoon velvoittavia säännöksiä, eikä niitä ole myöskään vuokra-asuntojen välitystoimintaa sääntelevässä laissa kiinteistöjen ja vuokrahuoneistojen välityksestä.

4.2.4 Posti- ja kuljetuspalvelut

Postitoiminnan tarkoituksena on postilähetysten, kuten kirjeiden ja pakettien, kuljettaminen maksua vastaan lähettäjältä vastaanottajalle. Muuta tavarankuljetusta sanotaan rahdin kuljettamiseksi ja sen hoitavat kuljetusalan yritykset. Tavaroita tuottava yritys saattaa itsekin järjestää tuotteidensa kuljetuspalvelun. Henkilökuljetuksista puolestaan huolehtivat joukkoliikennepalveluiden tarjoajat sekä taksiyritykset. Etenkin postin palvelut sekä päivittäin käytettävät henkilöliikenteen palvelut mielletään peruspalveluiksi, joiden edellytetään olevan kuluttajien saatavilla kohtuullista korvausta vastaan. Näitä toimialoja sääntelevissä erityislaeissa on muutamia sopimuspaktoon velvoittavia säännöksiä. Sen sijaan rahdin kuljettamiseen ei nähdäkseni liity sopimuspakkovelvoitteita.

Postipalvelut

Postitoimintaa sääntelee postilaki (L415/2011). Sen 3 luvussa säädetään postipalvelujen yleispalvelusta, jota pitää lain 14.1 §:n mukaan olla saatavilla koko maassa tasapuolisin ehdoin. Lain 15.1 §:ssä todetaan yleispalveluun kuuluvan mm. tavanomaisia kirje- ja pakettilähetyksiä koskevien postipalveluiden tarjonta, ja lain 16.1 § velvoittaa yleispalvelun tarjoajan pitämään yllä toimipisteitä, joista yleispalvelua saadaan. Ellei yleispalvelua voida muuten turvata, velvoittaa Viestintävirasto lain 23.1 §:n nojalla ainakin yhden postiyrityksen tarjoamaan yleispalvelua. Postipalveluita käyttävät sekä kuluttajat että yritykset, ja kun palveluiden käyttäjä on kuluttaja, on kyse kuluttajasopimuksesta.

Postilain 40.1 § asettaa postiyritykselle kirjelähetyksiä koskevan sopimuspakon: ”Postiyrityksellä on velvollisuus vastaanottaa ja välittää jokaisen sitä haluavan kirjelähetyksessä olevaa maksua vastaan toimilupansa sekä toimitusehtojensa mukaisesti postin saajalle.” Sopimuspakko velvoittaa kaikkia postiyrityksiä, ei siis ainoastaan sellaista postiyritystä, joka on veloitettu tarjoamaan yleispalvelua. Postipakettien välittämiseen laissa sen sijaan ei ole velvoitetta, joten pakettien vastaanottamisessa ja välittämisessä postiyritykset noudattavat omia toimitusehtojaan, joista säädetään lain 41 §:ssä.

Postilaki sisältää toisenkin sopimuspakkoon velvoittavan lainkohdan. Se on lain 45.2 §, joka velvoittaa rakennuksen tai tontin omistajan sallimaan kirjelähetyksien keräilyyn ja jakeluun tarvittavien laitteiden tai vähäisten rakennelmien sijoittamisen tontille, aitaan, porttiin tai rakennuksen seinään, ellei sijoittaminen ole muuten kohtuullisesti järjestettävissä. Käytännössä kyse on postilaatikoiden sijoittamisesta postilähetyksien keräilyyn ja jakelun kannalta tarkoituksenmukaisella tavalla. Kun rakennuksen tai tontin omistaja on yksityishenkilö, on sopimus postilaatikon sijoittamisesta mielestäni tulkittava kuluttajasopimukseksi, vaikkei sopimus postilaatikkojen sijoittamisesta aiheutakaan rakennuksen tai tontin omistajalle maksuvelvoitetta postiyritykseen nähden. Postin jakelulaatikko on nimittäin väline, jota käyttäen postiyritys täyttää tarjoamaltaan jakelupalvelulta edellytettävän kirjelähetyksien perille toimittamisen velvoitteen, ja vastaavasti keräilylaatikko on väline, jolla postiyritys tuo tarjoamansa keräilypalvelun lähelle rakennuksessa tai tontilla asuvia. Sekä jakelu- että keräilypalvelu ovat kuluttajansuojalain 1:3 §:ssä tarkoitettuja kulutushyödykkeitä, ja näiden molempien palveluiden toteuttamista edesauttaa se, että postilaatikat pystytään sijoittamaan järkevällä tavalla.

Joukkoliikennepalvelut

Kuluttajasopimuksiksi katsottavia henkilökuljetussopimuksia solmitaan monenlaisissa tilanteissa. Kyse voi olla esimerkiksi päivittäisen työ-, koulu- tai muun asiointimatkan tai vaikkapa lomamatkan toteuttamisesta jollakin joukkoliikennevälineellä tai taksilla. Työ- ja koulumatkojen sekä muiden asiointimatkojen tekemiseen käytettävät palvelut mielletään yleensä peruspalveluiksi, kun taas lomakohteeseen matkustamista ei niinkään katsota joukkoliikenteen peruspalveluiden käyttämiseksi, vaikka lomamatkoja voidaan toki tehdä samoillakin kulkuneuvoilla, joilla myös päivittäin toistuvat matkat tehdään. Nybergh (1997, 161) rajasi tarkastelunsa ulkopuolelle lento- ja vesiteitse tehtävät matkat, koska niitä ei säännöllisen yhteysalusliikennöinnin käyttämistä lukuun ottamatta yleensä tehdä päivittäin eikä niihin käytettävillä palveluilla siksi ole peruspalveluiden luonteista merkitystä. Nykyisin rajauksen voi mielestäni perustella myös sillä, että Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen rautateiden ja maanteiden julkisista henkilöliikennepalveluista (EY1370/2007, vastedes palvelusopimusasetus) johdannon kohdassa 13 mainitaan matkailuarvon takia tarjottavilla palveluilla olevan ”selvästi toinen tarkoitus kuin julkisen henkilöliikenteen tarjoamisella”. Rajaan siksi omankin tarkasteluni koskemaan pelkästään rautateilla ja maanteilla tarjottaviin joukkoliikennepalveluihin liittyviä sopimuspakkoelvoitteita. Ilmailulaki (L1194/2009) ja merilaki (L674/1994) eivät tosin nähdäkseni sisälläkään kuluttajasopimuksia koskevaan sopimuspakeroon velvoittavia säännöksiä.

Rautateilla tapahtuvaa henkilökuljetusta sääntelee rautatiekuljetuslaki (L1119/2000). Sen 19.1 § sisältää kuljetusveloitteen: ”Henkilöliikennettä harjoittava rautatieyritys on velvollinen kuljettamaan matkustajia käsimatkatavaroineen”. Tämä on tosiasiaa velvoite sopimuspakeroon, koska rautatieyritys velvoitetaan kuljettamaan kaikki tavanomaisiin sopimusehtoihin suostuvat asiakkaansa näiden lunastamiin matkalippuihin merkittyihin määräraikkoihin. Kuljetussopimus syntyy matkalipun hankkimisen myötä, niin kuin Euroopan parlamentin ja neuvoston asetuksen rautatieliikenteen matkustajien oikeuksista ja velvollisuuksista (EY1371/2007, vastedes rautatieasetus) liitteen I artiklan 6 kohdissa 2 ja 3 todetaan. Rautatiekuljetuslain 20 §:n mukaan matkustaja saa ottaa mukaansa kohtuullisen määrän käsimatkatavaraa. Sopimuspakko koskee toisin sanoen myös käsimatkatavaran kuljettamista, ei ainoastaan henkilön kuljettamista. Rahtitavaran kuljettamiseen ei sen sijaan liity sopimuspakkoelvoitetta.

Linja-auto- ja raideliikenteenä toteutettavia henkilökuljetuspalveluita sääntelee joukkoliikennelaki (L869/2009), niin kuin kyseisen lain 1.1 §:ssä ja 1.3 §:ssä todetaan. Raide- liikenteellä tarkoitetaan tässä mm. metro- ja raitiovaunuliikennettä, joita ei rautatielain (L304/2011) 1.3.1 §:n mukaan katsota rautatieliikenteeksi. Joukkoliikennelaki ei sisällä säännöksiä liikenteenharjoittajan kuljetusvelvollisuudesta, eikä itse asiassa muitakaan säännöksiä, jotka velvoittaisivat kuluttajasopimuksia koskevaan sopimuspakeroon. Tältä osin joukkoliikennelaki poikkeaa selvästi rautatiekuljetuslaista. Liikenteenharjoittajille on kylläkin mahdollista säilyttää kuljetusvelvollisuus, sillä palvelusopimusasetuksen 4 artiklan 1.a kohdan mukaan julkisen liikenteen harjoittajan kanssa tehtävässä henkilö- kuljetuspalveluita koskevassa sopimuksessa on määriteltävä liikenteenharjoittajaa kos- kevat velvollisuudet. Kuljetusvelvollisuus voisi olla tällainen velvollisuus, mutta sen enempiä joukkoliikennelaki kuin palvelusopimusasetukseen eivät edellytä kuljetus- velvollisuuden sisällyttämistä sopimukseen. Palveluiden määrittely, toisin sanoen sopi- muksen sisällön määrittely, on joukkoliikennelain 5.2 §:n nojalla annettu toimivaltaisten viranomaisten tehtäväksi. Toimivaltaisista viranomaisista säädetään lain 14 §:ssä. Kun liikenteenharjoittajia koskevat velvollisuudet määritellään viranomaistyönä eri viras- toissa, voi käydä niin, että joidenkin liikenteenharjoittajien kanssa tullaan sopineeksi kuljetusvelvollisuudesta, mutta kaikilta liikenteenharjoittajilta kuljetusvelvollisuutta ei välttämättä vaaditakaan.

Joukkoliikennelain esitöissä (HE110/2009) ei ole kuljetusvelvollisuutta koskevia mai- nintoja. Joukkoliikennelaki ei ylipäätään sisällä säännöksiä matkustajan oikeuksista. Kuluttajavirasto (2009, 4) kiinnitti tähän huomiota, mutta lakia ei siltä osin muutettu. Laki on nähdäkseni laadittu pikemminkin palvelusopimusasetuksen asettamien vaati- musten täyttämiseksi kuin joukkoliikenteen matkustajan oikeusturvaa silmällä pitäen. Palvelusopimusasetukseen ei nimittäin sisällä säännöksiä matkustajan oikeusturvasta, mikä mielestäni on yllättävä eroavaisuus rautatieasetukseen verrattuna. Matkustajan eli heikomman osapuolen suojan tarve on nimittäin mainittu rautatieasetuksen johdannon kohdassa 3, mutta palvelusopimusasetuksessa ei ole vastaavanlaista mainintaa.

Taksipalvelut

Taksiliikenne on taksiliikennelain (L217/2007) 3.1 §:n mukaan ammattimaista henki- löiden kuljettamista tiellä henkilöautolla. Lain 4.1 §:n mukaan tällainen kuljetustoiminta

edellyttää taksilupaa. Lain 12.2 § velvoittaa taksiluvan haltijan pyydettyä suorittamaan luvan mukaisen henkilökuljetuksen toiminta-alueellaan, ellei ole erityistä syytä, joka estäisi kuljetuksen. Samassa lainkohdassa luetellaan useita hyväksyttäviä kuljetuksen estäviä syitä, joihin palaan luvussa 4.3.4.

Taksiluvan haltijan on lähtökohtaisesti suostuttava suorittamaan kuljetus, kun sitä pyydetään, pyysipä sitä kuka tahansa. Sopimukseen täytyy siis suostua eikä asiakasta eli sopimuskumppania voi valita vapaasti, joten taksiluvan haltijalla ei ole päätäntä- eikä valintavapautta. Taksiluvan haltijalle taksiliikennelain 12.2 §:ssä asetettu velvollisuus on siksi aivan ilmeinen sopimuspakkovelvoite, vaikka kuljetuksesta kieltäytymiseen eli sopimuspakosta vapautumiseen voikin tilanteen mukaan olla hyväksyttävä peruste.

4.2.5 Vakuutukset

Kuluttaja voi varautua esimerkiksi sairaudesta, onnettomuudesta tai muusta vahingosta aiheutuviin taloudellisiin riskeihin ottamalla vakuutuksen. Vakuutus on vakuutuksenottajan ja vakuutuksenantajan keskinäinen oikeustoimi, jossa ensiksi mainittu sitoutuu maksamaan vakuutusmaksun ja jälkimmäinen sitoutuu maksamaan korvauksen, mikäli sattuu sellainen vahinko, jonka varalta vakuutus on otettu (Hoppu & Hemmo 2006, 90).

Vakuutukset voidaan ryhmitellä esimerkiksi vakuutuksen ottamisen pakollisuuden perusteella. Hoppu ja Hemmo (2006, 100–102) luokittelevat vakuutukset kolmeen ryhmään: vapaaehtoiset vakuutukset, pakolliset vakuutukset ja lakisääteiset vakuutukset. Vapaaehtoisia vakuutuksia ovat mm. henki-, matka- ja kotivakuutukset. Kuluttaja voi omien tarpeidensa mukaisesti hakea tällaisia vakuutuksia ja vakuutuksenantaja päättää, myöntääkö se vakuutuksen vai ei. Näihin vakuutuksiin ei toisin sanoen liity sopimuspakkovelvoitetta, eikä sitä – yllättävää kyllä – liity myöskään pakollisiin vakuutuksiin. Pakollisia vakuutuksia ovat vakuutukset, jotka täytyy ottaa tietynlaisen toiminnan harjoittamista varten, kuten esimerkiksi ydinvoimalan tai öljyaluksen käyttämistä varten. Tällaisten toimintojen harjoittajat ovat käytännössä yleensä yrityksiä tai muita yhteisöjä, eivätkä niiden tekemät sopimukset kuulu opinnäytteeni aihepiiriin. Nähdäkseni ainoa tilanne, jossa kuluttajalle voi syntyä tarve pakollisen vakuutuksen ottamiseen, on yleisötilaisuuden järjestäminen. Kokoontumislain (L530/1999) 16 §:ssä nimittäin todetaan,

että yleisötilaisuuden järjestäjällä voidaan edellyttää olevan vastuuvakuutus. Vaikka vastuuvakuutus olisikin tilaisuuden järjestämiseksi välttämätön, ei vakuutuksenantajan ole pakko myöntää vakuutusta, koska sopimusvapaus vallitsee myös pakollisten vakuutusten osalta (Hoppu & Hemmo 2006, 102).

Vakuutusten kolmannen ryhmän eli lakisääteisten vakuutusten kohdalla sopimuspakko sen sijaan vallitsee. Näiden vakuutusten ottajalla on oman asemansa takia lain säätämä velvollisuus vakuutuksen ottamiseen eikä vakuutuksenantaja saa kieltäytyä vakuutuksen myöntämisestä. (Hoppu & Hemmo 2006, 102). Esimerkiksi kotitalouteensa työntekijän palkkaavan henkilön täytyy työntekijän eläkelain (L395/2006) 1.2 §:n nojalla järjestää työntekijälleen eläketurva. Lain 141.2 §:n mukaisesti se on mahdollista tehdä eri tavoin, joista kotitaloustyöntekijää palkattaessa tosin tulee käytännössä kyseeseen vain yksi, nimittäin työeläkevakuutuksen ottaminen. Lain 143.1 §:ssä on sopimuspakkovelvoite jonka mukaan vakuutuksenantajan täytyy myöntää tällainen vakuutus ja pitää se voimassa. Työntekijän palkkaava henkilö ei kuitenkaan ole kuluttaja, vaan työnantaja, joten työeläkevakuutus ei ole kuluttajasopimus eikä se siksi sisälly opinnäytteeni aihepiiriin.

Käsittääkseni ainoa kuluttajalta vaadittava lakisääteinen vakuutus on liikennevakuutus, josta käytetään yleisesti nimitystä ”pakollinen liikennevakuutus”. Liikennevakuutuslain (L279/1959) 15.1 §:n nojalla liikenteessä käytettävän moottoriajoneuvon omistajalla täytyy olla liikennevakuutus. Liikennevakuutusasetuksen (A324/1959) 3 §:n mukaisesti vakuutuksenantaja ei saa kieltäytyä siltä haetun vakuutuksen myöntämisestä eikä voimassa pitämisestä, kun on kyse sellaisen moottoriajoneuvon vakuutuksesta, jonka myöntämiseen vakuutuksenantajalla on oikeus. Liikennevakuutusasetus toisin sanoen velvoittaa vakuutuksenantajan sopimuspaktoon. Vakuutuksenottajana kuluttaja sen sijaan voi valita, minkä vakuutuksenantajan kanssa hän solmii liikennevakuutus-sopimuksen, eli kuluttajalla on valintavapaus. Vaikka moottoriajoneuvon omistavan kuluttajan siis pitääkin ottaa liikennevakuutus, ei siinä ole kyse sopimuspakosta.

4.2.6 Rahoituspalvelut

Pankkitili on yhteiskunnassamme välttämätön hyödyke jokaiselle kuluttajalle, koska palkat, eläkkeet ja muut etuudet maksetaan pankkitilille eikä käteisenä, kuten aiemmin.

Pankkitili on kuluttajalle hyödyllinen myös siksi, että tilinomistaja saa käyttöönsä tiliin liittyvät maksujenvälityspalvelut, joita hyödyntäen laskujen maksaminen on kuluttajalle edullisempaa verrattuna laskujen maksamiseen pankin tiskillä käteistä rahaa käyttäen. Pankkitilin tilinkäyttöväline lienee nykyisin useimmiten pankki- tai luottokortti, jolla kortinhaltija voi maksaa ostoksia ja palveluita käyttämättä käteistä rahaa. Pankki- tai luottokorttia ei voitane toistaiseksi pitää välttämättömyshyödykkeenä, vaikkei ostoksia esimerkiksi sähköisiltä kauppapaikoilta välttämättä voidakaan tehdä ilman luottokorttia. Koska päivittäisostokset on yleensä helpompi maksaa pankki- tai luottokortilla kuin muilla maksutavoilla, on tällainen kortti haltijalleen joka tapauksessa kätevä väline.

Talletuspankkien sekä rahoitusta tarjoavien luottoyhteisöjen toimintaa sääntelevässä laissa luottolaitostoiminnasta (L121/2007, vastedes luottolaitoslaki) ilmaistaan epäsuorasti, että talletuspankin asiakkaalla on oikeus saada peruspankkipalveluita, joita ovat talletustilin avaaminen, tilinkäyttövälineen myöntäminen ja maksupalvelua koskevan toimeksiannon toteuttaminen. Epäsuora ilmaus asiakkaan oikeudesta peruspankkipalveluihin on lain 134 §:ssä, jossa mainitaan kyseisten palveluiden tarjoamisesta kieläytymisen perusteet. On nähdäkseni ilmeistä, että muissa kuin tuon lainkohdan mukaisissa tilanteissa talletuspankin täytyy tarjota peruspankkipalvelut niitä haluavalle asiakkaalleen, toisin sanoen talletuspankkia velvoittaa sopimuspakko. Nybergh (2004, 246–247) esitti saman näkemyksen tarkasteltuaan tutkimustaan tehdessään voimassa olleeseen lakiin luottolaitostoiminnasta (L1607/1993, vastedes kumottu luottolaitoslaki) lailla luottolaitostoiminnasta annetun lain muuttamisesta (L69/2003, vastedes kumotun luottolaitoslain muutokset) lisättyä 50 a §:ää. Kyseinen säännös on olennaisesti sama kuin nykyisin voimassa olevan luottolaitoslain 134 §. Muita kuluttajan asemaa koskevia sopimuspakkovelvoitteita kuin velvollisuuden peruspankkipalveluiden tarjoamiseen ei luottolaitoslaki ymmärtääkseni sisällä.

Luottolaitosten tarjoamien palveluiden lisäksi kuluttaja voi käyttää maksulaitosten tarjoamia maksupalveluita. Maksulaitoksia ovat jotkin teleyritykset, huoltamoketjut sekä kauppaliikkeet, etenkin sähköistä kaupankäyntiä harjoittavat yritykset ja huonekaluliikkeet (HE172/2009, 26). Maksupalvelu tarkoittaa esimerkiksi sitä, että kuluttaja voi maksaa ostoksia matkapuhelimen välityksellä ja teleyritys laskuttaa ostosten hinnan kuluttajalta jälkikäteen puhelinelaskun yhteydessä. Huoltamoketjuilla sekä kaupparyhmittymillä saattaa puolestaan olla tarjolla yrityksen oma maksukortti, jolla kuluttaja

saa maksuaikaa kyseisestä yrityksestä tekemilleen ostoksille. Maksupalvelua on myös rahanvälitys. (Finanssivalvonta 2011.) Maksulaitoksia koskeva säädös on maksulaitoslaki (L297/2010). Se ei sisällä sopimuspaktoon velvoittavia säännöksiä. Tämä ei mielestäni ole yllättävää, sillä maksupalvelua käyttävät asiakkaat ovat riski palvelua tarjoavalle yritykselle ja sen takia on perusteltua, että yrityksellä on oikeus valita, keiden asiakkaidensa kanssa se solmii maksupalvelusopimuksen.

Lain arvo-osuusjärjestelmästä (L826/1991, vastedes arvo-osuusjärjestelmälaki) 25.1 §:n mukaan julkisen kaupankäynnin kohteeksi liikkeelle lasketut suomalaisen osakeyhtiön osakkeet täytyy liittää arvo-osuusjärjestelmään, ellei Finanssivalvonta⁶ myönnä tästä poikkeusta. Vaatimus arvo-osuusjärjestelmään liittämistä koskee myös muita lain 4 luvussa mainittuja arvopapereita. Arvo-osuusjärjestelmään liitetyt arvopaperit ovat lain 2.1 §:n mukaan arvo-osuuksia, ja ne pitää lain 3.1 §:n nojalla kirjata arvo-osuustilille. Arvo-osuuksien hallitsemiseksi arvopapereiden omistaja tarvitsee toisin sanoen arvo-osuustilin, joka arvopaperikeskuksen täytyy lain 10.4 §:n velvoittamana avata kaikille, jotka sitoutuvat noudattamaan tilisopimusta ja suorittamaan tiliin liittyvät velvoitteet. Lain arvo-osuustileistä (L827/1991, vastedes arvo-osuustililaki) 16 a.1 §:ssä todetaan, että arvo-osuustilin voi arvopaperikeskuksen lisäksi avata myös muu tilinhoitajayhteisö. Tilin avannee yleensä arvopaperivälittäjä, jonka kanssa arvopapereiden omistaja asioi. Velvoitteessa arvo-osuustilin avaamiseen on kyse sopimuspakosta. Peruste sopimuspaktoon on ilmeinen: arvo-osuuksien hallinta ilman arvo-osuustiliä olisi mahdotonta, joten kenen tahansa arvo-osuuksia omistavan täytyy voida avata arvo-osuustili. Tilinavaussopimus on käsittääkseni katsottava kuluttajasopimukseksi, koska arvopaperit ja siksi myös arvo-osuudet katsotaan kulutushyödykkeiksi (Ämmälä 2006, 19).

4.2.7 Muut toimialat

Elinkeinolain 3 §:ssä luetellaan toimialoja, joiden harjoittamisesta säädetään erikseen. Niistä seitsemää, nimittäin sähkön siirtoa ja myyntiä, luottolaitostoimintaa, vakuutus-toimintaa, rautatietoimintaa, telepalveluita, postipalveluita ja arvo-osuusrekisterin pitämistä, tarkastelin jo edellä luvuissa 4.2.1–4.2.6. Muutamat toimialat tulevat käsitellyksi

⁶ Arvo-osuusjärjestelmälaissa poikkeuksen myöntäjäksi mainitaan Rahoitustarkastus, jonka tilalle on sittemmin tullut Finanssivalvonta.

luvussa 4.2.8 epäsuoran sopimuspakkovelvoitteen yhteydessä. Muista elinkeinolain 3 §:ssä mainituista toimialoista ainakaan kaivostoiminnan harjoittajat eivät käsittäkseni solmi kuluttajasopimuksia, ja joihinkin säännöksessä mainittuihin toimialoihin, kuten esimerkiksi kirjojen tai margariinin myymiseen, ei nähdäkseni liity kuluttajasopimuksia koskevaa sopimuspakkoa. Asetus yleisistä talletusmakasiineista, joilla on oikeus antaa warrantteja (A35/1892) sisälsi Telarannan (1990, 181) mukaan 4 §:ssään velvoitteen sopimuspakkoon, mutta asetus on kumottu (L1433/1992), enkä sen vuoksi käsittele sitä.

Seuloessani elinkeinolain 3 §:ssä tarkoitettuja toimialoja koskevia säädöksiä löysin vain kaksi sopimuspakkoon velvoittavaa lakia, joita en tarkastele muualla opinnäytetyössäni. Kyseiset lait koskevat ajoneuvojen katsastusta sekä valmismatkaliikkeiden toimintaa. Muita kuin elinkeinolain 3 §:ssä tarkoitettuja toimialoja koskevista säädöksistä löysin lisäksi kaksi lakia, joiden nojalla aiheutuu velvoitteita kuluttajasopimuksia koskevaan sopimuspakkoon; lait sääntelevät nuohousta ja jätehuoltoa. Esittelen seuraavaksi näitä neljää toimialaa koskevat sopimuspakkovelvoitteet.

Ajoneuvojen katsastus

Laissa ajoneuvojen katsastusluvista (L1099/1998, vastedes katsastuslaki) on sopimuspakkoon velvoittava säännös, joka koskee kuluttajasopimuksia. Kyseessä on lain 13.1 §. Sen mukaan ajoneuvojen katsastuksia varten myönnetyn toimiluvan haltija on velvollinen katsastamaan jokaisen katsastusta haluavan asiakkaan ajoneuvon. Säännöstä täydentää lain 13.3 §, jossa täsmennetään, että katsastus tulee suorittaa riippumatta ajoneuvon merkistä, mallista, käyttöönottoajankohdasta ja muista vastaavista seikoista. Katsastuspalvelun tarjoaja ei toisin sanoen saa kieltäytyä katsastamasta ajoneuvoja.

Valmismatkaliikkeit

Valmismatkaliikkeiden toimintaa säätelee valmismatkalaki (L1079/1994). Sen 16 §:ssä säädetään matkanjärjestäjää koskevasta avustamisvelvollisuudesta. Lain 16.1 §:n nojalla matkanjärjestäjä on velvollinen avustamaan valmismatkan hankkinutta matkustajaa, mikäli tämä matkan aikana sairastuu, joutuu onnettomuuteen tai rikoksen uhriksi tai kärsii jonkin muun vahingon. Matkanjärjestäjän pitää tällaisissa tapauksissa avustaa matkustajaa sairaanhoidon tai paluukuljetuksen järjestämisessä, onnettomuuden tai ri-

koksen selvittelyyn liittyvissä asioissa sekä muissa tarpeellisissa asioissa. Lain 16.2 §:n mukaan matkanjärjestäjän pitää myös pyrkiä rajoittamaan matkustajalle aiheutuvaa vahinkoa tai haittaa, mikäli se on mahdollista. Matkanjärjestäjä ei toisin sanoen saa jättää vahingon kärsinyttä matkustajaa selviytymään vahingosta omatoimisesti.

Nuohous

Nuohousta koskeva sääntely sisältyy pelastuslakiin (L379/2011). Sen 13.1.1 §:n nojalla rakennuksen omistajan tai huoneiston haltijan on huolehdittava siitä, että rakennuksen tai huoneiston tulisijat ja savuhormit on nuohottu lain 59 §:n mukaisella tavalla. Lain 59.1 §:n mukaisesti kunkin alueen pelastustoimi päättää, millä lain 59.2 §:ssä mainituista kolmesta tavasta nuohouspalvelut pelastustoimen alueella tai sen osalla järjestetään: 1° palvelut voidaan tuottaa pelastustoimen omana työnä, 2° pelastustoimi voi hankkia palvelut muulta palveluiden tuottajalta, tai 3° pelastustoimi voi antaa rakennuksen omistajan tai haltijan sopia nuohouksesta palvelun tuottajan kanssa. Lain 59.4 § puolestaan sisältää sopimuspakkoon velvoittavan määräyksen. Sen mukaan lain 13.1.1 §:ssä säädetty velvollisuus nuohouksesta huolehtimisesta voidaan toteuttaa ainoastaan yhdellä tavalla, nimittäin niin, että alueen pelastustoimen päättämä palvelun tuottaja suorittaa nuohouksen. Pelastuslaki toisin sanoen velvoittaa rakennuksen omistajan tai huoneiston haltijan sopimaan nuohouksesta nimenomaan sen nuohouspalveluiden tuottajan kanssa, jolta pelastustoimi on päättänyt hankkia alueensa nuohouspalvelut. Koska nuohouksesta täytyy lain mukaan välttämättä huolehtia, on rakennuksen omistaja tai huoneiston haltija näin ollen sopimuspakon velvoittama.

Nuohouspalvelua koskeva sopimuspakko on itse asiassa molemminpuolinen. Pelastuslaitoksen päättämällä palvelun tuottajallakaan ei näet ole päätäntä- eikä valintavapautta, vaan hänen täytyy nuohota alueensa kaikki tulisijat ja savuhormit. Samalla alueella voi olla muitakin nuohouspalveluiden tuottajia, mutta heitä sopimuspakko ei koske. On sattunut niinkin, että rakennuksen omistaja on ensiksi hankkinut nuohouspalvelun muulta kuin pelastuslaitoksen päättämältä palvelun tuottajalta, mutta sen jälkeen hän on joutunut teettämään ja tietenkin myös maksamaan uuden nuohouksen sillä nuohoojalla, joka on pelastuslaitoksen päättämä palvelun tuottaja, koska sopimuspakko on velvoittanut rakennuksen omistajan teettämään nuohouksen kyseisellä palvelun tuottajalla (Ripaoja 2012).

Nuohousta koskeva sopimuspakko perustuu nähdäkseni paloturvallisuusnäkökohtiin. Säännöllinen nuohous ja nuohoojalle pelastuslain 61 §:ssä säädetty velvollisuus ilmoittaa nuohouksen aikana havaitsemistaan paloturvallisuutta heikentävistä seikoista varmistavat osaltaan sen, että tulisijojen käyttäminen on turvallista.

Jätehuolto

Jätelaki (L646/2011) sisältää useita sopimuspakkovelvoitteita, jotka koskevat kuluttajasopimuksia. Velvoitteista ensimmäinen tosin ilmaistaan laissa vaikeaselkoisella tavalla. Lähtökohtana on lain 32.1.1 §, jonka mukaan kunnan täytyy järjestää mm. vakinaisessa asunnossa ja vapaa-ajan asunnossa syntyvän muun kuin vaarallisen jätteen jätehuolto. Lain 34.1.1 §:n mukaan kunnan täytyy jätehuoltoa järjestäessään huolehtia siitä, että käytettävissä on kiinteistöittäinen jätteenkuljetus. Lain 36.1 §:n nojalla kunta on velvollinen järjestämään kiinteistöittäisen jätteenkuljetuksen, paitsi jos se järjestetään lain 37 §:ssä tai 41 §:ssä tarkoitetulla muulla tavalla. Edelleen lain 37.1 §:n nojalla kunta voi päättää kiinteistöittäisen jätteenkuljetuksen toteutettavaksi niin, että kiinteistön haltija sopii kuljetuksesta jätteen kuljettajan kanssa. Mikäli kunta näin päättää, on kiinteistöä hallitsevan kuluttajan solmittava jätteenkuljetusta koskeva sopimus jätettä kuljettavan yrityksen kanssa. Kyse on silloin kuluttajasopimuksesta. Sitä solmiessaan kuluttajalla ei ole valintavapautta, koska jätelain 36.2 §:n mukaan jätteen saa tällaisessa tilanteessa ottaa kuljetettavakseen vain kunnan lukuun toimiva kuljettaja. Päättävapauttakaan kuluttajalla ei ole, sillä lain 37.3 §:n nojalla kunta valvoo 37.1 §:n mukaisesti tehdyn päätöksen täytäntöönpanoa, toisin sanoen sitä, että kiinteistön haltija todella tekee sopimuksen jätteen kuljettamisesta. Lisäksi on huomattava lain 41.1 §:n määräys, jonka mukaan jäte on luovutettava kiinteistöittäiseen jätteenkuljetukseen, muutamia 41 §:ssä mainittuja poikkeuksia lukuun ottamatta. Kiinteistöä hallitseva kuluttaja on edellä esittämäni perusteella käytännössä useimmiten velvoitettu sopimuspakkoon.

Jätteenkuljetusta koskevassa sopimuspakkovelvoitteessa on lyhyesti sanottuna kyse siitä, että kiinteistön haltija velvoitetaan osallistumaan järjestettyyn jätteenkuljetukseen. Velvoite on nähdäkseni molemminpuolinen, vaikkei sitäkään jätelaissa suoraan mainita. Lain 37.1 § ja 37.3 § näet merkitsevät käsittääkseni myös sitä, että kunnan lukuun toimiva jätteen kuljettaja ei voi kieltäytyä tekemästä sopimusta jätteenkuljetukseen osallistumaan velvollisten kiinteistön haltijoiden kanssa.

Jätelain 56 §:ssä säädetään tuotteen jakelijan vastaanottovelvollisuudesta, joka tarkoittaa lain 56.1 §:n mukaan sitä, että tuotteiden myyjän täytyy ottaa maksutta vastaan seuraavat käytöstä poistetut tuotteet: kannettavat paristot ja akut, kotitaloudessa käytetyt ja niihin rinnastettavat sähkö- ja elektroniikkalaitteet sekä ajoneuvojen ja laitteiden renkaat. Paristot ja akut jakelijan täytyy ottaa vastaan aina, mutta laitteet vain siinä tapauksessa, että niiden tilalle ostetaan vastaava uusi laite, ja renkaat vain siinä tapauksessa, että niiden tilalle ostetaan sama määrä vastaavanlaisia uusia renkaita. Vastaanottovelvollisuus on säädetty koskemaan myös pantillisia juomapakkauksia. Jätelain 71 §:n mukaan tällaisissa pakkauksissa myytävien juomien jakelijan täytyy ottaa vastaan kohtuullinen määrä samaan palautusjärjestelmään kuluvia tyhjiä juomapakkauksia ja niistä pitää maksaa palauttajalle pantti. Kumpikin tässä tarkasteleman vastaanottovelvollisuus on nähdäkseni sopimuspakkovelvoite, joka koskee tuotteiden myyjää.

Vastaanottovelvollisuuden voidaan nähdäkseni katsoa koskevan myös romutettavaksi tarkoitettuja ajoneuvoja. Jätelain 58 §:n mukaan tällaisen ajoneuvon haltijan täytyy toimittaa ajoneuvo tuottajan lukuun toimivalle käsittelijälle, jonka puolestaan täytyy lain 59.1 §:n nojalla antaa ajoneuvon haltijalle romutustodistus. Jätelaista ei käy suoraan ilmi, että romuajoneuvojen käsittelijä olisi velvollinen ottamaan romuajoneuvot vastaan, mutta ymmärtääkseni lain 58 § ja 59 § merkitsevät yhdessä sitä, ettei kieltäytymiseen ole oikeutta. Sopimuspakko siis velvoittaa käsittelijää. Romuajoneuvon haltija sen sijaan voi ainakin periaatteessa valita, mille käsittelijälle hän romutettavan ajoneuvonsa toimittaa, joten sopimuspakko on tässä tapauksessa yksipuolisesti velvoittava.

4.2.8 Epäsuora velvoite sopimuspaktoon

Sen asemesta, että säädöksessä asetettaisiin velvoite sopimuksen tekemiseen, saatetaan säädöksessä mainita tilanteet, joissa sopimusta ei saada lainkaan solmia tai joissa sopijapuoli on oikeutettu kieltäytymään sopimuksen tekemisestä. Telarannan (1990, 181) päättelyn mukaan tällä tavoin muotoiltu säädös merkitsee, että sopimuspakko vallitsee muulloin paitsi juuri niissä tilanteissa, joissa sopimuksen tekeminen kielletään tai siitä on oikeus kieltäytyä. Sopimuspakko toisin sanoen ilmaistaan säädöksessä epäsuorasti täsmentämällä sopimuspakosta vapauttavat seikat. Näin on muotoiltu esimerkiksi edellä luvussa 4.2.6 käsittelemäni luottolaitoslaki. Sen 134 §:ssä luetellaan perusteet, jotka

oikeuttavat luottolaitoksen kieltäytymään peruspankkipalveluiden tarjoamisesta. Koska laissa ei ole muita säännöksiä peruspankkipalveluiden tarjoamisvelvollisuudesta tai siitä kieltäytymisestä, katsotaan sopimuspakon velvoittavan luottolaitosta kaikissa muissa paitsi lain 134 §:ssä tarkoitetuissa tilanteissa, kuten luvussa 4.2.6 totesin.

Epäsuorasti ilmaistuksi sopimuspakkovelvoitteeksi voitaisiin nähdäkseni katsoa myös luvussa 4.2.3 käsittelemäni asumisoikeusasunnon omistajan velvollisuus asumisoikeus-sopimuksen tekemiseen. Velvoitetta ei suoraan ilmaista asumisoikeuslaissa, mutta kokonaisuutena lain 1 luvun säännökset eivät mielestäni jätä asunnon omistajalle päätäntä-eivätkä valintavapautta. Velvoitetta ei siis ilmaista kiellon eikä rajoituksen avulla, vaan sen voimassaolo ilmenee ”rivien välistä”. Vastaavaan tapaan ilmenee myös luvussa 4.2.7 käsittelemäni romuajoneuvojen vastaanottovelvollisuus. Samassa luvussa tarkastelemani jätelain 5 luvun säännöksiin perustuva velvoite osallistua järjestettyyn jätteenkuljetukseen voitaisiin mielestäni myös katsoa epäsuorasti ilmaistuksi, koska kyseinen velvoite hahmottuu vain usean erillisen säännöksen muodostamasta kokonaisuudesta.

Sopimuspakkovelvoite ilmaistaan kiellon tai rajoituksen avulla muutamissa säädöksissä, joilla rajoitetaan vaarallisiksi katsottujen tuotteiden luovuttamista. Tällaisia tuotteita ovat alkoholi- ja tupakkatuotteet, räjähdysaineet sekä lääkkeet. Tarkastelen seuraavaksi näihin tuotteisiin liittyviä sopimuspakon velvoitteita.

Alkoholijuomat

Alkoholijuomien myymisestä ja anniskelemisestä säädetään alkoholilaissa (L1143/1994). Sen 16 §:ssä luetellaan henkilöryhmät, joille alkoholijuomien vähittäismyynti on kielletty, ja 24 §:ssä kielletään alkoholijuomien anniskeleminen samoille henkilöryhmille. Telarannan⁷ (1990, 181) mukaan alkoholijuomien vähittäismyyjää velvoittaa sopimuspakko: koska kaikilla muilla paitsi lain 16 §:ssä mainittuihin ryhmiin kuuluvilla henkilöillä on oikeus ostaa alkoholijuomia, ei vähittäismyyjä saa kieltäytyä myymästä niitä muille kuin lain 16 §:ssä tarkoitetuille henkilöille. Vastaava pätee myös alkoholijuomien anniskelemiseen, toisin sanoen muille kuin lain 24 §:ssä tarkoitetuille henkilöille ei saa kieltäytyä anniskelemasta alkoholijuomia.

⁷ Telaranta (1990, 181) tarkasteli nyttemmin pääosin kumotun alkoholilain (L459/1968) 34 §:ää, jonka sisältö vastaa nykyisin voimassa olevan eli vuoden 1994 alkoholilain 16 §:ää.

Tupakkatuotteet ja nikotiinivalmisteet

Tupakkalain (693/1976) 10.1 §:ssä kielletään tupakkatuotteiden myyminen ja luovuttaminen alle 18-vuotiaalle. Lain 10.2 §:ssä kielletään tupakointivälineiden myyminen ja luovuttaminen alle 18-vuotiaalle, mikäli myymisessä tai muussa luovuttamisessa on kyse elinkeinotoiminnasta. Telarannan (1990, 181) esittämän päättelyn mukaisesti nämä lainkohdat merkitsevät, ettei tupakkatuotteita tai tupakointivälineitä myyvä elinkeinonharjoittaja saa kieltäytyä myymästä kyseisiä tuotteita 18 vuotta täyttäneille henkilöille. Elinkeinoharjoittajaa siis velvoittaa sopimuspakko. Vastaavanlainen sopimuspakko velvoittaa lääkelain (L395/1987) 54 a.1 §:n nojalla myös nikotiinivalmisteiden myyjä: nikotiinivalmisteita saa myydä ainoastaan 18 vuotta täyttäneille.

Räjähteet

Epäsuora velvoite sopimuspakkoon ilmenee myös laissa vaarallisten kemikaalien ja räjähteiden käsittelyn turvallisuudesta (L390/2005, vastedes räjähdelaki) sekä sitä täydentävässä räjähdeasetuksessa (A473/1993). Räjähdelain 83.1 §:ssä mainitaan räjähteet, joita saa luovuttaa yksityiseen kulutukseen. Räjähdeasetuksen 49 § puolestaan sisältää yksityiskohtaisen sääntelyn siitä, keille räjähteitä ylipäätään saa luovuttaa ja millaisia räjähteitä eri käyttäjäryhmiin kuuluville henkilöille saa luovuttaa. Lisäksi on huomattava, että räjähdelain 83.2 §:n ja räjähdeasetuksen 50 §:n mukaan räjähteitä saa luovuttaa vain täysi-ikäisille henkilöille, ei kuitenkaan päihtyneille. Ilotulitteiden luovuttamisesta kuluttajille säädetään räjähdelain 83 b §:ssä. Räjähdeasetuksen 49 a §:ssä määritellään ilotulitustuotteet, joiden luovuttaminen kuluttajille on kielletty, ja asetuksen 38 b.1 §:ssä määritellään vuosittainen ajanjakso, jona ilotulitusvälineitä ei saa myydä kuluttajille. Viimemainittu rajoitus ei asetuksen 38 b.4 §:n nojalla tosin koske 42.1 §:ssä tarkoitettuja ilotulitusvälineitä.

Räjähdelain ja räjähdeasetuksen säännökset merkitsevät, että täysi-ikäisellä kuluttajalla, joka ei ole päihtynyt, on oikeus hankkia muita kuin asetuksen 49 a §:ssä tarkoitettuja ilotulitusvälineitä muulloin paitsi 38 b.1 §:ssä tarkoitettuna aikana, sekä asetuksen 42.1 §:ssä tarkoitettuja ilotulitusvälineitä ja muita, lähinnä 49.2 §:ssä ja 49.3 §:ssä tarkoitettuja räjähteitä koska tahansa. Asetuksen 49.3 §:ssä tarkoitettuja räjähteitä saavat tosin hankkia vain ne kuluttajat, joilla on oikeus pitää hallussaan ampuma-asetta.

Lääkkeet

Läkelain 38 a §:n mukaan lääkkeitä saa myydä väestölle, toisin sanoen kuluttajille, ainoastaan apteekista, sen sivutoimipisteestä tai apteekin verkkopalvelusta. Koska lääkkeitä voi näin ollen hankkia vain apteekkeista, ei apteekkiluvan haltija saa kieltäytyä myymästä lääkkeitä niitä tarvitseville kuluttajille (Telaranta 1990, 181).

4.3 Sopimuspakosta vapautuminen

Sopimuspakon velvoittama sopijapuoli saa joissakin tilanteissa kieltäytyä sopimuksesta, vaikka toinen sopijapuoli haluaisikin solmia sopimuksen. Kieltäytymiseen oikeuttavat seikat mainitaan usein samassa yhteydessä, jossa velvoite sopimuspakkoon säädetään, mutta kieltäytymisoikeus voi perustua muuhunkin lainkohtaan. Kaikkiin sopimuspakko-tilanteisiin sovellettavia yleisiä kieltäytymisperusteita ei ole. (Hemmo 2003, 84–85.) Oikeustoimilakitoimikunta ehdotti lakiin lisättäväksi säännöstä siitä, että elinkeinonharjoittaja vapautuisi sopimuspakosta esittämällä perustellun syyn sopimuksesta kieltäytymiseen. Toimikunnan mukaan yleensä kyse olisi ”tilanteesta, jossa kieltäytyminen ei olisi alalla vallitsevan hyvän ammattikäytännön vastaista”. (KM20/1990, 275.) Tällaista säännöstä ei ole toistaiseksi annettu.

Tarkastelen seuraavaksi sopimuspakosta vapautumisen edellytyksiä toimialoittain samassa järjestyksessä, missä käsittelin sopimuspakkovelvoitteitakin. Esitän siis ensiksi tavanomaisesta sopimuspakosta vapautumisen perusteet ja sen jälkeen perusteet, joilla epäsuorasta sopimuspakosta vapautuminen on mahdollista.

4.3.1 Telepalvelut

Yleispalveluyritykseksi nimetty teleyritys vapautuu velvollisuudestaan tarjota käyttäjälle liittymä yleiseen puhelinverkkoon vain viestintämarkkinalain 60 c.5 §:n mukaisissa tilanteissa. Velvollisuutta ei ole ensinnäkään silloin, jos käyttäjä on asetettu syytteeseen minkä tahansa teleyrityksen liittymällä aiheutetusta tietoliikenteen häiritsemisestä, tai jos käyttäjä on enintään vuotta aiemmin saanut tuomion em. syytteestä. Toinen peruste

sopimuspakosta vapautumiseen on se, että käyttäjällä on maksamattomia, erääntyneitä ja riidattomia velkoja, jotka ovat aiheutuneet yleispalveluyrityksen liittymän käytöstä. Muita sopimuspakosta vapauttavia perusteita ei ole.

Teleyrityksen oikeus kieltäytyä sopimuspakon velvoitteesta ei välttämättä jatku loputtomiin. Mikäli liittymää haluavalle käyttäjälle asetettu syyte tietoliikenteen häiritsemisestä raukeaa, astuu sopimuspakkovelvoite voimaan. Samoin käy vuoden kuluttua siitä, kun alioikeus antoi käyttäjälle tuomion tietoliikenteen häiritsemisestä. Jos tuomio kumotaan, tulee velvoite sopimuspakkoon uudestaan voimaan. (HE112/2002.) Teleyritys ei toisin sanoen saa enää kohtuullisen ajan kuluttua olettaa käyttäjän syyllistyvän uudelleen samaan tekoon, josta tämä aiemmin tuomittiin – vaikka aiempia tuomioita tietoliikenteen häiritsemisestä olisi useampia kuin yksi.

Mikäli teleyrityksen oikeus sopimuksen tekemisestä kieltäytymiseen perustuu siihen, että käyttäjällä on maksamattomia velkaa yleispalveluyrityksen liittymän käyttämisestä, niin velan maksamalla käyttäjän oikeus saada liittymätarjous yleispalveluyritykseltä palautuu ennalleen. Velan lopullinen vanhentuminen tai velkajärjestelyn piiriin tuleminen aiheuttavat myös sen, että teleyrityksen sopimuspakkovelvollisuus astuu voimaan. (HE112/2002.) Teleyritykselle velkaantunut käyttäjä voi siis omalla toiminnallaan ainakin jossain määrin vaikuttaa siihen, miten pitkään teleyrityksellä on oikeus kieltäytyä sopimuksen tekemisestä.

Lehdistössä on nostettu esiin eräiden matkapuhelinoperaattoreiden noudattama käytäntö tarkistaa asiakkaan luottotiedot ja mahdollisesti vaatia asiakkaalta vakuusmaksu ennen liittymäsopimuksen solmimista. Vakuusmaksu vaaditaan esimerkiksi asiakkaalta, joka ei ole asunut Suomessa vielä kahta vuotta. (Reijonen 2012.) Tällaiseen käytäntöön ei viestintämarkkina-alaista löydy perustetta, vaan kyse on nähdäkseni kuluttajansuojalakia mukailevasta menettelystä. Kuluttajansuojalain 7:14 §:n mukainen velvollisuus kuluttajan luottokelpoisuuden arvioimisesta tulisi nimittäin noudatettavaksi, mikäli liittymäsopimus katsottaisiin kuluttajansuojalain 7 luvussa tarkoitetuksi kuluttajaluotoksi. Näin ei ymmärtääkseni kuitenkaan ole, sillä liittymäsopimukseen perustuva luotto täyttää kuluttajansuojalain 7:1.4 §:n 2 kohdan edellytyksen eli kyse on sopimuksen voimassaoloaikana jatkuvasti toimitettavan hyödykkeen hinnan maksamisesta erissä, jolloin lain 7 luvun säännöksiä ei lain 7.1.4 §:n mukaan pidäkään soveltaa. Puhelinoperaattoreilla ei

toisin sanoen ole velvollisuutta asiakkaidensa luottotietojen arvioimiseen. Reijosen (2012) mainitsevat puhelinoperaattorit eivät sitä paitsi lienekään viestintämarkkinalain 59.1 §:ssä tarkoitettuja yleispalveluyrityksiä, joten lain 60 c.1 §:n mukainen sopimus-pakkovelvoite ei koskene niitä. Siksi asiakkaan aiempi maksuhäiriö tai vakuusmaksun maksamisesta kieltäytyminen eivät olekaan sopimuspakosta vapauttavia perusteita, vaan seikkoja, joilla ehkä on merkitystä liittymäsopimuksesta aiheutuvia riskejä arvioitaessa.

4.3.2 Energia- ja vesihuolto

Sähkö

Sähkömarkkinalaki ei sisällä säännöksiä liittämisen-, siirto- eikä toimitusvelvollisuudesta vapautumiseksi. Sen sijaan valtioneuvoston asetuksessa sähkömarkkinoista (A65/2009), vastedes sähkömarkkina-asetus) on säännös, joka mahdollistaa sopimuspakosta vapautumisen: sähkömarkkina-asetuksen 1.2 §:n mukaan sähköverkonhaltijan on liittymis- tai sähköverkkosopimuksen tekemisestä kieltäytyessään perusteltava kieltäytymisensä ja samalla annettava kuluttajalle tieto mahdollisuudesta saattaa kieltäytyminen Energiamarkkinaviraston⁸ tutkittavaksi. Sähkömarkkina-asetuksessa ei mainita, millaiset seikat oikeuttavat sopimuksen tekemisestä kieltäytymiseen, mutta sähkönsisämarkkinoita koskevista yhteisistä säännöistä annetun Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivin (EY54/2003, vastedes sähkömarkkinadirektiivi) 20.2 artiklassa todetaan, että jakeluverkonhaltija voi evätä verkkoon pääsyn, jos verkon kapasiteetti ei ole riittävä. Saman artiklan mukaan kieltäytyminen on perusteltava. Sähkömarkkina-asetuksen 1.2 §:n säännös on toisin sanoen yhteensopiva sähkömarkkinadirektiivin kanssa. Käsittääkseni jakeluverkon kapasiteetin riittämättömyys onkin ainoa peruste, jolla jakeluverkonhaltija voi vapautua liittämisen- tai siirtovelvollisuudestaan.

Velvoite sähkönsyöntisopimuksen tekemiseen koskee sähkömarkkinalain 21.1–2 §:ien mukaan vain toimitusvelvollisuuden alaista sähköns vähittäismyyjää eli käytännössä sitä vähittäismyyjää, joka on kuluttajan liittymispisteessä alueellinen markkinajohtaja. Velvoite on ehdoton eli siitä ei voi vapautua. Toimitusvelvollisen vähittäismyyjän täytyy

⁸ Sähkömarkkina-asetuksessa puhutaan sähkömarkkinaviranomaisesta, jona nykyisin toimii Energiamarkkinavirasto.

siis tehdä sähkönmyyntisopimus kuluttajan niin halutessa, mutta sopimuksella ei tietenkään ole merkitystä, ellei kuluttaja pysty solmimaan sähköverkkosopimusta tai hänen liittymispisteeseensä ei saada solmituksi liittymissopimusta. Kahden viimemainitun sopimuksen osaltahan sopimuspakko ei ole ehdoton. On toisin sanoen mahdollista, ettei kuluttaja saa hankituksi sähköä, vaikka sähkömarkkinadirektiivin 3 artiklassa edellytetäänkin, että kaikilla kotitalousasiakkailta on oikeus saada sähkötoimituksia.

Maakaasu

Maakaasumarkkinalain 2:4.1 §:n mukaan verkonhaltija voi saada tilapäisen poikkeusluvan maakaasun siirtopalvelun tarjoamisesta kieltäytymiseen. Poikkeusluvan saaminen edellyttää, että verkonhaltija on maakaasun hankintaan liittyvän sitoumuksen vuoksi vaarassa joutua vakaviin taloudellisiin tai rahoituksellisiin vaikeuksiin. Sopimuspakko ei vallitse poikkeusluvan voimassaoloaikana. Sopimuspakosta vapautumisen peruste ei siis aiheudu kuluttajasta, vaan verkonhaltijan aiemmin tekemästä sopimuksesta.

Maakaasumarkkina-asetuksen 1 §:n nojalla verkonhaltija voi perustellusta syystä kieltäytyä maakaasun siirrosta. Asetuksessa ei mainita, millaisia kieltäytymisen syyt voisivat olla, mutta nähdäkseni syyt ovat ne, mitkä maakaasumarkkinadirektiivin 17 artiklassa luetellaan: verkonhaltijan kapasiteetti ei riittäisi, verkonhaltija ei pystyisi täyttämään sille asetettuja julkisen palvelun velvoitteita tai verkonhaltija olisi vaarassa joutua omista sopimuksistaan aiheutuviin vakaviin taloudellisiin tai rahoituksellisiin vaikeuksiin. Viimemainitussa tilanteessahan verkonhaltijalla onkin maakaasumarkkinalain 2:4.1 §:n mukainen oikeus saada poikkeuslupa siirtopalvelusta kieltäytymiseen. Muissa kahdessa tilanteessa taas on olennaisesti kyse siitä, että siirtopalveluun suostuessaan verkonhaltija ei pystyisi täyttämään kaikkia siirtopalvelusitoumuksiaan.

Maakaasunjakeluverkon haltijan oikeus vapautua maakaasun siirtoon velvoittavasta sopimuspakosta on hieman laajempi kuin sähkönjakeluverkon haltijan vastaava oikeus. Liittämisvelvollisuudesta maakaasunjakeluverkon haltija sen sijaan ei voi vapautua, vaikka sähkönjakeluverkon haltijalle sekin on mahdollista. Maakaasun myyjää koskevasta toimitusvelvollisuudesta vapautumisestakaan ei ole säännöstä, joten toimitusvelvollisuus eli velvollisuus maakaasun myymiseen on ehdoton. Toimitusvelvollisuus tosin menettää merkityksensä, ellei siirtopalvelua kyetä tarjoamaan.

Vesi

Vesihuoltolaitoksella on vesihuoltolain 10.2 §:n mukainen oikeus kieltäytyä kiinteistön liittamisestä vesijohtoon tai viemäriin, jos kiinteistön vedenkulutus, jäteveden laatu tai jäteveden määrä vaikeuttaisi laitoksen toimintaa tai muiden kiinteistöjen vesihuoltoa. Käytännössä tällainen vedenkulutus tai jätevedentuotanto lienee mahdollista ainoastaan teollisuuslaitoksissa, joten kuluttajan kannalta vesihuoltolaitos on ymmärtääkseni aina sopimuspakon velvoittama. Kiinteistölle puolestaan myönnetään vapautus velvollisuudesta liittyä vesijohtoon tai viemäriin, jos seuraavat vesihuoltolain 11 §:n mukaiset edellytykset täyttyvät: Ensinnäkin liittäminen olisi kustannuksiltaan, palvelujen vähäisen tarpeen takia tai muusta erityisestä syystä kohtuutonta, eikä vapauttaminen vaaranna vesihuollon hoitamista laitoksen toiminta-alueella. Vapautus vesijohtoon liittamisestä edellyttää lisäksi, että kiinteistöllä on saatavilla riittävästi terveydensuojelulain (L763/1994) 5 luvussa tarkoitettua talousveden vaatimukset täyttävää vettä. Jätevesiviemäriin liittamisestä vapautuminen taas edellyttää, että jätevesien kokoaminen ja käsittely on järjestettävissä aiheuttamatta terveystahetta tai ympäristön pilaantumista. Huleveden ja perustusten kuivatusveden poistamista varten rakennettuun viemäriin liittymisestä vapautuminen edellyttää, että vesi voidaan asianmukaisesti poistaa muilla keinoin. Lyhyesti sanoen kiinteistö siis saa vapautuksen liittamisvelvollisuudesta, kun liittamisvaatimus olisi kohtuuton eikä vapautus aiheuta haittaa terveydelle, ympäristölle eikä vesihuoltolaitoksen toiminnalle.

4.3.3 Asuminen

Asumisoikeusasunto

Asumisoikeustalon omistaja vapautuu asumisoikeuslaissa epäsuorasti ilmenevästä velvollisuudestaan asumisoikeussopimuksen tekemiseen lain 4 c.4 §:n mukaisesti silloin, kun asumisoikeuden hallinnan saaja kieltäytyy tarjotusta asunnosta. Kieltäytymiseksi katsotaan myös se, ettei saaja kohtuullisessa määräajassa vastaa hänelle tehtyyn asumisoikeusasuntoa koskevaan tarjoukseen tai muuhun asumisoikeutta koskevaan ilmoitukseen. Lain 4 c.4 §:ssä säädetään määräajan pituudeksi vähintään kaksi viikkoa, mutta asumisoikeusasunnon omistaja voi harkintansa mukaan asettaa pitemmänkin määräajan.

Asumisoikeustalon omistaja vapautuu asumisoikeuslain 23.2 §:ssä säädetystä lunastusvelvollisuudesta, mikäli omistaja osoittaa henkilön, jolle asumisoikeuden haltija voi luovuttaa asumisoikeutensa. Ellei tällaista henkilöä löydy kolmen kuukauden kuluessa lunastusvelvollisuuden alkamisesta, ei lunastusvelvollisuudesta voi vapautua.

Asumisoikeuslain 32 §:n mukainen asumisoikeustalon omistajaa koskeva velvoite tehdä asumisoikeussopimus sellaisen henkilön kanssa, joka sai asumisoikeuden perinnön tai testamentin nojalla, on olennaisesti saman kuin velvoite tehdä asumisoikeussopimus kenen tahansa muun asumisoikeuden hallinnan saaneen henkilön kanssa. Velvoitteesta ei voi vapautua, mikäli perinnön tai testamentin nojalla asumisoikeuden saanut henkilö voi olla asumisoikeuden luovutuksensaaja eli jos hän täyttää lain 4 a §:ssä tai 4 b §:ssä säädettyt edellytykset. Sopimuksentekovelvollisuuden sijaan omistaja tosin on lain 31.3 §:n mukaan oikeutettu lunastamaan asumisoikeuden, mikäli perinnön tai testamentin nojalla asumisoikeuden saanut henkilö ei voi olla asumisoikeuden luovutuksensaaja eikä asumisoikeutta muuten lunasteta tai luovuteta lain 31.3 §:ssä säädetyllä tavalla. Sopimuspakko velvoitteen voi siis tällaisessa tilanteessa korvata asumisoikeuden lunastamisella, mutta lunastamiseen ei ole velvollisuutta⁹, päinvastoin kuin lain 23.2 §:n mukaisessa tilanteessa.

Aravavuokra-asunnon lunastus

Aravavuokra-asunnon hallintaan oikeuttavien osakkeitten omistaja voi kieltäytyä aravajaoituslain 12.1 §:ssä tarkoitetusta lunastusmenettelystä vain lain 12.2 §:ssä mainitussa tilanteessa, jossa lunastaminen edellyttää omistajan suostumusta. Silloin on kyse asunto-
tuotantolain (247/1966) tai aravalain (1189/1993) mukaisesti vuokra-asunnoksi lainoitettun asunnon hallintaan oikeuttavista osakkeista, jotka omistaa kunta, kuntayhtymä tai näiden tosiasiallisesti omistama yhtiö. Yhtiö saattaa täyttää elinkeinonharjoittajaksi katso-

⁹ Asumisoikeuslain säännösten nojalla on nähdäkseni mahdollista muodostua sellainen tilanne, jossa asumisoikeuden perinnön tai testamentin nojalla saanut henkilö ei itse ole oikeutettu käyttämään asumisoikeutta eikä hän myöskään pääse asumisoikeudesta eroon. Jos kyseinen henkilö ei täytä lain 4 a §:n eikä 4 b §:n edellytyksiä, lain 31.3 §:n mukainen lunastaminen tai luovuttaminen ei onnistu, eikä asumisoikeustalon omistaja käytä lain 31.3 §:n mukaista lunastusoikeuttaan, jää jäljelle enää lain 4.1 §:n sallima mahdollisuus, että kunta voi hyväksyä asumisoikeuden haltijaksi muunkin kuin em. edellytykset täyttävän henkilön. Jos kunta myöntää asianomaiselle henkilölle asumisoikeuden hallinnan, on tällä oikeus tehdä asumisoikeussopimus, ja sen jälkeen kun sopimus on tehty, on asumisoikeustalon omistaja lain 23.2 §:n mukaan lunastusvelvollinen, mutta jos kunta ei syystä tai toisesta myönnäkään asumisoikeuden hallintaa, ei asumisoikeuslaista nähdäkseni enää löydy keinoa tilanteen ratkaisemiseksi.

misen edellytykset, jolloin lunastus olisi kuluttajasopimus, mutta yhtiöllä ei tällaisessa tapauksessa siis ole velvoitetta suostua lunastusmenettelyyn. Muissa kuin aravarajoituslain 12.2 §:n mukaisissa tilanteissa omistaja ei voi vapautua arava-asetuksen 40.1 §:ssä säädetystä lunastusmenettelyyn velvoittavasta sopimuspakosta.

Maanvuokraus

Tontin- tai maanvuokrasuhteen päättyessä syntyvä maanvuokralain 34.1 §:n tai 55.1 §:n mukainen vuokranantajan velvollisuus lunastaa vuokra-alueella oleva rakennus raukeaa lain 36 §:n nojalla, jos vuokramies ei hyväksy vuokranantajan tekemää tarjousta tehdä uusi vuokrasopimus entisiin ehdoin. Vuokranantajan täytyy ilmoittaa tarjouksestaan vuokramiehelle viimeistään kuusi kuukautta ennen vuokrasopimuksen päättymistä. Jos vuokramies hyväksyy tarjouksen, ei lunastusvelvollisuutta synny, koska vuokrasuhteen jatkuessa sekä rakennus että maa-alue jäävät edelleen vuokramiehen hallintaan.

4.3.4 Posti- ja kuljetuspalvelut

Postipalvelut

Postiyritys voi kieltäytyä kirjelähetyksen vastaanottamisesta tai välittämisestä, jos jokin postilain 40.2 §:ssä mainituista ehdoista täyttyy. Kaikki mainitut kieltäytymisperusteet liittyvät kirjelähetyksen sisältöön. Esimerkiksi vaarallista tai valuvaa ainetta, elävän eläimen tai särkyvän esineen sisältävää kirjettä ei tarvitse ottaa vastaan eikä välittää. Sama koskee vakuuttamatonta kirjettä, joka sisältää rahaa tai muuta arvokasta.

Käytännössä postiyritys ei aina voi saada selville kirjeen sisältöä, sillä lähettäjä voi jättää postimaksulla varustetun lähetyksen keräilypisteeseen postiyrityksen noudettavaksi. Postiyrityksellä ei postilain 55.1 §:n mukaan ole oikeutta avata suljettua kirjettä. Jos kirje ei rikkoudu tai sen sisältö ei esimerkiksi vuoda kirjekuoren läpi, ei sisällöstä siksi voida välttämättä saada selkoa. Lain 56.1 §:n nojalla postiyritys saa kuitenkin hävittää kirjeen, jos sen sisältö on ilmeisesti pilaantunut. Muutoin kirje on toimitettava siihen merkittyyn osoitteeseen tai toissijaisesti palautettava lähettäjälle, niin kuin lain 54 §:ssä säädetään. Ellei palauttaminenkaan onnistu – esimerkiksi siksi, ettei lähettäjää tiedetä –

on kirje lain 54.4 §:n mukaan toimitettava Viestintävirastoon, jossa kirje saadaan lain 57.3 §:n nojalla avata. Mikäli sisältö tällöin todetaan pilaantuneeksi tai vaaralliseksi, saa kirjeen lain 59.5 §:n mukaan hävittää. Tällaisessa tilanteessa kirjelähetysten välittämismittausvelvollisuus siis raukeaa, vaikka vastaanottamisvelvollisuus ehkä alun alkaen olikin voimassa. Sisältöhän saattoi lähetettäessä olla kelvoinen ja pilaantuminen tapahtui vasta silloin, kun lähetys oli postiyhtiön hallussa.

Postilain 45.2 §:n mukainen tontin tai rakennuksen omistajaa koskeva velvoite sallia postilaatikon sijoittaminen esimerkiksi rakennuksen seinään tai tontille voidaan asettaa vain, mikäli velvoite on omistajan kannalta kohtuullinen ja lain 45.1 §:ssä mainitut edellytykset täyttyvät. Laissa tarkoitettujen edellytysten ovat seuraavat: sijoittamista ei voida muuten järjestää sekä postiyhtiöön että postin saajaan nähden kohtuullisella tavalla ja kohtuullisin kustannuksin, sijoittaminen ei vaaranna liikennettä, eikä sijoittaminen olennaisesti haittaa tontin käyttämistä. Elleivät edellytykset täyty, täytyy postiyhtiön määrätellä postilaatikon muu sijainti, niin kuin lain 44 §:ssä säädetään, tai asian voi riitauttaa, jolloin postilaatikon paikasta päättää kunnan rakennusvalvontaviranomainen.

Joukkoliikennepalvelut

Henkilökuljetuspalveluita tarjoava rautatieyhtiö vapautuu rautatiekuljetuslain 19.1 §:ssä säädetystä matkustajan ja tämän käsimatkatavaroiden kuljetusvelvollisuudesta, jos jokin kolmesta lain 19.2 §:ssä mainitusta ehdosta täyttyy. Kuljetusvelvollisuutta ei ole ensinnäkään silloin, jos kuljetukselle on este, johon rautatieyhtiö ei pysty vaikuttamaan ja jonka poistamiseen sillä ei ole velvollisuutta. Tällaisen esteen saattaisivat käsittääkseni muodostaa esimerkiksi erittäin vaikeat sääolosuhteet, joiden vallitessa juna ei kyettäisi ajamaan eikä korvaavia kuljetusmuotoja voitaisi käyttää. Toinen vapautumisen peruste on se, ettei rautatieyhtiöllä ole sopivaa kuljetustilaa. Tämä peruste tulee käytännössä sovellettavaksi esimerkiksi silloin, kun matkustajia on niin paljon, että junaan ei enää useampia mahdu eikä lisävaunuja tai lisäjuna ole mahdollista saada käyttöön.

Kolmas vapautumisperuste on puolestaan se, että rautatieyhtiö on jonkin muun lain kuin rautatiekuljetuslain perusteella oikeutettu kieltäytymään kuljetuksesta. Tällainen peruste löytyy ainakin laista järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä (L472/1977). Sen 3.1 §:n mukaan saadaan kieltäytyä päihtyneen henkilön matkustajaksi ottamisesta,

jos tämän voidaan käyttäytymisensä perusteella olettaa aiheuttavan häiriötä. Saman lain 3.2 §:n nojalla häiriötä aiheuttavan muunkin kuin päihtyneen matkustajan saa poistaa kulkuneuvosta, ellei häiriön aiheuttaminen kiellosta huolimatta pääty. Tällöin rautatieyrityksen kuljetusvelvollisuus siis raukeaa matkustajan omasta toiminnasta aiheutuvasta syystä. Poistamisoikeutta ei tosin lain 3.4 §:n mukaan ole, jos poistaminen vaarantaisi matkustajan terveyden. Ymmärtääkseni poistamista ei saa tehdä esimerkiksi asumattomalla seudulla, jossa poistetun henkilön olisi mahdoton selviytyä omin avuin.

Rautatieyritys saa poistaa matkustajan junasta myös rautatiekuljetuslain 30.2 §:n perusteella. Kyseinen säännös tulee sovellettavaksi, jollei matkustaja luovuta tarkastettavaksi käsimatkatavaraa, jonka rautatieyritys voi perustellusta syystä epäillä aiheuttavan vaaraa ihmisten terveydelle, ympäristölle tai omaisuudelle, niin kuin lain 29.1 §:ssä todetaan. Tällaista käsimatkatavaraa ovat ainakin järjestyslain (L612/2003) 3 luvussa mainitut kielletyt esineet ja aineet, kuten esimerkiksi teräaseet, lyömiseen soveltuvat esineet sekä syövyttävät aineet. Tarkastamiseen oikeutetuista henkilöistä säädetään lain 29.2 §:ssä. Tarkastamiseen oikeutettu henkilö saa lain 30.1 §:n nojalla poistaa junasta kaiken vaaraa aiheuttavan tavarat, myös muun kuin käsimatkatavaran, mutta vaaraa aiheuttavaksi epäiltyä käsimatkatavaraa hallussaan pitävän matkustajan junasta poistaminen edellyttää lain 30.2 §:n mukaan nimenomaan sitä, että matkustaja kieltäytyy luovuttamasta kyseistä tavaraa tarkastettavaksi. Matkustajan tai käsimatkatavaran junasta poistaminen aiheuttaa luonnollisesti sen, että rautatieyrityksen kuljetusvelvollisuus samalla raukeaa.

Taksipalvelut

Taksiliikennelain 12.2 §:ssä luetellaan syyt, joiden nojalla taksiluvan haltijan ei tarvitse suostua suorittamaan pyydettyä kuljetusta. Syyt ovat seuraavat: muu ajotehtävä, vapaa- vuoro, kuljettajan sallitun työajan ylittyminen, taksiluvan haltijan tai hänen perheenjäsenensä äkillinen sairaus, kuljettajan sairaus ja ajoneuvon rikkoutuminen. Lisäksi mainitaan ”muu näihin rinnastettava erityinen syy”. Muun erityisen syyn pätevyys tulee ymmärtääkseni arvioida tapauskohtaisesti.

Taksiluvan haltija saa taksiliikennelain 12.2 §:n nojalla kieltäytyä kuljetuksesta myös tilanteessa, jossa kuljettaja saisi työntekijänä pidättäytyä kuljetuksesta työturvallisuusnäkökohtien takia. Työstä pidättäytymiseen on työturvallisuuslain (L738/2002) 23.1 §:n

mukaan oikeus silloin, jos työstä aiheutuu vakavaa vaaraa työntekijän tai muiden työntekijöiden hengelle tai terveydelle. Esimerkiksi kuljetusta pyytävän asiakkaan uhkaava käyttäytyminen voisi nähdäkseni tuottaa oikeuden kuljetuksesta kieltäytymiseen.

4.3.5 Vakuutukset

Liikennevakuutusasetuksen 3 §:ssä vakuutuksenantajalle säädetty velvoite liikennevakuutuksen myöntämisestä vakuutusta hakevalle moottoriajoneuvon omistajalle on ehdoton. Vakuutuksenantaja ei nähdäkseni voi kieltäytyä vakuutuksen myöntämisestä millään perusteella – ei siinäkään tapauksessa, että ajoneuvon omistaja olisi aiemmin toistuvasti aiheuttanut liikenneonnettomuuksia. Ehdottoman sopimuspakon peruste on nähdäkseni se, että liikenneonnettomuuksista sivullisille aiheutuvat vahingot saattavat muodostua hyvinkin mittaviksi ja vakuutus on käytännössä ainoa väline, jonka avulla vahinkoja on mahdollista edes joiltain osin korvata.

Kuten luvussa 4.2.5 totesin, ainoastaan liikennevakuutus on sellainen kuluttajan ottama vakuutus, johon liittyy sopimuspakko. Koska muihin kuluttajan ottamiin vakuutuksiin ei liity sopimuspakkoa, ei näiden vakuutusten osalta ole olemassa sopimuspakosta vapauttavia edellytyksiäkään.

4.3.6 Rahoituspalvelut

Luottolaitoslain 134.1 §:n mukaan luottolaitos saa kieltäytyä peruspankkipalveluiden tarjoamisesta ETA¹⁰-valtiossa laillisesti oleskelevalle luonnolliselle henkilölle vain, jos kieltäytymiselle on painava peruste. Perusteen täytyy liittyä joko asiakkaaseen tai hänen aiempaan käyttäytymiseensä. Peruste voi olla myös se, ettei asiakassuhteelle ilmeisesti ole todellista tarvetta. Lain 134.2 §:ssä mainitaan lisäksi, että 134 §:ää ei sovelleta, jos 145 §:stä tai rahanpesun estämisestä ja selvittämisestä annetusta laista johtuu muuta. Viimemainitulla lailla tarkoitetaan nykyisin voimassa olevaa lakia rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä ja selvittämisestä (L503/2008, vastedes rahanpesulaki).

¹⁰ Euroopan talousalue.

Nybergh (2004, 223–236 ja 242–246) tarkasteli vielä tutkimuksensa tekemisen aikana voimassa olleen, mutta sittemmin kumotun luottolaitoslain muutosten 50 a §:ssä säädettyjä peruspankkipalveluiden tarjoamisesta kieltäytymisen perusteita yksityiskohtaisesti. Kumotun lain muutosten 50 a § on sisällöltään olennaisesti sama kuin nykyisen luottolaitoslain 134 §. Kumotun lain muutosten 50 a §:ssä viitattu kumotun lain 95 § oli nähdäkseni nykyisen lain 145 §:n lähtökohtana, ja kumotun lain 96 §:ssä säädettyistä asioista säädetään nykyisin rahanpesulaissa. Nykyisen lain esitöissä (HE21/2006, 1) mainitaan, että lain asiasisältö muuttuisi vain luottolaitosten taloudellisen aseman valvontaa koskevilta osin, eli peruspankkipalveluiden tarjoamisvelvollisuutta ei muutettaisi. Siksi Nyberghin (2004, 223–236 ja 242–246) esittämä analyysi peruspankkipalveluiden tarjoamisesta kieltäytymiseen oikeuttavista perusteista on nähdäkseni yhä täysin pätevä.

Talletustilin avaamisen estäväksi asiakkaaseen tai hänen aiempaan käyttäytymiseensä liittyväksi painavaksi perusteeksi Nybergh (2004, 226–227) nimeää asiakkaan aiemmin saman luottolaitoksen kanssa tekemään vastaavanlaiseen sopimukseen kohdistuneen olennaisen sopimusrikkomuksen. Tällaiseksi rikkomukseksi Nybergh (2004, 227) katsoo luottolaitokselle luottotappioita aiheuttaneet tilinylitykset – etenkin, jos asiakas on tilinylitysten tapahduttua todettu maksuhaluttomaksi. Jos kyse on maksuhaluttomuuden asemesta ollut kuluttajansuojalain 7:34 §:ssä tarkoitetun kaltaisen sosiaalisen suoritus-esteen aiheuttamasta maksukyvyttömyydestä, ei kyse Nyberghin (2004, 227) mukaan olisi niin painavasta perusteesta, että luottolaitos voisi kieltäytyä avaamasta talletustiliä. Painavaksi perusteeksi voitaisiin katsoa myös asiakkaan lähipiiriin kuuluvan henkilön, kuten puolison, aiempi olennainen sopimusrikkomus, mikäli kyseisen henkilön ja asiakkaan raha-asiat ovat yhteiset (Nybergh 2004, 228).

Toinen luottolaitoslain 134.1 §:ssä mainittu peruste kieltäytyä talletustilin avaamisesta on se, ettei asiakassuhteelle ilmeisesti ole todellista tarvetta. Tätä perustetta Nybergh (2004, 230) pitää ongelmallisena, sillä kumotun luottolaitoslain muutosten esitöissä (HE33/2002) ei täsmennetty, millaisissa tilanteissa asiakassuhteelle ei voitaisi katsoa olevan todellista tarvetta. Nybergh (2004, 231) päätyy käsitykseen, että peruste lienee sovellettavissa vain ulkomaalaiseen henkilöön, joka ei oleskele Suomessa pitkään eikä pysty esittämään syytä tarpeelle avata talletustili suomalaisessa luottolaitoksessa.

Luottolaitoslain 134.2 §:ssä viitattu lain 145 § sisältää 1 momentissaan vaatimuksen siitä, että luottolaitoksen täytyy tuntea asiakkaansa. Lain 145.4 §:n mukaisesti Rahoitus-tarkastus¹¹ voi antaa tarkempia määräyksiä menettelytavoista, joita asiakkaan tuntemisessa noudatetaan. Tällaiset määräykset, vieläpä erittäin yksityiskohtaiset, onkin annettu (S2.4/2010, 14–43). Nähdäkseni tässä yhteydessä ei ole tarkoituksenmukaista käsitellä määräyksiä tyhjentävästi, vaan riittää todeta niiden olennainen ydin: asiakas on voitava tunnistaa luotettavasti, ja lisäksi on tunnettava asiakkaan toiminnan laatu ja laajuus (S2.4/2010, 14). Asiakkaan tunnistamista ja hänen henkilöllisyytensä toteamista silloin, kun perustetaan vakituista asiakassuhdetta, edellytetään luottolaitokselta myös rahanpesulain 7.1 §:n nojalla. Rahanpesulain 6.2 §:ssä itse asiassa kielletään asiakassuhteen perustaminen, ellei asiakkaan tuntemiseksi säädettyjä toimia voida toteuttaa.

Luottolaitoslain 134.2 § ja 145.1 §, rahanpesulain 7.1 § ja Finanssivalvonnan määräykset muodostavat kokonaisuuden, jonka perusteella luottolaitoksella on oikeus kieltäytyä talletustilin avaamisesta ja muiden peruspankkipalveluiden tarjoamisesta, ellei asiakkaan luotettava tunnistaminen onnistu. Tunnistamisongelma voi käytännössä koskea nähdäkseni lähinnä vain niitä Suomessa laillisesti oleskelevia ulkomaalaisia, joille on myönnetty ulkomaalaislain (L301/2004) 134 §:ssä tarkoitettu muukalaispassi tai lain 135 §:ssä tarkoitettu pakolaisen matkustusasiakirja. Ellei asianomaisen henkilön henkilöllisyyttä pystytä em. asiakirjoja myönnettäessä varmistamaan, tehdään siitä lain 136.5 §:n nojalla merkintä asiakirjaan. Finanssivalvonnan antamien asiakkaan tunnistamista koskevien määräysten (S2.4/2010, 26) kohdan 61 mukaan luottolaitos voi päättää, mitkä henkilöllisyyden todentamisasiakirjat se hyväksyy. Mikäli asiakirjaan on merkitty, ettei henkilöllisyyttä ole varmistettu, saattaa luottolaitos katsoa, ettei asiakasta pystytä tunnistamaan luotettavasti. Näin tiedetään käyneen erälle Suomeen otetuille kiintiöpakolaisille, joille luottolaitos ei avannut talletustiliä sen takia, että asianomaisten matkustusasiakirjoissa oli kyseinen merkintä (Salminen 2011).

Tunnistamisongelmaan liittyy mielenkiintoinen yksityiskohta. Talousvaliokunta otti nimittäin kumotun luottolaitoslain muutosten esitöissä kantaa siihen, keillä on oikeus lain 50 a §:ssä tarkoitettuihin peruspankkipalveluihin. Valiokunnan mukaan Suomessa laillisesti oleskelevilla opiskelijoilla ja pakolaisilla tulee olla oikeus näihin palveluihin. (TaVM25/2002, 4.) Koska nykyisen luottolaitoslain säännös peruspankkipalveluiden

¹¹ Nykyisin Finanssivalvonta.

tarjoamisvelvollisuudesta on olennaisesti sama kuin kumotun lain 50 a §, ovat lain tarkoitus ja luottolaitoksilla Finanssivalvonnan määräysten (S2.4/2010, 26) kohdan 61 perusteella oleva valta päättää henkilöllisyyden todentamiseksi hyväksymistään asiakirjoista nähdäkseni keskenään ristiriitaiset. Rahanpesulakia tulee toki noudattaa, mutta silti katson kohtuuttomaksi, että Suomeen otetuilta kiintiöpakolaisilta voidaan evätä oikeus talletustilin avaamiseen. Suomessahan on hyvin vaikea toimia ilman talletustiliä, koska esimerkiksi etuudet ja palkat maksetaan vain harvoin käteisenä.

Talletustilillä olevien varojen käyttämisen mahdollistavia tavanomaisia tilinkäyttövälineitä ovat pankkiautomaattikortti, pankkikortti sekä verkkopankkitunnukset. Näistä pankkiautomaattikortti aiheuttaa sen myöntäneelle luottolaitokselle pienimmän riskin siitä, että asiakas käyttäisi välinettä väärin. Pankkiautomaattikorttillahan ei voi maksaa ostoksia, vaan ainoastaan nostaa käteistä pankkiautomaatista. Tilinylitysmahdollisuus on siksi käytännössä olematon. Nyberghin (2004, 240) mukaan pankkiautomaattikortti voidaankin myöntää myös asiakkaalle, jolla on maksuhäiriöitä. Muiden tilinkäyttövälineiden myöntämisestä kieltäytymiseen oikeuttaviksi luottolaitoslain 134.1 §:ssä tarkoitetuiksi painaviksi perusteiksi Nybergh (2004, 243) ei kuitenkaan katso esimerkiksi maksuhäiriötä tai tilinylitystä sinänsä, koska tilinylitys voi olla tahaton ja maksuhäiriön saattaa aiheuttaa vaikkapa sosiaalinen suorituseste. Jotta luottolaitos voisi tällaisten syiden vuoksi kieltäytyä tilinkäyttövälineen myöntämisestä, pitää asiakkaan maksuhäiriön, tilinylityksen tai muun luottolaitokselle vahinkoa aiheuttaneen toiminnan tarkoituksena nimenomaan ollakin vahingon tuottaminen. (Nybergh 2004, 243.)

Maksupalvelua koskevan toimeksiannon toteuttamisesta kieltäytymiseen oikeuttavia perusteita on Nyberghin (2004, 235) mukaan ainoastaan yksi: epäily siitä, että toimeksiannossa on kyse rahanpesusta tai terrorismin rahoittamisesta. Rahanpesulain 26.1 §:n nojalla luottolaitos voi tällaista toimintaa epäillessään kieltäytyä toimeksiannosta tai keskeyttää sen lisäselvitysten hankkimista varten. Lainvastaisen toimeksiannon toteuttamiseksi hankittavaa palvelua ei tosin nähdäkseni voitaneakaan pitää kuluttajansuojalain 1:3 §:ssä tarkoitettuna kuluttajan yksityistä talouttaan varten hankkimana hyödykkeenä – ei edes siinä tapauksessa, että toimeksiantajana muuten käyttää maksupalvelua laillisiin tarkoituksiin. Rahanpesulain vastainen toimeksianto ei siksi mielestäni ole kuluttajasopimus, eivätkä tällaiset toimeksiannot siksi kuulu opinnäytteeni aihepiiriin.

Arvo-osuusjärjestelmälain 10.4 §:ssä säädetystä velvollisuudesta arvo-osuustilin avaamiseen on nähdäkseni mahdollista vapautua. Lain 29 b §:ssä nimittäin mainitaan, että tilinhoitajayhteisön täytyy tuntea asiakkaansa ja että asiakkaan tuntemisesta pätee, mitä rahanpesulaissa säädetään. Koska rahanpesulain 6.2 §:ssä kielletään asiakassuhteen perustaminen, ellei asiakkaan tuntemiseksi säädettyjä toimia pystytä toteuttamaan, voi käydä niin, ettei asiakkaalle avata arvo-osuustiliä, mutta silloin on nähdäkseni aina kyse ulkomaalaisesta asiakkaasta, jolloin voidaan soveltaa arvo-osuustililain 5 a.1 §:ää. Sen mukaan ulkomaalaisen omistamat arvo-osuudet voidaan kirjata omaisuudenhoitotilille, jota hallitsee joku muu kuin arvo-osuuksien omistaja. Arvo-osuustilin asemesta avataan toisin sanoen nimeltään erilainen, vaikkakin käyttötarkoitukseltaan arvo-osuustiliä olennaisesti vastaava tili.

4.3.7 Muut toimialat

Ajoneuvojen katsastus

Katsastuslain 13.1 §:ssä säädetty ajoneuvon katsastuksen suorittamisvelvoite on ehdoton. Katsastuspalveluiden tarjoamiseen toimiluvan saanut yritys ei siis voi kieltäytyä katsastuksen suorittamisesta millään perusteella. Esimerkiksi katsastusten ruuhkautuminen ei oikeuta kieltäytymään palvelun tarjoamisesta. Ruuhkautuneessa tilanteessa ajoneuvon haltija luonnollisesti joutuu joustamaan katsastuksen ajankohdasta, ellei hän halua käyttää valintavapauttaan ja etsiä toista katsastuspalveluiden tarjoajaa, jolta palvelun saisi pikemmin.

Valmismatkaliikkeit

Valmismatkalain 16.1 §:n mukaisesta matkanjärjestäjän velvollisuudesta avustaa matkan aikana vahingon kärsinyttä matkustajaa ei käsittääkseni voi vapautua. Sen sijaan lain 16.2 §:ssä säädetty velvoite ”pyrittävä mahdollisuuksien mukaan rajoittamaan matkustajalle aiheutuvaa vahinkoa” ei nähdäkseni ole ehdoton. Jos tilanne olisi esimerkiksi sellainen, että muut henkilöt joutuisivat välittömään vaaraan, mikäli matkanjärjestäjä ryhtyisi toimenpiteisiin vahingon kärsineelle matkustajalle aiheutuvan vahingon rajoittamiseksi, voisi 16.2 §:n velvoitteesta nähdäkseni vapautua.

Nuohous

Pelastuslaissa säädetystä nuohousta koskevasta sopimuspakkovelvollisuudesta on mahdollista vapautua. Lain 59.4 §:ssä nimittäin mainitaan pelastuslaitoksen voivan antaa yksittäisen nuohouskohteen osalta luvan siihen, että kohteen saa nuohota joku muukin kuin nuohooja. Kyseisessä lainkohdassa ei rajoiteta sitä, ketkä voivat hakea lupaa, joten hakija voi olla kumpi sopijapuoli tahansa, siis joko rakennuksen omistaja tai haltija tai nuohouspalvelun tuottaja. Lakiin ei ole kirjattu perusteita, joiden vallitessa lupa myönnettäisiin, joten luvan myöntäminen on pelastuslaitoksen harkintavaltaan kuuluva asia.

Jätehuolto

Kuluttaja voi joissakin tapauksissa vapautua jätelain 5 luvun mukaisesta velvollisuudesta osallistua järjestettyyn jätteenkuljetukseen. Ensinnäkin jätelain 35.4 §:n mukaan kunta voi päättää, ettei sen jollakin alueella järjestetä kiinteistöistä jätteenkuljetusta. Silloin sopimusta järjestettyyn jätteenkuljetukseen osallistumisesta ei voida solmia. Sopimuspakosta voi vapautua myös jätelain 41.1 §:n nojalla, jos jäte luovutetaan kunnan järjestämään alueelliseen vastaanottoaikaan. Jätteen haltija huolehtii silloin kuljetuksesta. Tätä vaihtoehtoa voidaan tosin rajoittaa paikallisilla jätehuoltomääräyksillä. Esimerkiksi Joensuun alueellisen jätelautakunnan yleisten jätehuoltomääräysten (Joensuu 2012, 10) 15.1 §:n mukaan vain vapaa-ajan kiinteistön haltija voi liittyä aluekeräyspisteen käyttäjäksi eli vakituisesti asutun kiinteistön haltija ei voi vapautua järjestettyä jätteenkuljetusta koskevasta sopimuspakosta. – Kunnan lukuun toimiva jätteen kuljettaja ei nähdäkseni voi vapautua velvoitteesta tehdä sopimus jätteen haltijan kanssa.

Jätelain 56.1 §:ssä säädetty tuotteen jakelijan velvollisuus ottaa vastaan käytöstä poistettuja tuotteita koskee ainoastaan niitä tuotteita, jotka kyseisessä säännöksessä mainitaan. Kannettavat paristot ja akut on otettava vastaan, vaikkei asiakas ostaisikaan tilalle uutta tuotetta. Jakelija ei siis voi vapautua velvollisuudesta ottaa vastaan paristoja ja akkuja. Sen sijaan sähkö- ja elektroniikkalaitteet on otettava vastaan vain, jos asiakas ostaa tilalle vastaavanlaisen uuden laitteen. Renkaat on samaten otettava vastaan vain, jos asiakas ostaa tilalle saman määrän vastaavanlaisia uusia renkaita. Sopimuspakko ei siis viimeainittujen tuotteiden kohdalla tule voimaan, ellei jakelijalle luovutettavan käytöstä poistetun tuotteen tilalle samalla hankita vastaavanlaista uutta tuotetta.

Pantillisissa pakkauksissa myytävien juomien jakelijan velvollisuus ottaa vastaan samaan palautusjärjestelmään kuuluvia tyhjiä juomapakkauksia on jätelain 71 §:n nojalla rajattu koskemaan vain kohtuullista määrää tyhjiä pakkauksia. ”Kohtuullisuus” suhteutetaan jakelijalla myynnissä olevaan pakattujen juomien määrään. Automarket on siksi velvollinen ottamaan vastaan suuremman määrän tyhjiä pakkauksia kuin lähikauppa. Jakelija ei voi täysin vapautua velvollisuudesta ottaa vastaan tyhjiä pakkauksia, mutta keltään asiakkaalta pakkauksia ei tarvitse ottaa vastaan ylettömän suurta määrää.

Romutettavaksi tarkoitetun ajoneuvon käsittelijän on jätelain 59.1 §:n mukaisesti ”annettava ajoneuvon haltijalle romutustodistus tarkistettuaan tämän oikeuden luovuttaa ajoneuvo romutusta varten”. Tämä merkitsee käsittäkseni sitä, että käsittelijä vapautuu velvollisuudesta ottaa ajoneuvo romutettavaksi, jos ajoneuvon haltija ei pysty osoittamaan oikeuttaan ajoneuvon luovuttamiseen.

4.3.8 Vapautuminen epäsuorasta sopimuspakkovelvoitteesta

Kun epäsuora velvoite sopimuspakkoon ilmaistaan säädöksessä luettelemalla tilanteet, joissa sopimusta ei saa tehdä tai joissa sopijapuolella on oikeus kieltäytyä sopimuksesta, on sopimuspakosta vapautumisen perusteet näissä tapauksissa yleensä helppo tunnistaa. Alkoholilain 16 § ja 24 §, tupakkalain 10 § ja lääkelain 54 a.1 § sisältävät kieltoja, joiden mukaan kyseisissä säännöksissä tarkoitettuja tuotteita ei saa myydä eikä muuten luovuttaa säännöksissä yksilöidyille henkilöryhmille. Näihin henkilöryhmiin kuuluvien asiakkaiden kohdalla sopimuspakkovelvoite ei toisin sanoen vallitse, joten tuotteita myyvien yritysten voidaan katsoa vapautuvan sopimuspakosta. Samaten räjähdelaiki ja räjähdeseasetus sisältävät tuotteiden myyntiä ja luovuttamista koskevia kieltoja, joissa määriteltyjen ehtojen täytyminen vapauttaa räjähteitä myyvän yrityksen myyntiä koskevasta sopimuspakosta. Ehdot tosin esitetään monimutkaisella tavalla kahdessa eri säädöksessä eikä ehtojen yhdistelmän hahmottaminen siksi ole aivan vaivatonta.

Lääkkeiden myyntiä koskeva velvoite ilmaistaan rajoituksena: lääkelain 38 a §:n mukaan lääkkeitä saa myydä kuluttajille vain apteekeista. Apteekeilla on siis yksinoikeus lääkkeiden myymiseen ja siksi apteekeilla on velvollisuus myydä lääkkeitä kaikille niitä tarvitseville. Tästä velvollisuudesta apteekki ei ymmärtääkseni voi vapautua.

5 YHTEENVETO

5.1 Sopimuksen tekeminen

Liiketoiminnassa on kyse hyödykkeiden eli tuotteiden ja palveluiden vaihdannasta sekä vaihdantaa helpottavien tukipalveluiden tarjoamisesta. Tukipalveluita ovat esimerkiksi rahoituspalvelut ja logistiset palvelut. Hyödykkeiden ostaminen, myyminen tai vuokraaminen sekä tukipalveluiden käyttäminen edellyttävät, että hyödykkeen tarjoaja ja hyödykettä tarvitseva tekevät vaihdantaa koskevan sopimuksen. Sopimus solmitaan erilaisten sopimuksentekoprosessien tuloksena.

Sopimuskumppanit päätyvät sopimukseen yksinkertaisimmillaan niin, että toinen osapuoli ilmaisee toiselle osapuolelle tahtonsa hyödykkeen hankkimiseen. Näin tapahtuu esimerkiksi valintamyymälässä, kun asiakas valitsee haluamansa tuotteet ja maksaa ne myymälän kassalla. Sopimus syntyy samalla, kun tuotteet maksetaan. Tavanomaista ostotilannetta ei useinkaan edes mielletä sopimuksen tekemiseksi, koska sopimusneuvotteluja ei käydä eikä sopimuksesta synny kassakuitin lisäksi muita asiakirjoja. Tällaista osapuolten sanattomaan yhteisymmärrykseen perustuvaa sopimusta sanotaan hiljaiseksi sopimukseksi. Enemmän ”oikeanlaisena” sopimuksena pidetään asunnon vuokrasopimusta, jonka syntyminen edellyttää useimmiten neuvotteluja vuokrasuhteen yksityiskohdista ja joka yleensä solmitaan kirjallisesti. Monimutkaisissa sopimuksentekoprosesseissa edetään tarjouspyyntö–tarjous–tilaus-vaiheiden mukaisesti ja prosessin eri vaiheiden edellä voidaan käydä mahdollisesti pitkällisiäkin sopimusneuvotteluja. Näin toimitaan vaikkapa laajaa rakennusurakkaa kilpailutettaessa.

Sopimusta tehtäessä lähtökohtana on yleensä sopimusvapaus: sopimus solmitaan osapuolten vapaasta tahdosta ja sopimuksen yksityiskohdat pyritään sopimaan molempien osapuolten etua tavoitellen. Käytännössä sopimusvapaus voi tosin olla rajoitettu. Jos esimerkiksi hyödykkeen hinta on säännelty, ei hinnasta tosiasiaa voida neuvotella. Muistakaan sopimuksen ehdoista ei aina voida sopia yksilöllisesti, koska hyödykettä ehkä tarjotaan kaikille asiakkaille samanlaisin vakioehdoin. Rajoituksista huolimatta sopimusvapauden katsotaan silti vallitsevan, koska osapuolet voivat normaalisti päättää ainakin sen, tekevätkö he keskenään sopimuksen vai jättävätkö sen tekemättä.

Merkittävä poikkeus sopimusvapaudesta on sopimuspakko. Sen vallitessa osapuoli on velvollinen solmimaan sopimuksen, kun toinen osapuoli niin vaatii. Sopimuspakon velvoittamalla osapuolella ei toisin sanoen ole oikeutta kieltäytyä sopimuksen tekemisestä. Sopimuspakko ilmenee toimialoilla, joilla elinkeinonharjoittaja on monopoli-asemassa tai siihen verrattavassa asemassa, ja se velvoittaa useimmiten elinkeinonharjoittajaa. Sopimuspakon tavoite on turvata osapuolten tasaveroisuutta tilanteissa, joissa jompikumpi osapuoli on sopimusta tehtäessä toista heikommassa asemassa. Ilmiönä sopimuspakon katsotaan siksi kuuluvan niin sanotun sosiaalisen sopimusoikeuden piiriin.

Sopimuspakko ei velvoittavuudestaan huolimatta ole aina täysin ehdoton. Jos sopimussuhteeseen liittyvät riskit ovat erityisen suuret tai aivan ilmeiset, voidaan sopimuksen tekemisestä useimmiten kieltäytyä, vaikka sopimuspakko periaatteessa vallitsisikin. Kieltäytymiseen täytyy olla vankka peruste, sillä perusteeton kieltäytyminen aiheuttaa paitsi velvollisuuden sopimuksen tekemiseen, myös vahingonkorvausvelvollisuuden. Hyväksyttävät kieltäytymisperusteet ilmaistaan lainsäädännössä eikä niitä siksi voida päättää mielivaltaisesti.

5.2 Tutkimuksen tulokset

Tutkimustehtävänäni oli kartoittaa ne kuluttajien kannalta merkittävät toimialat, joilla sopimuspakko ilmenee, sekä seuloa lainsäädännöstä esille sopimuspakkoon velvoittavat lainkohdat. Lisäksi tavoitteena oli selvittää edellytykset, joiden vallitessa sopimuspakon velvoitteesta on mahdollista vapautua. Toimialojen kartoitus sujui melko vaivattomasti, sillä useimmat sopimuspakon velvoittamista toimialoista on mainittu elinkeinolaissa. Löysin tosin muutamia elinkeinolaissa mainitsemattomiakin toimialoja, joilla sopimuspakko vallitsee. Kartoitusta työläämpää oli sopimuspakkoon velvoittavien lainkohtien etsiminen. Kutakin toimialaa koskevia säädöksiä ei näet aina ollut helppo tunnistaa. Monilla elinkeinolaissa mainituilla toimialoilla sopimuspakko ei sitä paitsi edes vallitse, mutta se varmistui vain säädöstekstien yksityiskohtaisen läpikäynnin myötä. Lisäksi täytyi erottaa, onko kyse sopimuspakosta vai pelkästään sitä muistuttavasta sääntelystä. Kun sopimuspakkovelvoite löytyi, oli yleensä helppo löytää myös lainkohta, jonka perusteella sopimuspakosta on mahdollista vapautua. Velvoittava ja vapauttava lainkohta sisältyvät nimittäin useimmiten, joskaan eivät aina, samaan säädökseen.

Esitin eri toimialoilla vallitsevien sopimuspakkokäytänteiden yksityiskohdat luvussa 4. Opinnäytetyön tekemistä aloittaessani päätin jäsentää työni niin, että tarkastelen ensiksi kaikki sopimuspakkovelvoitteet, mitkä löydän, ja vasta sen jälkeen käsittelen velvoitteista vapauttavat perusteet. Ajattelin, että näin voisin vertailla eri toimialojen sopimuspakkokäytänteitä toisiinsa ja vastaavasti vertailla myös sopimuspakosta vapauttavia perusteita eri toimialojen välillä. Päätökseni osoittautui huonoksi. Sopimuspakon velvoittamia toimialoja löytyi nimittäin enemmän kuin oletin. Kutakin toimialaa koskevien velvoitteiden ja niistä vapauttavien perusteiden kuvailut ovat sen vuoksi nyt luvun 4 tekstissä kaukana toisistaan, mikä hankaloittaa yksittäistä toimialaa koskevien tietojen esiin hakemista. Lisäksi työn edistyessä osoittautui, että toimialoilla on toisiinsa nähden erilaisia käytänteitä ja etenkin kovin erilaisia vapauttavia perusteita. Siksi toimialojen toisiinsa vertaileminen ei välttämättä olekaan tarkoituksenmukaista. Kutakin yksittäistä toimialaa koskevien velvoitteiden ja niistä vapautumisen tarkasteleminen kokonaisuutena olisi saattanut olla mielekkäämpi lähestymistapa kuin se, minkä alkujaan valitsin.

Esitän seuraavaksi joitakin lukumäärätietoja, jotka kuvaavat muutamia ominaisuuksia löytämästäni aineistosta. Sen jälkeen pohdin, miten sopimuspakkoa ja siitä vapauttavia perusteita voitaisiin luokitella.

Kuluttajasopimuksia koskevia sopimuspakkovelvoitteita löytyi kaikkiaan 35 kappaletta. Ne sisältyvät 21 säädökseen ja vallitsevat 25 eri toimialalla. Velvoitteista valtaosa eli 31 kappaletta on säädetty yksinomaan yritystä velvoittaviksi. Sekä yritystä että kuluttajaa koskevia molemminpuolisia sopimuspakkovelvoitteita on kolme. Ne vallitsevat vesihuollon, jätteiden kuljetuksen ja nuohouksen toimialoilla. Ainoa pelkästään kuluttajaa koskeva yksipuolinen sopimuspakkovelvoite on säädetty postilaissa.

Yrityksiä koskevista 34 sopimuspakkovelvoitteesta suurin osa, 28 kappaletta, velvoittaa jokaista saman toimialan yritystä. Muista kuudesta yrityksiä koskevasta velvoitteesta viisi on rajoitettu koskemaan vain toimialueellaan määräävässä markkina-asemassa tai muuten erityisasemassa olevaa yritystä. Nämä velvoitteet koskevat puhelinliittymän tarjoamista, sähkön myyntiä, maakaasun myyntiä, nuohousta ja jätteiden kuljetusta. Kuudes rajoitettu velvoite tulee käsittääkseni sovellettavaksi vain harvoin; siinä on kyse aravavuokra-asunnon omistavan yrityksen velvollisuudesta suostua vuokralaisen tekemään asunnon hallintaan oikeuttavien osakkeiden lunastusvaatimukseen.

Sopimuspakkovelvoitteista 26 on ehdollisia eli velvoitteesta on mahdollista vapautua, toisin sanoen sopimusta ei tiettyjen edellytysten vallitessa ole pakko solmia, vaikka yleensä velvoite sopimuksen tekemiseen on olemassa. Ehdottomia velvoitteita on yhdeksän ja ne velvoittavat yrityksiä. Velvoitteet koskevat sähkön myyntiä, maakaasuverkkoon liittymiseksi tarvittavan liittymäsopimuksen tekemistä, maakaasun myyntiä, suostumista aravavuokra-asunnon hallintaan oikeuttavien osakkeiden lunastusvaatimukseen, liikennevakuutuksen myöntämistä, lääkkeiden myyntiä, ajoneuvon katsastamista, valmismatkaliikkeen järjestämällä matkalla vahingon kärsineen tai onnettomuuteen joutuneen asiakkaan avustamista sekä käytöstä poistettujen paristojen ja akkujen vastaanottamista.

Velvoite sopimuspakkoon ilmaistaan epäsuorasti eli sopimuksentekokiellon tai rajoituksen avulla kuudessa tapauksessa. Epäsuora velvoite koskee peruspankkipalveluiden tarjoamista, alkoholin myyntiä ja anniskelua sekä tupakkatuotteiden, tupakointivälineiden, nikotiinivalmisteiden, räjähteiden ja lääkkeiden myyntiä. Myös asumisoikeussopimuksen tekemistä ja järjestettyyn jätteenkuljetukseen osallistumista koskevat velvoitteet voitaisiin katsoa epäsuorasti ilmaistuiksi, koska näitä kahta velvoitetta ei ole säädetty missään yksittäisessä lainkohdassa, vaan velvoitteiden voimassaolo käy ilmi useiden eri säännösten muodostamasta kokonaisuudesta. En silti katso näitä velvoitteita epäsuoriksi, vaan rajaan epäsuoran velvoitteen tarkoittamaan vain niitä tapauksia, joissa velvoite ilmaistaan nimenomaan säännökseen kirjatun kiellon tai rajoitteen kautta. Kaikki muut 29 tapausta katson suoraan ilmaistuiksi sopimuspakkovelvoitteiksi, vaikka jotkin näistä velvoitteista ehkä ilmenevätkin vain useista eri lainkohdista päättelämällä.

Yhteenveto kaikista löytämistäni sopimuspakkovelvoitteista on taulukossa 1. Esitän taulukossa 1 myös edellä kuvailemani velvoitteiden ryhmittelytekijät eli sen, kumpi sopijapuolista on velvoitettu tai onko velvoite molemminpuolinen, koskeeko velvoite vain joitakin toimialan kaikista yrityksistä, onko velvoite ehdoton eli siitä ei ole mahdollista vapautua, ja onko kyse epäsuorasti ilmastusta velvoitteesta. Näihin tekijöihin perustuva ryhmittely on sinänsä selkeä, koska jokaisesta löytämästäni velvoitteesta voidaan yksiyymmärteisesti määritellä, millainen ryhmittelytekijöiden arvojen yhdistelmä kyseiseen velvoitteeseen liittyy. Tällainen ryhmittely on tosin keinotekoinen, sillä samalla tavoin ryhmitellyillä velvoitteilla ei välttämättä ole mitään luonnollista yhteyttä toisiinsa. Tarkastelen velvoitteiden luokitteluperiaatteita seuraavassa luvussa.

Taulukko 1. Kooste sopimuspakkovelvoitteista. Sarakkeissa käytettävät merkinnät:

i: Velvoitettu on (Y) yritys, (K) kuluttaja, (M) molemmat eli sekä yritys että kuluttaja.

ii: Velvoite on (R) rajoitettu eli se ei koske toimialan kaikkia yrityksiä.

iii: Velvoite on (P) ehdoton eli siitä ei voi vapautua.

iv: Velvoite ilmaistaan lainsäädännössä (E) epäsuorasti.

	velvoite	i	ii	iii	iv
1	puhelinliittymäsopimuksen tekeminen	Y	R		
2	sähköliittymäsopimuksen tekeminen	Y			
3	sähkönsiirtosopimuksen tekeminen	Y			
4	sähkönmyyntisopimuksen tekeminen	Y	R	P	
5	maakaasuliittymäsopimuksen tekeminen	Y		P	
6	maakaasun siirtosopimuksen tekeminen	Y			
7	maakaasun myyntisopimuksen tekeminen	Y	R	P	
8	vesijohto- ja viemäri liittymäsopimuksen tekeminen	M			
9	asumisoikeussopimuksen tekeminen	Y			
10	asumisoikeuden lunastaminen sen haltijalta	Y			
11	asumisoikeuden lunastaminen perinnönsaajalta	Y			
12	aravavuokra-asunnon luovuttaminen lunastusmenettelyssä	Y	R	P	
13	vuokratontilla olevien rakennusten lunastaminen	Y			
14	muulla vuokra-alueella olevien rakennusten lunastaminen	Y			
15	kirjelähetysten vastaanottaminen saajalle toimitettavaksi	Y			
16	postinjakelulaitteiden sijoittaminen kiinteistön alueelle	K			
17	rautateillä matkustavien ja käsimatkatavaran kuljettaminen	Y			
18	taksilla matkustavien kuljettaminen	Y			
19	liikennevakuutuksen myöntäminen	Y		P	
20	peruspankkipalveluiden tarjoaminen	Y			E
21	arvo-osuustilin avaaminen	Y			
22	alkoholin myyminen ja anniskeleminen	Y			E
23	tupakkatuotteiden ja tupakointivälineiden myyminen	Y			E
24	nikotiinivalmisteiden myyminen	Y			E
25	räjähteiden myyminen	Y			E
26	lääkkeiden myyminen	Y		P	E
27	ajoneuvon katsastuksen suorittaminen	Y		P	
28	matkustajan avustaminen valmismatkalla	Y		P	
29	matkustajalle valmismatkalla aiheutuvan vahingon rajoittaminen	Y			
30	tulisijojen ja savuhormien nuohoaminen	M	R		
31	järjestetyn jätteenkuljetuksen käyttäminen ja tarjoaminen	M	R		
32	käytöstä poistettujen paristojen ja akkujen vastaanottaminen	Y		P	
33	käytöstä poistettujen sähkölaitteiden ja renkaiden vastaanottami-	Y			
34	juomapakkausten vastaanottaminen	Y			
35	romutettavan ajoneuvon vastaanottaminen	Y			

5.3 Pohdinta

Sopimuspakko ilmenee monilla toimialoilla ja sopimuspakkovelvoitteiden kirjo on sen vuoksi kovin laaja. Velvoitteiden olemassaoloa ei tosin käytännössä useinkaan huomata, sillä tavanomaiset sopimuksentekotilanteet ovat valtaosin sellaisia, että sopimus solmittaisiin joka tapauksessa, vallitsipa sopimuspakko tai ei. Yritysten toimintahan edellyttää asiakkaiden saamista eikä yrityksillä siksi yleensä ole syytä kieltäytyä tekemästä sopimuksia asiakkaaksi haluavien kanssa. Kieltäytyminen tulee käytännössä harkittavaksi vain kahdenlaisissa tilanteissa: ensinnäkin silloin, kun asiakkuudesta saattaisi aiheutua yritykselle normaalia suurempi riski, ja toisaalta silloin, kun yrityksessä tiedetään, ettei sopimusta kyettäisi täyttämään. (Hemmo 2003, 84.) Esimerkiksi taksinkuljettaja saa kieltäytyä uhkaavasti käyttäytyvän asiakkaan kuljetettavaksi ottamisesta, koska asiakas saattaisi kuljetuksen aikana vaarantaa kuljettajan turvallisuuden. Sähköjakeluverkon haltija saa puolestaan kieltäytyä tekemästä asiakkaan kanssa sopimusta jakeluverkkoon liittymisestä, jos jakeluverkon kapasiteetti ei riittäisi sähkön toimittamiseen kyseiselle asiakkaalle. Kyse olisi siis siitä, että jakeluverkko kuormittuisi liikaa, jos asiakkaan sähkökäyttöpaikka liitettäisiin siihen.

Velvoitteet sopimuspakkoon vallitsevat toisiinsa nähden hyvin erilaisilla toimialoilla. Jos verrataan keskenään vaikkapa sähkömarkkinoihin liittyvien kolmen sopimuspakkovelvoitteen kokonaisuutta, luottolaitoksen velvollisuutta tarjota peruspankkipalveluita, rautatieyrityksen velvollisuutta kuljettaa matkustajia, apteekin velvollisuutta myydä lääkkeitä ja juomien jakelijan velvollisuutta ottaa vastaan tyhjiä juomapakkauksia, ei velvoitteista tai niiden perusteista nähdäkseni löydy yhteisiä tekijöitä. Edes monopoli- asemasta tai alueellisesta monopoli- asemasta ei aina ole kyse, sillä juomien jakelijoita ja tupakkatuotteiden myyjiä on miltei poikkeuksetta useita samallakin alueella.

Sopimuspakosta vapauttavat perusteetkaan eivät ole keskenään yhdenmukaisia. Esimerkiksi puhelinliittymää ei tarvitse tarjota asiakkaalle, jolla on maksamatonta velkaa jonkin yleispalveluyrityksen tarjoaman puhelinliittymän käytöstä. Asiakkaan aiempi maksuhäiriö riittää toisin sanoen perusteeksi oletukselle, että alttius uuteen sopimusrikkomukseen on tavanomaista suurempi. Tupakkatuotteita ei saa myydä alaikäisille, kun taas velvollisuus tyhjiin juomapakkausten vastaanottamiseen rajoittuu juomien jakelijan varastotilan riittävyteen, toisin sanoen kyse on kapasiteettiongelma.

Vaikka sopimuspakkovelvoitteesta vapauttavat perusteet ovatkin keskenään erilaisia, voidaan velvoitteita nähdäkseni osuvimmin luokitella juuri näiden perusteiden nojalla. Hemmon (2003, 84) näkemys kaksijakoisesta luokituksesta – sopimuksesta aiheutuva erityisen suuri riski tai kapasiteetin riittämättömyys – on tosin mielestäni liian harva. Muutamat löytämistäni sopimuspakkovelvoitteista eivät nimittäin kuulu luontevasti kumpaankaan noista kahdesta luokasta. Esimerkiksi velvollisuus asumisoikeuden lunastamiseen vallitsee vain silloin, kun ei löydy henkilöä, jolle asumisoikeus luovutettaisiin. Se, ettei sopivaa henkilöä löydy kohtuullisen pituisen määräajan kuluessa, voi toki antaa aihetta olettaa, ettei henkilöä löydy myöhemminkään. Tämä riski liittyy kuitenkin luonnostaan asumisoikeusasunnon omistamiseen eikä sitä siksi voitane pitää erityisen merkittävänä. Kyse ei ole myöskään kapasiteetin riittämättömyydestä, vaan vapautumisen peruste on se, että solmitaan toinen sopimus eikä lunastus siksi toteudu.

Asumisoikeussopimuksen solmimisvelvollisuutta ei ole, jos asumisoikeuden hallinnan saaja kieltäytyy tarjotusta asumisoikeudesta. Sopijapuolella, jota sopimuspakko ei velvoita, onkin toki oikeus kieltäytyä sopimuksesta, mutta asumisoikeussopimuksen solmimiseen velvoitettu asunnon omistaja vapautuu sopimuspakosta ainoastaan siinä tapauksessa, ettei toinen sopijapuoli haluakaan tehdä sopimusta. Vapautumisen peruste ei ole riski eikä kapasiteetin riittämättömyys, vaan yksinomaan se, ettei sopimusta synny.

Asumisoikeuteen liittyvien sopimuspakkovelvoitteiden tavoin myös vuokra-alueella olevien rakennusten lunastamisen sekä nuohoamisen velvoitteet ovat sellaisia, ettei niitä voida luokitella kaksijakoisella luokituksella. Vuokranantajahan vapautuu lunastamisvelvoitteesta, jos vuokramies hylkää tarjouksen uudesta vuokrasopimuksesta, ja nuohooja vapautuu nuohoamisvelvoitteesta, jos pelastuslaitos myöntää nuohoamisluvan toiselle – siis jos tilanne ratkeaa velvoitteen edellyttämää sopimusta solmimatta.

Velvoite sallia postin keräilyssä tai jakelussa tarvittavien laitteiden ja rakennelmien sijoittaminen kuluttajan hallitsemaan rakennukseen tai kiinteistöön on myös sellainen, että siitä vapautuminen perustuu muuhun syyhyn kuin riskiin tai kapasiteetin riittämättömyyteen. Vapautuminenhan edellyttää, että sijoituspaikaksi päätetään tai määrätään jokin muu paikka. Vaikka syy tähän olisikin se, että velvoite todetaan kuluttajan kannalta kohtuuttomaksi, niin kohtuuttomuuden peruste tuskin olisi sopimuksesta kuluttajalle aiheutuva suuri riski tai kapasiteettiongelma, vaan todennäköisemmin jokin muu haitta.

Edellä mainitsemieni velvoitteiden luokittelu sopimuspakosta vapauttavan perusteen nojalla edellyttää tiheämpää kuin kaksijakoista luokitusta. Ne velvoitteet, joista vapautuminen perustuu muuhun syyhyn kuin sopimuksesta aiheutuvaan riskiin tai kapasiteetin riittämättömyyteen, kootaan omaan luokkaansa. Lisäksi tarvitaan luokka niille velvoitteille, joista ei ole mahdollista vapautua. Luokituksesta tulee sen vuoksi nelijakoinen.

Useimmat sopimuspakkovelvoitteista on helppo luokitella nelijakoisella luokituksella, sillä luvussa 4.3 esittämäni tarkastelu velvoitteista vapautumisen edellytyksistä antaa luokittelemista varten tarvittavat tiedot. Esimerkiksi puhelinliittymäsopimuksen solmimiseen liittyy riski asiakkaan maksuhäiriöstä sekä siitä, että asiakas käyttäisi liittymää teleliikenteen häiritsemiseen. Postiyritykselle puolestaan lankeaisi korvausvelvollisuus, jos sen välitettäväkseen ottama esimerkiksi vaarallista tai valuvaa ainetta sisältävä kirje vioittaisi muita postilähettyksiä. Rautateillä tai taksissa matkustava saattaisi vaarantaa muiden matkustajien tai henkilöstöön kuuluvien hengen tai terveyden. Myös pankki-palveluiden tai arvo-osuustilin väärinkäytöstä aiheutuvat riskit, kuten luottotappiot tai muut väärinkäytösten mahdollisuudet ovat ilmeiset.

Alkoholin anniskelua koskeva epäsuora sopimuspakkovelvoite ilmaistaan kieltämällä anniskelu esimerkiksi alaikäisille. Anniskelukiellon rikkomisen seurauksena yritys voisi menettää anniskeluoikeutensa, mikä saattaisi vaikuttaa merkittävästi yrityksen toiminta-edellytyksiin. Kiellon rikkominen olisi siksi yritykselle erittäin suuri riski. Yhtä vakava riski aiheutuisi, jos alkoholia myytäisiin alaikäisille. Tupakointituotteiden, nikotiini-valmisteiden tai räjähteiden myyntikiellon rikkomisesta koituva riski ei olisi aivan yhtä dramaattinen, mutta rikkomuksen ilmi tuleminen vaikuttaisi yrityksen maineeseen. Sen seurauksena yrityksen taloudellinen tilanne todennäköisesti heikkenisi.

Valmismatkalle osallistuvalla matkustajalla onnettomuudesta tai muusta syystä aiheutuvan vahingon rajoittamisyritys saattaisi pahimmillaan vaarantaa toisten matkustajien tai muiden henkilöiden turvallisuuden. Tämäkin velvoite on siis erityisen altis riskeille. Ajoneuvon ottaminen romutettavaksi ilman varmuutta siitä, että ajoneuvon luovuttajalla on oikeus luovuttamiseen, olisi ilman muuta riski vastaanottajalle. Ellei luovuttamisoikeutta olisi, mutta ajoneuvo romutettaisiin, olisi vastaanottaja velvollinen korvaamaan luvattomasta romuttamisesta aiheutuneen vahingon ajoneuvon lailliselle haltijalle.

Taulukko 2. Sopimuspakkovelvoitteiden luokittelu vapautumisperusteittain:

- i: Vapautuminen sopimuksesta aiheutuvan erityisen suuren riskin vuoksi (R).
 ii: Vapautuminen sopimuksesta aiheutuvan kapasiteetin riittämättömyyden vuoksi (K).
 iii: Vapautuminen muun syyn kuin riskin tai kapasiteetin riittämättömyyden vuoksi (M).
 iv: Velvoitteesta ei voi vapautua (P).

	velvoite	i	ii	iii	iv
1	puhelinliittymäsopimuksen tekeminen	R			
2	sähköliittymäsopimuksen tekeminen		K		
3	sähkönsiirtosopimuksen tekeminen		K		
4	sähkönmyyntisopimuksen tekeminen				P
5	maakaasuliittymäsopimuksen tekeminen				P
6	maakaasun siirtosopimuksen tekeminen		K		
7	maakaasun myyntisopimuksen tekeminen				P
8	vesijohto- ja viemäri liittymäsopimuksen tekeminen (yritys)		K		
9	asumisoikeussopimuksen tekeminen			M	
10	asumisoikeuden lunastaminen sen haltijalta			M	
11	asumisoikeuden lunastaminen perinnönsaajalta			M	
12	aravavuokra-asunnon luovuttaminen lunastusmenettelyssä				P
13	vuokratontilla olevien rakennusten lunastaminen			M	
14	muulla vuokra-alueella olevien rakennusten lunastaminen			M	
15	kirjelähetysten vastaanottaminen saajalle toimitettavaksi	R			
16	postinjakelulaitteiden sijoittaminen kiinteistön alueelle			M	
17	rautateillä matkustavien ja käsimatkatavaran kuljettaminen	R			
18	taksilla matkustavien kuljettaminen	R			
19	liikennevakuutuksen myöntäminen				P
20	peruspankkipalveluiden tarjoaminen	R			
21	arvo-osuustilin avaaminen	R			
22	alkoholin myyminen ja anniskeleminen	R			
23	tupakkatuotteiden ja tupakointivälineiden myyminen	R			
24	nikotiini valmisteen myyminen	R			
25	räjähdeiden myyminen	R			
26	lääkkeiden myyminen				P
27	ajoneuvon katsastuksen suorittaminen				P
28	matkustajan avustaminen valmismatkalla				P
29	matkustajalle valmismatkalla aiheutuvan vahingon rajoittaminen	R			
30	tulisijojen ja savuhormien nuohoaminen (yritys)			M	
31	järjestetyn jätteenkuljetuksen tarjoaminen (yritys)				P
32	käytöstä poistettujen paristojen ja akkujen vastaanottaminen				P
33	käytöstä poistettujen sähkölaitteiden ja renkaiden vastaanottaminen		K		
34	juomapakkausten vastaanottaminen		K		
35	romutettavan ajoneuvon vastaanottaminen	R			

Taulukossa 2 nähdään, miten sopimuspakkovelvoitteet luokitellaan neljään luokkaan. Molemmipuolisia sopimuspakkovelvoitteita luokiteltaessa ongelmaksi muodostuu se, etteivät velvoitteesta vapautumisen perusteet ole molemmille sopijapuolille samanlaiset. Esimerkiksi vesihuoltolaitos vapautuu velvollisuudestaan liittää asiakkaan kiinteistö jätevesiviemäriverkkoon, jos kiinteistöstä tulevan jäteveden laatu tai määrä vaikeuttaisi laitoksen toimintaa. Tässä on kyse kapasiteettiongelmaista. Asiakas puolestaan vapautuu velvoitteesta, jos vaatimus liittämistä olisi kohtuuton eikä vapautus aiheuta vaaraa terveydelle tai ympäristölle. Kohtuuttomuus voisi tarkoittaa esimerkiksi liittämisen korkeista kustannuksista koituvaa tavanomaista suurempaa riskiä asiakkaan talouden tasapainon järkkymiseen. – Jottei syntyisi ristiriitaisia tilanteita, luokittelen molemmipuoliset velvoitteet sen mukaan, millä perusteella yritys voi vapautua velvoitteesta. Perustelen ratkaisuni sillä, että valtaosa sopimuspakkovelvoitteista on säädetty yrityksiä velvoittaviksi ja siksi velvoitteet on luontevinta luokitella yrityksen näkökulmasta.

Nelijakoinen sopimuspakkovelvoitteiden luokittelu on nähdäkseni onnistunut, koska kaikki velvoitteet voidaan luontevasti luokitella, vieläpä yksiymmärteisellä tavalla. Luokittelulla tosin lienee lähinnä vain teoreettista mielenkiintoa. Sen sijaan havainto, että sopimuspakosta vapautumisen peruste voi olla muukin kuin sopimuksesta aiheutuva erityisen suuri riski tai kapasiteetin riittämättömyys, on tärkeä. Jos lainsäädäntöön lisättäisiin sopimuspakkoa koskevia yleisiä säännöksiä, niin kuin oikeustoimilain muuttamista pohtinut komitea (KM20/1190, 151) esitti, otettaisiin lakiin todennäköisesti maininta perusteista, joiden nojalla sopimuspakkovelvoitteesta olisi mahdollista vapautua. Mielestäni yhtenä näistä perusteista pitäisi mainita mahdolliset muut syyt kuin sopimuksesta aiheutuva riski tai kapasiteetin riittämättömyys. Sen sijaan se, että säädettäisiin laki, johon koottaisiin säännökset kaikista sopimuspakkovelvoitteista, ei mielestäni ole tarpeen. Laista tulisi luettelomainen ja sisällöltään hajanainen. Nykyinen käytäntö eli velvoitteiden säätäminen kutakin toimialaa koskevissa erityislaeissa on nähdäkseni täysin toimiva ratkaisu sopimuspakkovelvoitteiden ilmaisemiseen.

Sopimuspakkoa käsittelevää tutkimusta olisi mielenkiintoista jatkaa selvittämällä tapauksia, joissa sopimuspakko tai siitä vapautuminen on toteutunut. Sellaisen tutkimuksen tekeminen voisi tosin osoittautua erittäin haasteelliseksi. Ymmärtääkseni sopimuspakko näet toteutuu vain hyvin harvoin. Lisäksi yritykset tuskin edes antaisivat tapauksista yksityiskohtaisia tietoja, vaan pikemminkin sulkisivat ne yrityssalaisuuden piiriin.

LÄHTEET

- A1587/1993. Arava-asetus.
- A324/1959. Liikennevakuutusasetus.
- A35/1892. Asetus yleisistä talletusmakasiineista, joilla on oikeus antaa warrantteja (kumottu).
- A473/1993. Räjähdeasetus.
- A622/2000. Valtioneuvoston asetus maakaasumarkkinoista.
- A65/2009. Valtioneuvoston asetus sähkömarkkinoista.
- Edwardsson, A. 2012. Creation of Sonera. Tukholma: TeliaSonera.
<http://www.teliasonerahistory.com/building-the-company/article-list/creation-of-sonera>. 24.2.2012.
- Energiateollisuus. 2012. Energiavuosi 2011 – Kaukolämpö. Helsinki: Energiateollisuus ry.
<http://www.slideshare.net/energiateollisuus/energiavuosi-2011-kaukolmp>. 4.4.2012.
- EY1370/2007. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 1370/2007, annettu 23 päivänä lokakuuta 2007, rautateiden ja maanteiden julkisista henkilöliikennepalveluista sekä neuvoston asetusten (ETY) N:o 1191/69 ja (ETY) N:o 1107/70 kumoamisesta.
- EY1371/2007. Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EY) N:o 1371/2007, annettu 23 päivänä lokakuuta 2007, rautatieliikenteen matkustajien oikeuksista ja velvollisuuksista.
- EY22/2002. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2002/22/EY, annettu 7 päivänä maaliskuuta 2002, yleispalvelusta ja käyttäjien oikeuksista sähköisten viestintäverkkojen ja -palvelujen alalla (yleispalveludirektiivi).
- EY30/1998. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 98/30/EY, annettu 22 päivänä kesäkuuta 1998, maakaasun sisämarkkinoita koskevista yhteisistä säännöistä.
- EY54/2003. Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2003/54/EY, annettu 26 päivänä kesäkuuta 2003, sähkön sisämarkkinoita koskevista yhteisistä säännöistä ja direktiivin 96/92/EY kumoamisesta.
- Finanssivalvonta. 2011. Maksupalvelut. Helsinki: Finanssivalvonta.
http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Finanssiasiakas/Finanssialan_palveluita/Maksupalvelut/Pages/Default.aspx. 23.8.2012.
- Halila, H. & Hemmo, M. 2008. Sopimustyyppit. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum Media Oy.
- HE110/2009. Hallituksen esitys Eduskunnalle joukkoliikennelaiksi sekä laeiksi eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.
- HE112/2002. Hallituksen esitys Eduskunnalle viestintämarkkinoita koskevan lain-säädännön muuttamisesta.
- HE120/1994. Hallituksen esitys Eduskunnalle maakaareksi ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi. Esityksen pääasiallinen sisältö.
- HE134/1999. Hallituksen esitys Eduskunnalle maakaasumarkkinalaiksi.
- HE138/1994. Hallituksen esitys Eduskunnalle sähkömarkkinalaiksi. Yksityiskohtaiset perustelut.
- HE150/2006. Hallituksen esitys Eduskunnalle laeiksi viestintämarkkinalain, radio- ja taajuuksista ja telelaitteista annetun lain, sähköisen viestinnän tietosuoja-

- lain ja eräiden markkinaoikeudellisten asioiden käsittelystä annetun lain muuttamisesta.
- HE162/1998. Yksityiskohtaiset perustelut. Asiakirjassa Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi sähkömarkkinalain muuttamisesta.
- HE172/2009. Hallituksen esitys Eduskunnalle maksulaitoslaiksi sekä eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE21/2006. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi luottolaitostoiminnasta ja eräksi siihen liittyviksi laeiksi.
- HE238/2010. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi viestintämarkkinalain muuttamisesta.
- HE304/1994. Hallituksen esitys Eduskunnalle uusiksi huoneenvuokralaeiksi ja niihin liittyvien lakien muuttamisesta.
- HE85/2000. Hallituksen esitys Eduskunnalle vesihuoltolainsäädännön uudistamiseksi.
- Hemmo, M. 2002. Sopimukseen liittyvät vastuuriskit. Teoksessa Yrityksen ja yhteisön vastuuriskit. Helsinki: Tietosanoma Oy.
- Hemmo, M. 2003. Sopimusoikeus I. 2. uudistettu painos. Helsinki: Talentum Media Oy.
- Hoppu, E. & Hemmo, M. 2006. Vakuutus-oikeus. Helsinki: WSOYpro.
- Hoppu, E. & Hoppu, K. 2011. Kauppa- ja varallisuus-oikeuden pääpiirteet. 13. painos. Helsinki: WSOYpro Oy.
- Husa, J., Mutanen, A. & Pohjolainen, T. 2008. Kirjoitetaan juridiikkaa. 2., uudistettu painos. Helsinki: Talentum Media Oy.
- Jaakkola, T. & Sorsa, K. 2005. Liiketoiminnan sopimukset. Helsinki: Edita.
- Joensuu. 2012. Joensuun alueellisen jäte-lautakunnan yleiset jätehuoltomääräykset. <http://www.jns.fi/dman/Document.phx?documentId=ul27812144920442&cmd=download>. 16.10.2012.
- Jokela, M., Kartio, L. & Ojanen, I. 2010. Maakaari. 5. uudistettu painos. Helsinki: Talentum Media Oy.
- Kairinen, M. 2009. Työ-oikeus perusteineen. 2. uudistettu painos. Masku: Työelämän Tietopalvelu Oy.
- Kartio, L. 2000. Varallisuus-oikeus. Teoksessa Saarnilehto, A. (toim.) Varallisuus-oikeuden kantavat periaatteet. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.
- KM20/1990. Oikeustoimilakitoimikunnan mietintö. Helsinki: Oikeusministeriö.
- KM53/1989. Maakaaritoimikunnan mietintö. Kiinteistön kauppa, lainhuudatus ja panttaus ym. Helsinki: Oikeusministeriö.
- Kuluttajavirasto. 2009. Matkustajan asemaa parantava joukkoliikenteen lakiuudistus jäi puolitiehen. Helsinki: Kuluttajavirasto. <http://www.kuluttajavirasto.fi/File/0e823607-8cb3-405b-a257-174b52c7bb0f/0907.pdf>. 18.7.2012.
- Kuluttajavirasto. 2012. Kuluttajaneuvonta. Kuluttajariitalautakunta antaa ratkaisusuosituksia. Helsinki: Kuluttajavirasto. <http://www.kuluttajavirasto.fi/Page/6ed196a7-c31b-4c38-8004-d6564e930858.aspx>. 17.5.2012.
- Kuluttaja-asiamies. 1995. Kuluttajavalituslautakunnan ratkaisuja. Kuluttajansuoja 1995 (1), 15. Helsinki: Kuluttaja-asiamies ja kuluttajavalituslautakunta.
- L1074/2000. Laki kiinteistöjen ja vuokrahuoneistojen välityksestä.
- L1079/1994. Valmismatkalaki.
- L1099/1998. Laki ajoneuvojen katsastusluvista.
- L1119/2000. Rautatiekuljetuslaki.
- L1143/1994. Alkoholilaki.
- L119/2001. Vesihuoltolaki.
- L1194/2009. Ilmailulaki.

- L1189/1993. Aravalaki.
L1190/1993. Aravarajoituslaki.
L121/2007. Laki luottolaitostoiminnasta.
L122/1919. Laki elinkeinon harjoittamisen oikeudesta.
L1433/1992. Laki yleisistä talletusmakasiineista, joilla on oikeus antaa warrantteja, annetun asetuksen sekä siihen liittyvän julistuksen kumoamisesta.
L152/1990. Laki yksityisestä terveydenhuollosta.
L1552/2011. Valmiuslaki.
L1607/1993. Laki luottolaitostoiminnasta (kumottu).
L21/2004. Yhdenvertaisuuslaki.
L217/2007. Taksiliikennelaki.
L228/1929. Laki varallisuus oikeudellisista oikeustoimista.
L247/1966. Asuntotuotantolaki (kumottu).
L258/1966. Maanvuokralaki.
L279/1959. Liikennevakuutuslaki.
L297/2010. Maksulaitoslaki.
L301/2004. Ulkomaalaislaki.
L304/2011. Rautatielaki.
L379/2011. Pelastuslaki.
L38/1978. Kuluttajansuojalaki.
L386/1995. Sähkömarkkinalaki.
L390/2005. Laki vaarallisten kemikaalien ja räjähteiden käsittelyn turvallisuudesta.
L393/2003. Viestintämarkkinalaki.
L395/1987. Lääkelaki.
L395/2006. Työntekijän eläkelaki.
L415/2011. Postilaki.
L459/1968. Alkoholilaki (pääosin kumottu).
L472/1977. Laki järjestyksen pitämisestä joukkoliikenteessä.
L481/1995. Laki asuinhuoneiston vuokrauksesta.
L503/2008. Laki rahanpesun ja terrorismin rahoittamisen estämisestä ja selvittämisestä.
L508/2000. Maakaasumarkkinalaki.
L530/1999. Kokoontumislaki.
L540/1995. Maakaari.
L543/1994. Vakuutus sopimuslaki.
L612/2003. Järjestyslaki.
L609/1986. Laki naisten ja miesten välisestä tasa-arvosta.
L646/2011. Jätelaki.
L650/1990. Laki asumisoikeusasunnoista.
L674/1994. Merilaki.
L69/2003. Laki luottolaitostoiminnasta annetun lain muuttamisesta (kumottu).
L693/1976. Tupakkalaki.
L705/2007. Ulosottokaari.
L738/2002. Työturvallisuuslaki.
L763/1994. Terveysturvallisuuslaki.
L826/1991. Laki arvo-osuusjärjestelmästä.
L827/1991. Laki arvo-osuustileistä.
L843/1994. Asuntokauppalaki.
L948/2011. Kilpailulaki.
L970/1982. Turvavarastolaki.
Muukkonen, P. J. 1956. Sopimusvapauden käsitteestä. Lakimies 54, 601–612.

- Muukkonen, P. J. 1998. Kiinteistönkaupan esisopimus kohdekiinteistön kaupassa. *Defensor Legis* 79 (5), 822–829.
- Nybergh, F. 1997. Avtalsfrihet – rätt till avtal. Kööpenhamina: Nordiska ministerrådet.
- Nybergh, F. 2004. Rätten till tjänster i informations- och creditsamhället. Helsinki: Suomalainen Lakimiesyhdistys. Julkaisusarja A:256.
- Reijonen, K. 2012. Vain vakituisesti asuville. *Karjalainen* 139 (193), 6.
- Ripaoja, M. 2012. Nuohousala avautuu natisten. *Karjalainen* 139 (119), 10.
- Routamo, E. 1996. Kaupan lait. Kotimainen ja kansainvälinen irtaimen kauppa. 2. uudistettu painos. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- S2.4/2010. Standardi 2.4. Asiakkaan tunteminen – rahanpesun, terrorismin rahoittamisen sekä markkinoiden väärinkäytön estäminen. Määräykset ja ohjeet. Helsinki: Finanssivalvonta.
http://www.finanssivalvonta.fi/fi/Saantely/Maarayskokoelma/Rahoitussektori/2_Menettelytavat/Documents/2.4.std4.pdf. 30.8.2012.
- Saarnilehto, A. 2009. Sopimusoikeuden perusteet. 7. uudistettu painos. Helsinki: Talentum Media Oy.
- Salminen, V. 2011. Pakolainen ei voi avata pankkitiliä. *Helsingin Sanomat* 123 (101), A 6.
- TaVM25/2002. Talousvaliokunnan mietintö n:o 25 hallituksen esityksestä laeiksi luotto-laitostoiminnasta annetun lain ja eräiden siihen liittyvien lakien muuttamisesta.
- Telaranta, K. A. 1990. Sopimusoikeus. Helsinki: Lakimiesliiton kustannus.
- Tolonen, H. 2000. Siviilioikeuden yleiset periaatteet. Teoksessa Saarnilehto, A. (toim.) *Varallisuusosoikeuden kantavat periaatteet*. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.
- Tolonen, J. 2000. Varallisuusosoikeus ja talousjärjestys. Teoksessa Saarnilehto, A. (toim.) *Varallisuusosoikeuden kantavat periaatteet*. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.
- Wilhelmsson, T. 1978. Sopimusvapaudesta. *Oikeustiede – Jurisprudentia* XI, 9–33.
- Wilhelmsson, T. 1995. Vakiosopimus. 2. uudistettu painos. Helsinki: Lakimiesliiton Kustannus.
- Ämmälä, T. 2000. Siviilioikeuden yleiset periaatteet. Teoksessa Saarnilehto, A. (toim.) *Varallisuusosoikeuden kantavat periaatteet*. Helsinki: Werner Söderström Lakitieto Oy.
- Ämmälä, T. 2006. Suomen kuluttajaoikeus. Helsinki: Talentum Media Oy.